

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Holland=
Falsters
historiske
Samfunds
HARBOG

for

○○○○○○

Tidligere Aarbøger m. m.

Ved Henvendelse til Samfundets Kasserer, Lærer Svend Jørgensen, Toreby pr. Søllested, faas:

Aargangene 1913—1938 (med Undtagelse af 1915, 1916, 1917 og 1920, der er udsolgte) à	Kr. 1.00
Aargang 1939	— 2.00
Norvin, William: Kilder og Hjælpebidler til Studiet af Lollands og Falsters Historie I-II	— 1.00
Litteratur om Lolland-Falsters Historie og Topografi	— 0.50
Beretning om Hjemstavnskursuset paa Søllested Højskole 1926	— 2.00
Jørgensen, J., og Ussing, H.: Lollandsk Landsbyliv	— 2.00
Hjelholt, H.: Falsters Historie I-II (kun ganske faa Eksemplarer til Rest)	— 10.00
Haugner, C. C.: Maribo Historie I-II.....	— 7.00

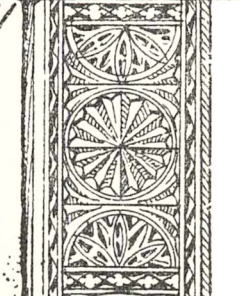
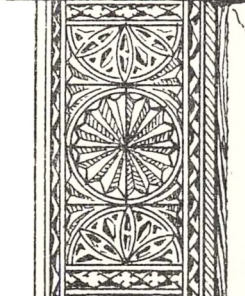
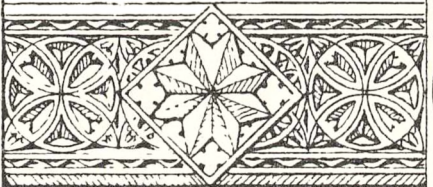
Ovenstaaende Tilbud gælder *kun* for Samfundets Medlemmer.

Vor næste Ekstrapublikation bliver *Amtsudgaven* (omfattende Fyn og Lolland-Falster) af *Danmarks Riges Breve* udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab.

Bogen, der udgives hæftevis, vil blive tilstillet Medlemmerne, naar den er sluttet. De Medlemmer, der maatte ønske det og retter *skriftlig* Henvendelse til Kassereren derom, vil dog kunne faa Hæfterne, efterhaanden som de udkommer. Foreløbig er kun 1. Hæfte udsendt (se iøvrigt Aarsberetningen og indlagte Henvendelse fra Det danske Sprog- og Litteraturselskab).

Lolland - Falsters
historiske Samfund

Aarbog XXVIII
1940

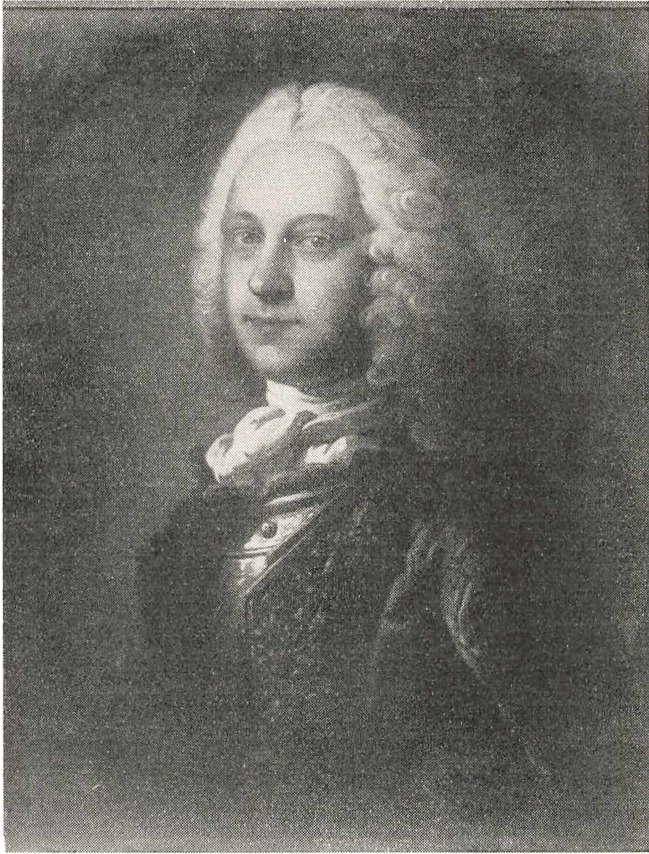
Holland=
Falsters
historiske
Samfunds
HARBOG

for
∞∞∞∞∞

Indhold.

	Side
Ordens-Historiograf, Dr. phil. <i>Louis Bobé:</i>	
Peter Otto Rosenørn, Amtmand over Nykøbing p. F. Amt, Konferensraad, 1708—51	1
Kontorchef <i>R. Berg:</i>	
Omkring Kalkmalerierne i Nr. Alslev og Tingsted Kir- ker II	34
Lærer <i>N. Kjeldsen:</i>	
Af Taars Sogns Historie	45
Organist <i>C. Strandgaard:</i>	
Bidrag til Stubbekøbing Historie i det nittende Aarhun- drede. De kommunale Bygninger.....	78
Lærer <i>K. Ancker-Jensen:</i>	
»Stenrækkerne« i Fiskebæk Skov.....	97
Arkitekt <i>C. E. Dam:</i>	
Vor Frue Kirke i Nykøbing.....	100
Forfatterinde <i>Helene Strange:</i>	
Peter Jensen-Stengaarden	105
Arbejdsmand <i>Niels P. Petersen:</i>	
Ole Raahauge Nielsen.....	110
mag. art. <i>S. Skov:</i>	
Søslaget under Falster og Møn 1677. Et samtidigt Digt...	121
Adjunkt <i>J. Jørgensen:</i>	
Østlollandske Ord	127
<i>Smaastykker:</i>	
Galgebakken i Holeby, ved <i>Jens Wolsing</i>	134
Den sidste, ved <i>L. Larsen Eske</i>	136
Den falsterske Dragons Sorg og Sange fra 64, ved <i>He- lene Strange</i>	139
Brev fra 64	142
Instruktion for Skovfogder under Krenkerup, af Overgart- ner <i>Chr. Jørgensens Papirer</i>	144
Præstebillederne i Vindeby Præstegaard, ved <i>A. Gunnarsø</i>	147
Falsterske Talemaader, ved <i>Helene Strange</i>	149
Helligtrekongersdrengene. Morfar, ved <i>Vict. Juul Petersen</i>	150
<i>Aarsberetning m. m.</i>	152
<i>Regnskab</i>	159
<i>Nye Medlemmer</i>	159

Peter Otto Rosenørn.

Amtmand over Nykøbing p. F. Amt, Konferensraad
1708—51.

Af *Louis Bobé*.

I. Ungdom og Studierejser.

Peter Otto Rosenørn er Stamfader til alle nulevende Medlemmer af Slægten, og tillige uden Sammenligning den, om hvis Livsførelse i Sammenhæng man er bedst underrettet

gennem hans endnu bevarede, egenhændige Dagbøger, paa-begyndt faa Dage før han, fyldt 18 Aar, tiltraadte sin første Udenlandsrejse, og uden nogen Afbrydelse ført videre indtil Ugedagen for hans tidlige Død. Hans »Journal over alle daglig forekommende Ting«, som Titlen lyder, omfatter tre tætskrevne Kvarthind paa i alt 820 Sider. Den maa betegnes som et Livsdokument, der for hin Tid og for vort Land tør siges at være i sin Art vistnok enestaaende. Med en Samvittighedsfuldhed og Ærlighed, der bedst kan lignedes med de datidige Tegnemestres omhyggelige og skarpe Stregføring, beretter den alsidigt dannede Mand baade om de mange Egne og Stæder, han har gæstet, deres Ejendommeligheder og Seværdigheder, med Samtidens Forkærlighed for Kuriositeter, og om de talrige fremtrædende Personligheder, han overalt har mødt, Fyrster, Statsmænd, Hofmænd og lærde, som Regel dog begrænset til deres ydre Fremtoning, Manerer og særlige Klædedragt. Den samme lagttagerlyst, der altid er vaagen hos ham paa Rejser, gør sig gældende i hans Omtale af Personer og Lokalteter i Indlandet, særlig fra hans Hoflivs Dage i Christian VI's Tid og hans Virksomhed som Amtmand. Herudover har P. O. Rosenørns Dagbøger Interesse for den, der vil lære hans Individualitet og Tankesæt nærmere at kende, gennem hans stærkt religiøst prægede Selvbekendelser. Det er betegnende for Landets Fortyskning ovenfra, at han, paa fædrene og mødrene Side af ren dansk Afstamning, indtil 1731 benytter sig af det tyske Sprog og indtil da skriver sit Navn fortysket Rosenören.

Pladsen tillader kun at hidsætte et begrænset Udvalg med hans egne Ord af de mange læseværdige, tids- og kulturhistoriske Ekskurser i hans Dagbøger.

Peter Otto Rosenørn fødtes 24. Juni 1708 paa Tvilumgaard, kom efter Faderens Død 1725 under Formynderskab af sin Onkel Povl paa Meilgaard og blev af denne sammen med hans Søn Johan Nicolai i 1726 sendt til Holland for at øves i Sprog og forskellige Idrætter. Rejsen tiltraadtes ved St. Hans' Tid og gik over Fredericia, Flensborg, Husum og derefter til Skibs over Helgoland og Norderney til Enckhuysen. Efter tre Ugers Ophold i Amsterdam, hvis Seværdig-

heder beskrives i Dagbogen paa mange Sider, blev de indlogeret i Utrecht, hvor de forblev omtrent et helt Aar, og af særlige Lærere undervistes i Ingeniørkunst, Fægtning, Dans og Fløjtespil. Ensformigheden afbrødes ved Udflugter til andre Byer i Holland, som Leyden, Rotterdam, Delft og Nijmegen. Hjemvendt til Meilgaard midt i November sendtes han ved Midsommertid det følgende Aar (1728) atter paa Rejse, med et længere Universitetsophold som nærmeste Maal.

Da P. O. Rosenørn 12. September ankom til Halle, var Universitetets lange Blomstringstid ved at gaa paa Hæld efter at have strakt sig over Aartier, takket være de ypperlige Lærerkræfter, det ikke længe efter dets Stiftelse i 1690 havde knyttet til sig, og hvorved det var bleven Forbilledet for alle andre tyske Universiteter. *Christian Thomasius*, den frejdige Stridsmand i Kampen mod Overtro og Fordomme, havde dannet en ny Skole i Retsvidenskab og kan betegnes som Universitetets aandelige Grundlægger. *August Hermann Francke*, den betydeligste Repræsentant for den saakaldte Pietisme, der herhjemme under Christian VI blev den herskende Aandsretning i det kirkelige Liv, havde, skønt tilhørende det filosofiske Fakultet, bragt det teologiske i Anseelse paa Højde med det juridiske og udøvede ved det af ham oprettede navnkundige Pædagogium, en Opdragelsesanstalt for den rige og fornemme Ungdom, en betydelig Indflydelse paa de studerende.

Under Rosenørns Ophold ved Universitetet talte dette ikke mindre end 1500 studerende, heraf ikke faa fra de nordiske Lande, saaledes Etatsraad *Axel Bille* til Stenalt's tre Sønner under Ledelse af deres Hovmester, Mag. *Hans Peder Ancher*, senere Prof. ved Kbhvn.s Universitet og anset Filolog og Historiker, til hvilke Rosenørn sluttede sig, to unge Ahlefeldt'er, en Rantzau, en Reventlow og en Rumohr, desuden to tyskfødte studerende, der blev knyttet til Danmark, Grev *Christian Günther Stolberg*, senere Overhofmester hos Dronning Sophie Magdalene, og *Joachim Wassersleben*, siden efter Deputeret i Kommercekollegiet, som han begge nævner oftere og fornyede Bekendtskabet med i København.

Efter at være indtruffet til sit Bestemmelsessted kom han til at bo hos Postmester, Hofraad *Erpel* for 37 Rdl. for Opvartning. De studerende havde ud over de kirkelige Fester kun Ferier to Gange tre Uger, naar Leipziger-Messen afholdtes Foraar og Efteraar, hvorfor ogsaa Rosenørn kort efter sin Ankomst med hele »Landsmandsskabet« begav sig til Leipzig for at se Markedsvrimlen og besøge Skuespilhuset og andre Forlystelser.

Under hans første Udflugt fra Halle til Merseburg endte Thomasius sin berømmelige Livsbane 24. Sept. i en Alder af 76 Aar. Rosenørn saa hans Lig paa Baare, iklædt en hvid Ligkaabe og stor Allongeparyk. Omkring Kisten stod 12 Sølvlysestager med høje, hvide, brændende Vokslys. Faa Dage senere kørtes Liget ved Fakkelskin til Kirkegaarden i en med fire Heste forspændt Vogn. Oven for hans Hoved laa en rød Fløjls Pude med Guldgalloner, paa hvilken var anbragt hans Doktorhue af rødt Fløjl.

De Universitetslærere, hvis Forelæsninger Rosenørn fortrinnsvis fulgte, og som viste ham megen Imødekommenhed, var Professorerne *Nikolaus Hieronymus Gundeling*, Thomasius' Efterfølger, og *Johan Peter Ludewig*, som ved deres Lærdom og Lærerevner begge var en Pryd for Halles Højskole. Ludewig docerede tysk Ret og nyere Ret med Vægten paa den historiske og statsretlige Side og blev som Dokumentkender oftere raadspurgt i Statsanliggender saasom Grænsestridigheder og Arvesager. Gundeling var Ludewigs videnskabelige Modpart og Medbejler. Han læste over Righistorie, offentlig Ret, Pandekter (Romerret) og Naturret, en streng Absolutist, udmærket ved jævn Fromhed og Pligt-troskab.

I Ludewigs Hus blev Rosenørn forestillet for den joviale Hertug af Sachsen-Weissenfels, der forærede ham en Pokal og med Elefantordenens Baand over Brystet drak ham og Brødrene Bille til i det af ham medbragte med Juveler besatte »jyske Guldhorn«, som han egenhændig iskænkede, paa Kongen af Danmarks Velgaaende.

Foruden de nævnte Professorer hørte Rosenørn Forelæsninger hos Kameralisten *Simon Peter Gasser*, der beklædte

den ny oprettede Lærestol i Økonomi, hos Hofraad *Joh. Lor. Fleischer* Institutiones (romersk alm. Retslære m. v.), hos Assessor *Schnaderbach* over Naturretten og et Privatissimum over dansk Ret. Om Sommeren holdtes Kollegiet i den sidstnævntes Have, hvorefter man spillede Kegler. En venlig Modtagelse fik den unge Dansker ogsaa hos Orientalisten, Prof. *C. B. Michaelis*, der viste ham sit Raritetskabinet, hvori bl. a. fandtes et Haandskrift paa Æthiopisk, et Sprog, der lød som Kalkunskrig, og Luthers Katekismus, skrevet paa Palmeblade i det arabiske Sprog.

Ved Siden af Universitetsstudierne havde han til Stadighed Undervisning i Italiensk og Engelsk hos indfødte Sprog-mestre, og gennemgik ogsaa Kursus i Matematik og i Ridning. Mod Slutningen af sit Ophold i Halle, i Decbr. 1729, havde Rosenørn den Sorg at miste to af sine kæreste Universitetslærere, Prorektor Gundeling og Assessor Schnaderbach, ved Døden. Valget af en ny Prorektor gav Anledning til Tumulter blandt de studerende, der paa det sorte Bræt lod opslaa et Forbud mod at besøge Forelæsningerne, hvilket overholdtes i alle Fakulteter undtagen det teologiske.

Saa flittigt end P. O. Rosenørn synes at have passet sine Studier, havde han i Ferierne og ellers Lejlighed til sammen med Kammerater at gøre kortere eller længere Udflugter. Han overværede Hertugen af Anhalt-Köthens Hylding i Köthen, blev inviteret til Taffel og var senere atter hans Gæst, ved hvilken Lejlighed Hertugen viste ham megen Naade og bad ham komme igen »for rigtig at ennuyere sig ved hans ensomme Hof«. I Sommeren før sin Afrejse fra Halle besøgte han Lejren i Radowitz, hvor Kongerne af Preussen og Polen sammen med en Række fyrstelige Personer overværede en stor Tropperevy. I Dresden var han til Bal hos Grevinde *Anna Orzelska*, Hertug Carl Ludvig af Holstein-Becks fraskilte Gemalinde.

I Septbr. 1730 forlod Rosenørn Halle efter lige 2 Aars Ophold, rejste over Weimar, hvor han af Hertugen var indbudt til Hove, ligesaa i Gotha, gik over Cassel og Marburg til Frankfurt a. M., besaa alle Lutherminder i Worms og besteg Strassburg Münster. Paa Slottet ved Zabern i Elsass be-

søgte han Kardinal *Rohan*, der viste ham rundt og indbød ham til Taffel sammen med Ærkebisperne af Rheims og Palermo. Over Nancy og Luneville naaede han Paris 17. Okt. og indlogerede sig i Fauborg St. Germain i Rue de la Seine. Samtidig fik han Efterretning hjemmefra om Kong Frederik IV's Død.

Allerede dengang fandtes til Brug for rejsende trykte Haandbøger, Forløbere for de senere Rejseførere, især Beskrivelser af Hovedstæderne London, Paris og Rom og deres Seværdigheder. Den rejsende plejede da i sin Dagbog at supplere den Viden, han ved Selvsyn kunde forskaffe sig i Forbindelse med personlige Oplevelser. Saaledes har ogsaa Rosenørn under stadig Henvisning til sin Cicerone bogført alle sine Iagttagelser med Hensyn til Stadens mangfoldige Mærkværdigheder, Forlystelser og de Bekendtskaber, han gjorde i Datidens Kulturcentrum. Danmarks daværende Ambassadør *Sehested* indbød ham jævnlig til sit Bord, anbefalede ham videre til andre fremmede Ministre og skaffede ham Indpas i det franske Aristokrati.

1. Nov. var han i Versailles, hvor Ærkebiskoppen forrettede Messen. Kong Ludvig XV var ganske vist meget smuk, men ikke i den Grad, han var berømmet for at være. Han bar en brun Frakke, besat med Pointes d'Espagne (spanske Kniplinger) og en gul Vest. Der var opstillet et Bord med Bænke, begge betrukket med rødt Fløjl. Kongen rejste sig gentagne Gange fra sin Lænestol for knælende at kysse den ham af Kardinal Fleury fremrakte Bibel og Hostie. Prinsen af Montauban gik imedens rundt og indsamlede Almiser til de fattige. Ved Indgangen paraderede Schweitzergarden med Pludderbukser og Vamse af forskellig Farve, Pibe-kraver, sølvforgylde Kaarder og Fløjlshatte med Plumager (Fjerbusk). Til højre for Kongen sad Hertugen af Orleans, til venstre Prinsessen af Roussillon. Rosenørn saa derefter Dronningen, lav af Vækst, bleg, korpulent og just ikke smuk, iført en blaa Pels, blive baaret til Kommunionen i en med rødt guld- og sølvbroderet Fløjl betrukket Portechaise (Bærestol), der bagpaa var prydet med det franske og polske Alliancevaaben.

I hin Vinter opholdt sig flere danske Kavalerer og Officerer i Paris, med hvem Rosenørn hyppig traf sammen i Ambassadørens Hus, den daværende Kaptajn, senere General *W. E. Paurenfeindt*, Grev *Schack*, Baron *Güldenchrone*, Ritmester *Juel* o. fl. Som Regel i Selskab med disse gjorde han Udflugter i Omegnen, besaa Tuilerierne, Jardin de Luxembourg, Palais royal o. s. v. og besøgte jævnlig Opera og Teater. Han overværede den venetianske Ambassadør *Moce-nigos* prægtige Entré og de omstændelige Ceremonier ved hans Tiltrædelsesaudiens hos Kongen, saa den traditionelle Fodvaskning og var Nytaarsdag med de fremmede Ministre og distingverede tilrejsende til Kur hos Kongen.

I Marts kom Brødrene *Andreas Gottlieb* og *Johan Hartvig Ernst Bernstorff*, den senere danske Statsmand, ledsaget af deres Hovmester *Johan Georg Keyssler*, til Paris, med hvilke, særlig den yngste af Brødrene, Rosenørn sluttede Venskab, der fortsattes i det senere Liv. Sidst i Marts, efter at have afsluttet et Kursus i Fransk, forlod Rosenørn Paris, rejste over Blois, Fontainebleau og Chambord, hvor han fik Audiens hos den dér residerende, tidligere Konge af Polen, *Stanislaus Leszczinski*, Ludvig XV's Svigerfader, der viste ham megen Artighed og lod ham give et Værelse paa Slottet. Med Dronningen underholdt Rosenørn sig livligt; dog blev han bragt lidt i Forlegenhed, da hun overfor den unge Dansker lidt spydigt bemærkede: »Si vous étiez venu il y a 15 ans chez nous, j'aurois eu à ma poursuite, mais à cett' heure que la paix est faite nous sommes bons amis« (Hvis De var kommet her for 15 Aar siden, maatte jeg have forfulgt Dem, men nu, da Freden er sluttet, er vi gode Venner). Efter at have besøgt Tours, Angers med dens berømte Rideskole, Nantes, Bordeaux, Toulouse og Montpellier vendte han 22. Juni tilbage til Paris for faa Dage senere i Selskab med Brødrene Bernstorff at tiltræde Rejsen over Amiens og Calais til England, og ankom Natten mellem 3.—4. Juli til London.

Den 26. Juli var Rosenørn paa Hampton Court og blev prææsenteret for Kong George, der værdigede ham et lille Buk. Han besaa Tower og Londons Børs, Westminster Abbey og Parlamentsbygningen, Hospitalet i Chelsea og Slottet i Rich-

mond, besøgte Drury Lane Teatret og bivaanede Hanekampe, Boksninger og Væddeløb. Med Bernstorff'erne gjorde han Udflugter paa Landet og saa bl. a. en engelsk Flaade for Sejl i Portsmouth, besøgte Winchester, Kirken i Salisbury, Oxford og Windsor.

Den 5. Sept. udskibede Rosenørn sig fra Dover, rejste over Dunkerque og Courtray til Bruxelles, hvor han blev præsenteret for Hertugen af Lothringen, videre over Aachen, Köln og Hannover til Braunschweig, hvor han blev introduceret hos Hertug Ferdinand af Braunschweig-Bevern, besøgte endnu Potsdam og ankom lykkelig og vel til Mejlgaard 17. Novbr..

Resten af Vinteren og Foraaret tilbragte Rosenørn i Hjemmet og paa Udflugter hos Slægtninge og Bekendte paa de jyske Herregaarde. Med de Sprogkundskaber, han havde erhvervet sig i Forbindelse med Hoftone og Manerer, var Rosenørn fuldt forberedt til at begynde den Livsbane, han foreløbig havde valgt sig, Hoftjenesten.

II. Hoffiv.

I Sommerheden — den 24. Juli 1732 — kom Rosenørn til Hovedstaden, hvor han tog ind i Fortunen ved Stranden, for kort efter at tilflytte sit Logis hos Guldsmed Borris paa Amagertorv.

De nærmeste Dage derefter introducerede han sig som nysankommen ved at overbringe Privatbreve og Anbefalingskrivelser til Geheimeraaderne Rosenkrantz og Løvenørn. Sidst i Maanedelen kørte han ud til Fredensborg, blev præsenteret for Kongen og spiste ved Marskalstaflet. Ved Efteraarets Indtræden gik hans Tid med at aflægge Visitter i alle fornemme Familier, i hvilke særlig hans Rejsebekendt Grev J. H. E. Bernstorff skaffede ham Indgang.

En smuk Oktoberdag gjorde han en Udflugt til Frederiksberg Slot, som han beskriver saaledes:

»Over Altret er Kongens Stol eller Kapel, betrukket med rødt Fløjl og paa Væggene de blaa Ridderes, som nu lever, deres Vaabener; de afdødes er at se i det Galleri paa den

venstre Side, de levende hvide Ridderes Vaabener af Kobberplader er rangeret (anbragt) i Vinduerne paa begge Sider, de ældste næst ved Kongens Stol, de andre neden over ved Orgelværket; ved dette er endnu et lidet Kapel, hvor Herskabet kommunikerer, det er garneret med smukke Skilderier af bibelske Historier, malet paa Kobberplader, deri et lidet Alter, gammeldags med Sølv. I Slottet er at remarkere (bemærke) Skibsgemakket, hvor i Loftet er en Hoben Skibe og deslige udhuggen, deri adskillige Skilderier, som Christian V med sin Familie, Kong Carl I Stuart etc. »Der Frau Mutter Gemach«, som er omtrukket med et Tapetseri, som Dronning Sophia Amalia med sine Frøkener har arbejdet, deri det hele Kongelige Vaaben stykkevis. Derved Danse-Salen, hvori de beskregne Tapetserier, hvoraf nogle Stykker forestiller Christian IV's Kroning etc. og nogle hans Aktioner mod Svensken 1611—12—13. De andre Gemakker er vel møbleret, alle gammeldags, men alting mas-siv og godt«.

Hele Vinteren igennem var Rosenørn bedt ud næsten hver Dag, til Dinerer, Spillepartier og enkelte Baller i Hoffets og Aristokratiets Kredse og de fremmede Diplomaters Huse, særlig var han en hyppig Gæst hos Grev *Gyldensteen*, og besøgte, vel nærmest som Følge af dette Bekendtskab, den af Familien stærkt protegerede fransk-reformerte Kirke. Han deltog i Storkanslerinde *Holstein's* og Grevinde *Früis'* af samtidige ilde omtalte Spillepartier; men da Rosenørn kun sjældent noterer andet end Navne, erfarer man ikke, om, eller hvor meget han tabte eller vandt. Ej heller røber han sine Følelser, det skulde da være et protegerende Sværmeri for Markise *Isidore Monteleone*, Grev Gyldensteens purunge Datterdatter, hans »moitié« (Halvpart) i et Selskab, med hvem han gaar til Picquenie (Sammenskundsgilde) hos Overkammerherre *C. A. v. Plessen*, og kalder *sin* Markise. Engang er han paa Picquenie i Justitsraad *Kreyers* Gaard paa Østergade, »hvor alle, som frekventerer (kommer i) Selskaberne, var med, til Ende Klokken 6 om Morgen«.

Hans hyppigste Omgang var i Admiral *Rosenpalm's* gæstfri Hjem.

Nytaarsdag var han til Hove og gratulerede Brødrene *Plessen, Rosenkrantz, Overjægermester Gram* og Geheime- raad *Holstein*. 2. Nytaarsdag aflagde han Visit i de Familier, hvis Gæst han i Løbet af Vinteren havde været, *Rosenpalm, Brødrene Benzon, Løvenørn, Moesting* og *Schulin*, Storkansler *Holstein*, Grev *Danneskiold Laurvig*, Grev *Gyldensteen*, Fruerne *Scheel, Blome, Witzleben* og *Raben*.

Paa Dronningens Fødselsdag 28. Nov. kørte han ud til Frederiksberg Slot, der i de Aar, Christiansborg Slot laa under Ombygning, var de kongelige Herskabers og Hoffets Residens.

Da Kongen kom ud af sit Gemak henimod Kl. 1, gik Herrerne ind og gratulerede Dronningen i hendes Forgemak. Kl. 2 gik Herskabet til Taffels, sad efter deres ordinære Rang, men Kongen og Dronningen under een Baldakin i Lænestolen; Kammerherrerne serverede, Drabanterne stod om Bordet med deres Partisaner. Frøknerne og Ridderne spiste ved Marskalstaflet, Ambassadøren, Grev *Plelo* og Kammerherre *Brackel* hos Kronprinsen. Efter Maaltidet drak man Kaffe i Kongens Forgemak, Byens Damer kom Kl. 5, gik ind og gratulerede Dronningen. I Haven i en Illumination Kongens og Dronningens Navn. Kl. 7 begyndte man at spille i Dronningens Forgemak, Generalmajor *Scholten* gjorde en Bank, Kongen, Dronningen og Prinsesse *Charlotte*, Ambassadøren, *Brackel*, Konseillet, Grev *Gyldensteen* og Frue item (ligeledes) *Mad. Rosenkrantz* pointerede (spillede med), omtrent i en Time. Siden blev der trukket Sedler blandt dem, som spiste med Kongen, deriblandt alle Hofdamerne; ovenpaa spiste 24 Par (uden Herskaberne), som sad for Enden af Gemakket, de andre ved to Fløje. Vinduerne var illumineret. Den 30., en Søndag, kørte man atter ud Kl. henad 12. Kongen kom ud, blev gratuleret af Ambassadøren og siden af Konseillet, som haranguerede (talte med) ham og siden kyssede hans Haand, siden af *Brackel* og *Løvenørn*; alle de andre, undtagen Gejstligheden, som og haranguerede, forrettede det med et Kompliment, siden blev spist paa samme Maade som om Fredagen, men Damerne var den Dag i Rosen med de andre Hoffolk. Herskabet gik i Kirke igen om Eftermiddagen, Damerne kom som forrige Dag, gik ind og gratulerede Dronningen. Kl. 8 begyndte et Fyrværkeri, som varede over 1½ Time; siden spiste de som forrige Aften, men ved eet Bord, sammensat af lutter C; de Damer, som kom i Dag, var ansagte, Hoffet var

magnifique (prægtig) i Klæder, alle Damer en Robe (i Selskabsdragt).

Om en Universitetsfest 4. December, som Rosenørn overværede, skriver han: »Kørt paa Auditorium, som er een stor Sal, overgibset. Den Dag var den behængt med Tapeter. Cathedra er lang og med en Træhimmel; ved Siderne er Bænke for Professorer og andre, øverst for Ridderne, ved Siden et Kabinet for Kongen, hvor Konseillet og Kammerjunkerne var inde med. Justitsraad *Gram* holdt en dejlig latinsk Oration (Tale); han havde sin baldyrede Kaabe paa; Pedellerne, klædt i Sort med deres Sceptere, introducerede ham. Der var Musik for og efter«.

Den 4. Marts var Rosenørn til Stede ved Højesterets Aabning paa Frederiksberg Slot i Taffelgemakket. »Alt hvad dertil bruges, var ført fra København, et Bord med Guldfløjl, Guldgalloner og Frynser, paa hvilken laa den kongelige Kappe. Paa Kongens højre Side paa den øverste Staffel stod Marskal *Gram*, paa den venstre *Bardenfleth* som Chef af Garden i fuld Ride-Mondur (Mundering), *Scholten* som Chef af Drabanterne stod blandt Kammerherreterne, Kammer- og Hofjunkerne, ved Bordene sad de efter Rang, Ridderne i røde Fløjls, de andre i røde Damaskes Kjoler. Da Plaidoyeringen (Proceduren) var ude, maatte man retirere (trække sig tilbage) sig; i Galleriet sad de andre Herskaber og saa til igennem oprettede Vinduer. Kongen spiste i sit Forgemak«.

Ved en Hoffest sidst i Februar foreslog man Rosenørn at indgive Ansøgning om Ansættelse som Hofjunker, og han indgav Suppliker (Ansøgninger) herom baade til Markgreven, Kongens Svigermoder, Dronningen og Kongen, men paa Grund af Majestæternes forestaaende Rejse til Norge maatte Sagen foreløbig staa hen.

Den 6. Maj var Rosenørn om Bord paa Skibet Charlotte, som skulde føre Kongeparret over Havet. »Skibet«, skriver han, »er malet gult og sort med en commode (bekvem) Trappe, behængt med rødt Klæde; der er et Taffel-Gemak, malet perlefarvet med forgyldte Lister, Vinduerne af fransk Glas; ingen Tapeter, men Fløjls- og Damaskes Stole. Paa

en Side af Indgangen er et Sovekammer for Kongen og Dronningen og et Kabinet; paa den anden ligeledes for Markgreunden. Underneden er Rosen og Appartements (Gemakker) for Damerne. Det magnifique malede Flag med Vaabenet paa begge Sider meget stort«.

Efter et Besøg i Roskilde Domkirke rejste Rosenørn hjem midt i Maj til Meilgaard. Sommeren hengik med Besøg paa Herregaarde i den nærmere og fjernere Omegn, saasom Vilhelmsborg, Tyrstrup, Stensballegaard, Rodsteenseje og Rathlousdal.

Sidst i September var Rosenørn atter i København for at søge sin Ansættelse fremmet. Selskabslivet trættede ham, hvilket fremgaar af en Notits: »Flittig til Kur overalt og flittig til Hove 2 à 3 Gange om Ugen og for Resten den sædvanlige Slendrian«. Stor var hans Glæde, da han 26. Marts kunde notere i sin Dagbog, at »den Dag blev hans Sag decideret (afgjort) næst Gud ved General *Løvenørns* gode Fortolkning«. Et Par Dage senere lod Hofmarskal Gram ham hente ud til Frederiksberg ved en af Kongens Lakajer for at meddele ham, at Kongen havde gjort ham til Kammerjunkers hos sin egen Person. Rosenørn traadte straks i Funktion. Da der kun var tre Kammerjunkere om Kongen, havde han hver tredje Dag Hovedopvarthning, de andre Neben-Opvarthning, som det kaldtes paa mindre smukt Dansk. Allerede den 29. Marts fulgte han Majestæterne paa deres Rejse gennem Hertugdømmerne og Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst. Da denne Rejse er udførligt beskrevet saavel i Datidens Aviser som i andre trykte Beretninger, kan man se bort fra Rosenørns udførlige Referat herom.

Rosenørns Hofstilling medførte naturligvis, at han i Kongens Følge blev Øjenvidne til mange Begivenheder og Optrin, hvilke han beskriver saa udførligt og virkelighedstro som næppe nogen anden Dagbogsforfatter fra den Tid. Skønt disse Optegnelser gaar uden for Rammen af Rosenørns egentlige Biografi, bør et lille Udvalg af disse smaa kulturhistoriske Billeder ikke savnes i nærværende Fremstilling.

Den 14. April 1735 gav Kongeparret Bryllup for deres Hofmarskal *Friedrich Carl von Gram* og Frøken *Sophie Hedevig von Holstein*.

I Kongens Forgemark paa Frederiksberg Slot blev midt paa Gulvet lagt et Tæppe og midt derpaa sat en Skammel, overtrukket med rødt Fløjl, med Sølvfrynser. Ved hver Ende af Tæppet stod en Sølv-Gueridon (lille Bord) med deslige Girandoler (Sølvvarmstager); de to, som stod op mod Skorstenen, var højere end de andre to ved den anden Side. Midt for Skorstenen stod 6 Stole for de 6 Herskaber. Bruden, som alt fra om Morgenen havde været hos Overhofmesterinden tillige med sin Moder Geheimeraadinde Holstein og sine to Svigerinder, blev pyntet der af salig Prinsesse Sophie Hedevigs Kammerjomfru. Kl. mod 7 gik Overkammerherren op at hente hende ned og førte hende til Dronningens Dør. Hun var klædt i sal. Prinsessens Kroningsklædning og havde en Tour (Besætning) Brillanter af Dronningens om Halsen. Hendes Slæb var udslaget og blev baaret af en af Dronningens Pager. Imens hun var derinde, hentede Overmarskallen Brudgommen op; han holdt sig ved Siden, indtil Kongen kom med Bruden ved Haanden ud af Dronningens Gemak og førte hende imellem de to højeste Gueridons til Enden af Skammelen, som gik op til den Side af Gemakket, som gaar til hans Værelser. Da Kongen slap hende, bøjede hun sig for at kysse hans Haand, hvorpaa han tillige med de andre Herskaber satte sig paa bemeldte 6 Stole, som stod ved Skorstenen, da og Brudgommen traadte med en passager Reverentz (Hilsen i Forbigaaen) hen til Skammelen ved den Ende mod Dronningens Side, saa at Brudfolkene ikke stod jævnsides, men lige over for hinanden, knælede og siden paa samme Maade, hvorpaa sal. Prinsessens Præst Hr. *Thomas Wegner* stillede sig lige over for Herskabet og forrettede Brudevielsen. Saa snart Kongen slap Brudens Haand, lod og Pagen hendes Slæb falde og retirede sig i en Krog. Imens hun var inde hos Dronningen, satte Hendes Majestæt paa hende en af prægtige Juveler sammensat Krans, gjort som en anden Krone. I Vielsen, som var meget kort, blev intet talt om Prinsessen, hvilket som var og al Vidtløftighed var forbuden.

Saaom Brudgommen vendte den højre Side til Herskaberne, og den venstre til Præsten, blev hans Sted holdt for det øverste, omendskønt det var det nederste i Gemakket. Kavalererne, som var budne, nemlig Brudfolkernes Fædre

og hvis af Hofetaten, som var til Stede, stod ved Kongens Side, og Damerne ved Dronningens. Da Vielsen var forbi, fulgte Kongen hende tilbage ind i Dronningens Gemak med samme Ceremonier, som han havde bragt hende ind; hun saavel som Brudgommen kyssede Kongens Kjol; de øvrige Herskaber gratulerede ham, og han kyste Klæderne. Kort derpaa gik man til Taffels ud af Kongens Dør, Kongen fulgte hende alene, og Pagerne bar Slæbet, de andre 4 Herskaber gik i Rad sammen, saa at Kronprinsen var imellem Dronningen, og Prinsesse Charlotte, Prinsesse Louise var retireret, Kronprinsen sad ved Kongens højre Side og hos ham Brudgommen; Bruden sad næst ved Markgreviden, og de andre Gæster, som vare Over- og Frøken Hofmesterinden, Geheimeraadinde Holstein, Kammerherreinde Gram (hendes Mand spiste hos Ober-Marskallen), Oberkammerherren, Geheimeraadene Gram og Holstein sade alle efter deres Rang. Der var Marskalstaffel, hvor alle Hofdamerne og alle de, som enten havde Opvartning eller logerede derude, af fremmede Conf. *v. der Osten*, Kronprinsens Hofstat, Baronesse *Søhlenthal*, Frøken og Kammerherre *Gram*, spiste. Der var overalt hvide Vokslus. Efter Maaltidet, der kun, som sædvanligt, blev serveret een Gang med Mad og siden Konfekt, fulgte Kongen Bruden ligeledes tilbage, og de andre Herskaber fulgte efter, Overhofmesterinden fulgte og ind i Audiensgemakket. Noget efter kom Bruden ud fra Dronningen og havde faaet sal. Prinsessens Navn, som hængte i et blaat Baand, formodentlig fordi hendes Herskab var død, hvorpaa hele Selskabet fulgte dem hjem i Brudehuset til Geheimeraad Gram, hvor der blev serveret Refraichissements (Forfriskninger). Fru Hofmesterinden fulgte op med, og alle Hofdamerne uden Oberhofmesterinden, og en Frøken hos hvert Herskab. Noget efter blev Kronen taget af Bruden, hvorpaa man bandt for hendes Øjne, og alle Fruentimmer dansede i en Krinds om hende. Denne Ceremoni skal betyde, at hvilken Bruden i Blinde serverer Kransen til, den skal følge hende først efter i at giftes; denne Gang fik Kammerfrøkenen den; siden gjorde Mandfolkene og en Krinds, og Kammerjunker *Bibau* fik Kransen, hvorpaa Bruden retirerede sig for at klædes af og lod sig siden se i Déshabillé (let Dragt). Kl. 1 gik alt Selskabet bort.

Den Del af Kransen, som sad for paa Hovedet, havde sal. Prinsessen med egen Haand sat sammen faa Dage før hendes Attaque (Anfald), dette var og hendes sidste Arbejde. Resten var af Dronningens Juveler. Ingen var affarvet klædt til Brylluppet uden Brud og Brudgom.

Paa *Dronningens Fødselsdag* 28. Nov. var Rosenørn sat til Opvartning hos Prinsesse Charlotte, i hvilken Anledning han giver en Beskrivelse af Ceremoniellet, som udfylder den tidlige givne.

»Hvert Herskab havde 2 Kammerherrer og 2 Kammerjunkerere til deres Servering. Prinsessen lod Dronningen gratulere ved sin Hofmesterinde, samtlige Hofdamer gratulerede H. M. førend den hele Cour kom til at gaa ind; da Frk. Hofmesterinden gik over, bragtes Prinsessens Præsent til Dronningen. Da Prinsessen gik over, gik først vi tre Kammerjunkerere, saa de to Kammerherrer, og Hofmesteren fulgte H. K. H. Da Herskaberne gik til Taffels, fulgte Kongen Dronningens Hofmester, *Moesting*, Prinsessen, Hofmarskal v. d. *Lühe* Markgreviden, og Kmjkr. *Ahlefeldt*, som staar for Fyrstindens Hof, fulgte Hds. Dl., saasom hendes Hofmester ingen Slags Funktion forretter her. Ved det kgl. Taffel spiste ingen uden disse 5 Herskaber, da tilforn alle-tider Hofmesterinderne, Konseillet og et Par blaa Baand til, mens denne Gang slet ingen, ikke engang Grev *Stolberg*. Kongen og Dronningen sad under en rød Fløjls Himmelpaa 2 store Fløjls Lænestole, hvor Armene og de øvrige Ornamenter vare forgyldte, Prinsesse Charlotte i en mindre Lænestol, hvorpaa Træværket og Kronen var forsølvet; Kronen var liden, men kongelig; hun sad ved Kongens højre Haand, Markgreviden ved Dronningens venstre Side, atter paa en mindre Lænestol, hvor Kronen var anderledes end paa Prinsessens, dog Træværket forsølvet, og lidet længere fra Dronningen, end Prinsessen fra Kongen, Fyrstinden paa en Stol uden Arme, dog med forsølvet Træværk. Saa snart Herskabet havde sat sig, gik jeg ned i Marskals-Stuen, for at placere Damerne, 2 blaa Baand og de fremmede Ministre, retirerede mig i et af Kabinetterne og spiste hos Kammerherrerne og gjorde Honneurs ved det Bord, til den anden Gang kom paa Taffelet, da jeg gik op for at servere. Tal-lerkenerne flyes af Forskæernerne, af hvilken den ældste skar for, og den anden bar om, til Kammerjunkereren, som flyer det til Herskabet, og de, som gives bort, i samme Symmetri; ved Konfekten kommer Chefen for Garderne og de, som ved den første Gang har serveret, op igen. I Kongens Forgemark blev spillet, Prinsessen gik hjem efter Kaffen og kom over igen til Fyrværkeriet, hvilket Herskaberne saa fra Taffelgemakket, og alle de opvartende havde Frihed at staa hos dem. Derefter blev Sedlerne uddelt til Buntereihe. Kronprinsen sad hos Dronningen, hvilket gjorde Buntereihe«.

Andre omstændelige Beskrivelser af Festligheder, Rosenørn i sin Hoftjeneste var Vidne til, maa forbigaas, saasom Reformationsjubilæet, der fejredes i 3 Dage, de to første i Nikolaj Kirke, den tredje paa Universitetet, Biskop Muus' højtidelige Bispevielse, Højesterets Aabning paa Frederiksberg Slot, Vor Frue Kirkes Indvielse (30. April 1738), Kongen og Dronningens Besøg i Roskilde, desuden private Besøg i den nye Bank, Dokken og Stentøjsfabrikken.

I Marts 1736 blev Rosenørn »uden Nidskab og Ansøgning« beskikket til Assessor i Højesteret. Med Orlov fra Hoftjenesten var han derefter paa Besøg i Jylland og fejrede sin 29. Fødselsdag paa Vosnæsgaard. Hjemvendt til Hovedstaden flyttede han ind i Admiral Billes Gaard i Store Kongensgade.

Et Par smaa Oplevelser fra Rosenørns Hoftid kan endnu anføres. I April 1737 ledsagede han Kongen og Dronningen til Jægersborg Fasangaard, hvor de synede 4 hvide Hjorte og Hinde, som Hertugen af Würtemberg ved sin Overjægermester von Genschau havde ladet transportere til Danmark som Gave til Majestæterne.

I Febr. 1737 var han til Stede ved Dronningens mangeaarige Kammerjomfru *Pipenbringens* Bryllup med Kirurg, Kancelliraad *von Aspern*, som fejredes i Købmand Freuchens Gaard i Vimmelskaffet. Hele Hoffet var til Stede og de fornemste fra Byen. Dronningen bekostede Maaltidet. Kavalerer og Damer blev trakteret ved et Bord, de af Hofetaten uden Rang ved et andet og var inviteret i Kammerfrøkenens Navn. Hoffrøken *von Beulwitz* gjorde Honnør (optraadte som Værtinde), og Overhofmesteren udbragte Skaalerne. Da Maaltidet var til Ende, fulgte alle de nygifte til Brudehuset.

Sommeren og Efteraaret 1737 tilbragte Rosenørn sine Ferier i Jylland og Fyn og begyndte først i November sin Funktion med at servere.

Ind i det nye Aar hørte han Rygter om, at Kongen tiltænkte ham Nykøbing Amt. Da han 6. Juni havde Opvartning hos Kongen og han lukkede Døren op til Audiensgemakket, kaldte Kongen tvende Gange paa ham: »Mons. Rosenørn!« hvorpaa han traadte ind, og Kongen sagde til ham:

»Ich gebe ihm Falster Amt hiermit, es fällt ihm doch zu saur länger so zu gehen«. (»Jeg giver Ham hermed Falsters Amt; det falder Ham dog for kedeligt at gaa her længere«). Rosenørn traadte til og kyssede Kongens Kjole og takkede ham paa Tysk (!) og lovede at gøre sig den store Naade værdig, hvortil Majestæten svarede meget naadig: »Das glaub Ich auch ganz gewiss von ihm«. (Det tror jeg ogsaa ganske sikkert om Ham«).

Den sidste mærkelige Tildragelse i Rosenørns Hofliv, kort før dette afsluttedes, var hans Deltagelse i Festen ved Vallø adelige Stifts Indvielse, som han har skildret udførligt i sin Dagbog med den ham egne Samvittighedsfuldhed (se Side 30). Dagen for sin Tilbagetræden som Kammerjunker overværede han endnu Rektoratsskiftet ved Københavns Universitet.

III. Amtmand.

Ledsaget af sin tro Tjener, der nu paa tiende Aar havde staaet i hans Brød, holdt Rosenørn den 10. Okt. 1738 sit Indtog i Amtmandsboligen i Nykøbing, hvor han forefandt tre af sine Folk, to Piger og en Tjener. Straks efter mødte Byens Raadmand, *Vilh. Kruse*, som han paa Anbefaling af Geheimeraad Raben med det samme antog som Fuldmægtig, Regimentsskriveren *Peder Henningsen Buchhalf* og den højeste stedlige Militærperson *Joh. Bengt Ellermann*. Næste Formiddag mødte Overførster *Runge*, den som Memoireforfatter kendte Apoteker *Claus Seidelin* og Postmester *Schrøder*, derefter andre Notabiliteter saasom Birkedommeren, Rektoren Mag. *Peder Joensen* og Husfoged *Nolte*. Den første Søndag i Nykøbing var han i Kirke og hørte Provst *Flint* — en Præst, skriver han, »jeg og har Aarsag at takke Gud for«.

Det blev dog ikke lutter gode Erfaringer, Rosenørn høstede ved sin Tiltræden. Major Beck af Landmilitzen introducerede sig »meest fuld før han kom og var overalt (overhovedet) meget uartig og derhos grov imod Regimentsskriveren. Lieutenant Mincke, der kom med Majoren, løb 2 Gange ind og ud«. »Disse to Officers Levemaade gør ikke Metieret Honneur« (Stillingen Ære), hedder det. Kort efter mødte

Majoren ikke mindre uartig end første Gang og blev afvist. Dernæst maatte han mægle mellem Regimentssskriveren og Husfogden i en gammel Trætte, hvilket lykkedes ham over al Forventning »i Jesu Navn og med Tak til Gud, som lod Begyndelsen tegne saa vel«. Endvidere blev han »beskikket af en gal og afsat Degn«, som han dog hurtig fik paa Døren.

Helt glat gik ej heller Overtagelsen af Embedet, idet hans Forgænger, Etatsraad *Landorph*, var bleven suspenderet paa Grund af begaaede Forseelser, hvorom senere. En Del svævende Sager, som Overførsteren havde haft under Hænder, mens Embedet havde været vakant, maatte først ordnes. Ved Nytaarsskiftet blev *Landorph* benaadet med Oprejsning og indfandt sig nu for at gøre Rosenørn sin Opvartning. De omgikkes selskabeligt i det følgende, men ikke længe efter henfaldt Etatsraaden til nye Daarligheder, og da han ti Aar senere døde forgældet i Byen, spørger Rosenørn bekymret: »Gud ved, hvordan han staar og falder for sine Dommere«. For Enken, Datter af Geheimeraad *Lützow* til *Søholt*, en meget agtværdig Dame, der kæmpede tappert for at opretholde det beskedne Hjem i *Nykøbing* og endog maatte tage til Takke med Stillingen som Oldfrue paa Slottet, var Rosenørn lige til sin Død en trofast Ven og Hjælper.

Den nye Amtmand tog fra første Færd af meget livlig Del i Byens selskabelige Liv og viste Hjerter for Borgernes og sine undergivnes Glæder og Sorger. Kort efter sin Ankomst var han inviteret til den rige Købmand *Jakob Linds* Bryllup, som stod paa Apoteket, og var Dagen efter Gæst hos de nygifte sammen med hele det fornemme Borgerskab. Der dansedes begge Gange til langt ud paa Natten, men til sin Beklagelse kunde han paa Grund af sin Farfaders Død kun være passiv Tilskuer.

Hvor hastig Glæde skifter med Sorg, skulde han ogsaa i sin nye Kreds snart erfare. 29. Jan. stod han Fadder til Borgmester *Hammers* Søn. Fra Kirken drog Fadderne ned i Klostret i *Barselstuen* og blev efter den her brugelige Maade trakteret med Kaffe, Te og deslige. Næste Dag blev ham meddelt, at Borgmesteren, som Dagen før »ganske paaklædt« tog imod ham, beværtede ham og fulgte ham til

Dørs, uventet var død. Faa Dage senere var Rosenørn med til Ligbegængelsen. Kisten stod endnu aaben til alle Sørgeparrene var ankommet, og Liget laa til Syne. Rundt om stod 8 hvide brændende Vokslys i Sølvstager paa Gueridons. Da alt Følgeskabet var ankommet, blev Kisten tilslaget, og Liget udbaaret, hvilket fulgtes til Kirken, hvor der blev sunget og prædiket. Derefter gik man atter ind i Sørgestuen, hvor Lysene stod og brændte; da alle var samlede, begyndte den fornemste at tage Afsked, siden de andre.

P. O. Rosenørn var, som hans samvittighedsfuldt førte Dagbog over hans Embedsvirksomhed viser, en nidkær og sjælden rørig Amtmand, der passede sine Pligtrejser og trodsede Vind og Vejr for at holde Orden overalt i Amtet og være til Stede ved Land- og Søindrulleringen, Landemoder, Tamperretten, Auktioner over Kongetiender, Kirke-Skole- og Hospitalsvisitatser, Eftersyn af Toldsager, Skov- og Jagtauktioner, og rede til at paahøre Bøndernes Klager.

Paa sine Embedsrejser vandt han mange Venner baade blandt adelige og borgerlige Godsejere og jævne Folk. Særlig var han en yndet Gæst hos Brødrene, Greverne *Conrad Ditlev Reventlow* paa Krænkerup, — hvis Gemalinde var født Prinsesse af Holstein-Pløn, i hvem han havde en bevaagen Veninde og hvis tidlige Død i 1747 gik ham nær, — og *Christian Ditlev Reventlow* paa Christianssæde; han omgikkes venskabeligt med Oberstlieutnant *Chr. Fred. Lützw* til Søholt og Ulriksdal, hvis Søster var gift med den ovennævnte Etatsraad Landorph. Af Søholt, som af den daværende Ejers Fader var bleven meget forskønnet i det indre og ydre, giver han lejlighedsvis en udførlig Skildring, der har lokalhistorisk Interesse.

»Vi besaa den af sal. Geheimeraad Lützw anlagte dejlige Have, lige for den i den ene Fløj indrettede, meget kønne Sal, hvor der er en Altan for, fra hvilken man gaar ned paa en liden Terrasse, som skilles fra Haven ved 2 smaa lange Damme, over hvilke gaar en Bro, og fra den nogle Trappetrin op til Parterret med Navne og Vaabener i Buksboms Rabatter med adskillige Kulører Sten, som gør en god Effekt. Paa Parterret, som er delt i 2 Dele ved en Gang

midt i, er Løvværk, Blomster og Billeder af Ler; paa samme er og 2 Vandspring, hvortil Vandet ud til opmaales ved en Hestemølle, som har en excessive (ualmindelig) stor Kumme, hvorfra det igen gaar ned i Renderne og ledes til Springene. Hele Parterret er omgivet med Hække af en excessiv Højde, undtagen hvor Gangene er, og i samme Hække er store, med Grønt tillukte Kabinetter, men fra Hovedgangen i Parterret kommer man i en superb (pragtfuld) Allé saa lang som Haven er, hvilken og er lige ud for Udsigten af Salen. Samme Allé er paa begge Sider borderet af Hække, og ved Enden af Haven er i Skoven udhugget en Allé, som er ved $\frac{3}{4}$ Vejs lang, i hvis Midte er en Fontæne med 5 Spring af lige Kaliber som de andre. Paa Siden af Alleen er i alle disse Hække, som ved Rundinger og Gange er indelukte, plantet Frugttræer; ved den ene Ende er høje Grantræer, og ved den anden Taxus-Pyramider af 7—8 Alen, bag ved hvilke endnu er næsten lige saa høje Taxushække. Ved Enden deraf er en Udgang til Dyrehaven, hvorfra haves 3 Pointes de vue (Udsigtspunkter), den ene over Søen til Maribo, den anden, ligeledes over Søen, til Engestofte, den tredje op i Skoven. I et af de Kabinetter, Hækkene former, er Orangeriet, som er vel forsynet, og der findes særdeles 2 remarkable (bemærkelsesværdige) Laurbærtræer, dels for deres excessive Størrelse, dels og fordi det er Mand og Kone. Ud for Corps de logis (Hovedbygningen) er et artig lidet Vinbjerg anlagt, hvoraf kan perses Druer, som giver en drikkelig Vin. En af Geheimeraadens Inventioner (Paafund) ses ved Enden af Hovedalleen, som dér har 2 smaa Huse til Fugle og smaa Menageri, nemlig repræsenterende de norske Klipper, et Kastel, Skibe og Baade, som synes at gaa i blaa Bølger med Sejlfalg o. desl., men naar man kommer nær til, er det ikkun slette Fjæle med gemen Maling«.

Af Rosenørns Dagbøger vil kunne hentes mange Smaa-træk til Belysning af Livet paa det fra gammel Tid af for sin Gæstfrihed og Selskabelighed bekendte Lolland.

Skønt den unge Adelsmand hyppigst havde Gæster fra Byen ved sit Bord, den nye Borgmester *Green*, Overførsteren, Raadmanden og fremforalt Majorinde *Ellermann*, med hendes

Børneflok, som han tog sig meget af, ligesom han bespiste fattige Skoledisciple ved sit Bord, følte han sig dog ensom og besluttede sig derfor til at se sig om efter en Livsledsagerinde.

Sammen med sin Ven, Justitsraad *Chr. Stockfleth* til Brahesholm rejste han i April 1741 til Margaard ved Odense for at besøge Gaardens Ejer Oberst *Gustav Grüner*, der havde to giftefærdige Døtre. »Efter mit forhen fattede Dessin (Plan)«, skriver han, »declarerede (erklærede) jeg mig for den yngste, men fandt nogle Difficulteter (Vanskeligheder) at faa hende til Ægte, hvorpaa jeg gav nogle Dage Betænketid, og efterat have spiset med hende rejste vi hjem til Brahesholm igen.« Tre Dage senere opsøgte Oberst Grüner ham paa Odense Slot og bragte ham sin Datters Ja, hvorpaa han den 28. April paa Margaard blev virkelig og offentlig forlovet med Frøken *Eva Margrethe Grüner*; hun var født 12. Sept. 1721 i København af Faderens første Ægteskab med *Sophie Amalie Vind* og saaledes 13 Aar yngre end sin Brudgom. Oberst, senere kommanderende General i Norge, Grüner havde kun to Døtre, hvoraf den ældste, *Ebba Ovidia*, i sit Ægteskab med Generalmajor *Chr. Schøller* blev Arving til Margaard, der endnu er i Slægten Schøllers Eje.

Rosenørns Bryllup stod paa Margaard 7. Juni i Overvær af hans Svigerfader, dennes Svigermoder, Brudens Søster, en Frøken Due, Oberst Holsten og dennes tre Døtre, Justitsraad Stockfleth, Major Ellermann og Præsten Andreas Holm. Aaret efter fødtes hans første Søn *Christian*, Stamtaderen til Linien paa Nørholm, uddød 1929, og den endnu bestaaende friherrelige Linie samt Linien fra Hersomgaard, der uddøde 1922 med Carl Gustav Rosenørn. Fra Peder Otto Rosenørns yngre Søn *Matthias Peder Otto* til Katholm nedstammer en endnu bestaaende Linie. Foruden en tredje, tidlig afdød Søn fik Amtmand Rosenørn i sit Ægteskab seks Døtre, hvoraf de tre døde ugift, de tre andre gifte med Slægtninge, de Lasson og Grüner. Efter sit første Barns Fødsel tiltraadte Amtmand Rosenørn i Vinteren 1741—42 en Rejse sammen med sin Frue for at præsentere denne for

Slægt og Venner i Jylland. Det første Maal var Aakjær, hvor hans Stifmoder levede, og det nærliggende Dybvad, der ejedes af *Thøger de Lasson*, som Aaret før havde ægtet hans Søster. Derefter gæstede Ægteparret Herregaardene Wilhelmsborg, Constantinsborg, Friisenborg, Vosnæsgaard og Rosenholm. Herfra gik Vejen til Katholm, hvor hans yngste Fætter Major *Peder Rosenørn* boede, og til Meilgaard, der ejedes af hans ældste Fætter Major *Johan Nicolai Rosenørn*, hans Studiefælle i Holland. Efter et Ophold begge Steder rejste han paa Aarets næstsidste Dag alene til Stenalt for at besøge sin Kammerat fra Halle Justitsraad *Christen Bille*, hvis Moder da ejede Gaarden, og Justitsraad Knud Bille, der kom fra Holbækgaard, med hvem han fejrede Nytaarsaften. I de første Dage af det nye Aar var det hans Forsæt at rejse over til Mors for at nedsænke sin Moders Lig i Ovtrup Kirke, men var hindret af Frost og Sne, hvorefter han vendte tilbage til Vosnæsgaard, hvor han havde efterladt sin Frue. I Slutningen af Maaneden opholdt begge sig atter en Tid paa Aakjær og vendte hjem 27. Febr. efter 20 Ugers Fraværelse.

Om Rosenørns Embedsforretninger og selskabelige Liv i de følgende Aar kan anføres enkelte Træk af mere almen Interesse for hans Biografi. Fra 1741 og til sin Død indfandt han sig hver St. Hansdag ved den, nær den gamle Valfartskirke Kippinge beliggende Kilde, der allerede i den katolske Tid hørte til de mest besøgte hellige Kilder i Danmark, og hvis Ry holdt sig til sent i det 18. Aarhundrede. Særlig søgte Krøblinge Lægedom her, og Kirkegængerne betænkte den med Gaver, saa at den Aar efter Aar ved Tømningen af Blokken befandtes at indeholde flere Hundrede Daler, som Rosenørn i Embeds Medfør sammen med Provsten og Præsten uddelte blandt de fattige. En særlig Interesse viste han Skolerne paa Askø, Femø og Fejø, som han besøgte for at forbedre den forsømte Undervisning. Det faldt ogsaa i hans Lod sammen med Byfogden at skulle overvære fra sit Vindeue en Kvindes Henrettelse i August 1747, som han beskriver saaledes:

»Præsten ledsagede hende op ad Trappen paa Escafottet.

Skolen gik foran og sang, stillede sig paa den højre Side, Præsten og hun paa den venstre. Efter Sungen taledes Præsten for hende, derpaa traadte en af Byfogedens Folk frem og oplæste Dommen; saa førte Præsten hende til Blokken, hvor hun knælede, og efter Beretningen læste sit Credo (Trosbekendelsen), derpaa stod hun op og nejede rundt om for Forsamlingen. Efter et ventelig given Tegn præparerede (forberedte) Bøddelen sig, Præsten traadte til Side; man bandt for hendes Øjne, og hun blev blottet lidt om Halsen, lagt paa Jorden i Sandet, og Hovedet paa Blokken, Slaget lykkelig gjort, hendes Levninger puttet i en Sæk og bortført paa Sluffen, men straks efter Hugget retirerede Præst og Byfoged sig. Eskafottet var omgivet af Vægterne, kommanderet af Pladsmajoren«.

Rosenørns ægteskabelige Liv var i høj Grad lykkeligt. Den stadig øgede Børneflokk trivedes vel, uden at Datidens store Børnedødelighed krævede noget Offer. Det selskabelige Liv fra hans Ungkarledage fortsattes ved hyppige Besøg og Gæsterier paa Søholt, Krænkerup og Christianssæde, Gammelgaard hos den sære Geheimeraad *Chr. von Stöcken* og den grevelige Krybskytte Grev *Chr. Christopher Holck* paa Orebygaard, til hvis Søn — den siden som Kong Christian VII's Yndling kendte Hofmand — Rosenørn stod Fadder. Til Ægteparrets nærmeste Omgang hørte den 1747 som Stiftamtmand i Christiania afdøde *Peter Neves* rige Enke, Fru Maren, født Norup, der var flyttet til Nykøbing for at ende sine Dage hos den Vennekreds, hendes Mand havde erhvervet sig som Stiftamtmand over Lolland-Falster.

Efter flere Aars Fraværelse fra Hovedstaden tilbragte Rosenørn Vinteren 1743—44 (1. Dec.—16. Marts) i København. Den 6. Decbr. var han »med alle« ude paa Frederiksberg for at tage mod Kronprinsesse Louise, overværede Indtoget og var til Kur og Assemblé (Selskab) hos hende paa Charlottenborg i den store Sal, hvor der spillede »*quadrille à la française*«. Saavel i Grev *Danneskiold Samsøe's* som i Grev *Gyldensteen's* Hjem var han en hyppig Gæst. Den 14. Februar modtog han Udnævnelse til Konferensraad

og var til Audiens hos Kongen, der to Gange »adresserede Ordet til ham«.

Den »ejegode« Kong Christian VI's Død d. 6. Aug. 1746 gav Rosenørn Anledning til atter at gæste København. Han saa Kongens Lig paa Castrum doloris og blev 19. Sept. præ-senteret for den nye Konge og Dronningen.

Frederik V's Salving, der fandt Sted 4. Sept. Aaret efter, kaldte atter Rosenørn til Hovedstaden. Straks efter Højtideligheden var han med sin Svigerfader tilsagt til Kur og Tafel hos Enkedronning Sophie Magdalene paa Hirschholm Slot, af hvis nu for længst svundne Herlighed han giver en læseværdig Beskrivelse.

»Jeg besaa Kirken og de prægtige Gemakker i Slottet, til hvis Pragt intet er at lægge. Ved Kirken er en liden Stue, derved Dronningens Retirade, meget prægtig med Guld og broderede Tapeter efter kinesisk Façon, kostelig Porcelæn og Forgylnding i Gibs og Møbler; et Kabinet ligeledes, et smukt Sovegemak med et ekstraordinært Toilette af sachsisk Porcelæn, indlagt Gulv og anden Pragt, derved en ligesaadan Audiensgemak, og saa Salen, som er superbe (prægtfuld) og har Udgang til Haven, Fontæner, Forgylnding nok og adskillige Portrætter af kongelige Personer, Frederik IV og Louise, den forrige Konge af Preussen med sin Dronning, Kongen af Sverrig og Dronning, den jertzige (nuværende) Markgreve af Baireuth og hans Gemalinde etc. Derved er Kongens Forgemak med Tapeter etc., saa hans Audiensgemak paa alle Vægge lakeret, alle Lister og Møbler af massiv Sølv, Loftet og med Spejlglas og Skildring paa Glasset, derved Konseilgemakket, tapetseret med Grevinde Danne-skiolds Broderi af Dokken her og i Glückstadt, Københavns og Hirschholms Slot, alt *fait à l'aiguille* (syet med Broderinaal) med Silke, meget smukt, Træværket hvidlakeret, derved et Kabinet. I Haven mod Enden er bygget lige over for Slottet et Orangeri, som midt i har en Salon, hvori de fleste af de kongelige Herskaber med de fornemste af deres Hofbetjente ere afmalede. Det halve Hus er til Orangeri, men det halve har artige Gemakker, møbleret nydelig og af

Gout (Smag) alt comformt (overensstemmende) med Dronningens Enkestand«.

Livet i Hovedstaden havde, efter at Sørgaaret nu var til Ende, ganske skiftet Karakter under den nye livsglade Konges Scepter. Komedier, Koncerter og Baller florerede. Den 11. Sept. var Rosenørn i »den danske Komædie«, hvor saas »Den politiske Kandestøber«, to Dage senere var han om Formiddagen paa Det kinesiske Kompagnis Auktion. Med de fleste af Selskabet hos Geheimeraad *Thott*, Baron *Holck* fra Aalborg, Grev *Frijs*, Baron *Dehn*, Stiftamtmand *With*, Kammerherrerne *Juel* fra Taasinge, v. *Plessen* fra Slesvig, og *Woyda* samt Geheimeraad v. *Massau* og Landraad v. *Heespen* lod han spille i Komædiehuset »Maskeraden« og til Efterspil »Didrik Menschenschreck«. De 3 holstenske Hertuger, og 3 Prinser, Grev *Friis'* 3 Døtre og de tvendes Mænd, General *von der Schulenburg*, Landraad *Ahlefeldt*, Grev *Holstein* og Søn, Grev *Oertzen*, Konferensraad *Løvenskiold*, P. O. Rosenørn og Frue og flere var Tilskuere. »Den Plaisir«, skriver Rosenørn, »kostede 50 Rd. reparterede (fordelte) paa Mandfolkene«.

Sine Slægtninge og Venner i Jylland gensaa Rosenørn endnu en sidste Gang paa en Rejse i Vintermaanederne 1748—49. Vejen gik over Fyn til Margaard, hvor han besaa den smukke nye Bygning og Haven, derefter til Horsens i Besøg hos sin Søster Fru *de Lasson*. Paa Aakjær blev han med »en ret Hjertens Glæde« modtaget af sin Stifmoder, »og«, siger han, »fornøjede vi os imellem os selv, alle samlede«. Fra Aakjær kørte han forbi Tvillum, sit Fødested, han ikke havde set i 30 Aar, »afsides, men saa den dog langt borte«, videre til Hersomgaard, hvor han fandt sin Fætter *Peder Rosenørn* og hans Søster *Anne Lisbeth* og Søsterdatter *Karen Busch*, de andre i Huset var bortdøde under hans Fraværelse. Derefter gæstede han Stenalt, hvor han fandt sin Ungdomsven Etatsraad *Knud Bille* »mer end halvgal«, kom saa til Meilgaard, hvor Enken efter hans Aaret før afdøde Fætter *Johan Nicolai* boede, Huset var nu en Etage lavere, men indvortes meget smukkere. Paa Katholm besøgte han

sin Tante Generalmajor *Povl Rosenørns* Enke; paa Vosnæs-gaard traf han sin gamle Skolemester *Hasselmann*, »rørig og fix«, nær de 70, som for 33 Aar tilbage var kommen til ham. Midt i Decbr. vendte han tilbage til Aakjær, hvor han 4. Januar tog Afsked med sin Stifmoder, der var saa bevæget, at hun ikke kunde sige mere end: »Far ævig, vi venter og begge ikke at ses førend i Guds Rige«. Hendes Spaadom gik i Opfyldelse, idet hun allerede 7. Febr. afgik ved Døden. Hvor smukt et Forhold der stedse havde bestaaet mellem hende og Stifsønnen, fremgaar af hans Antegnelse i Anledning af hendes Bortgang: »Gud ske Lov, jeg dog endnu paa denne Rejse saa hende og virkelig fik hendes Velsignelse, Ham være Tak for, hvad mig og med hende er vederfaaret, baade Mod- og Medgang. Hun elskede mig og nu ret af sit Hjerte«.

Over Odense og Sorø rejste han til København, hvor han var til Hove, »overgydet med Politesser (Høflighedsbeviser)«. Den 12., da Dronningen holdt sin Kirkegang, spiste hun og begge Prinsesserne med Kongen og spillede Piquet med Prinsesse Louise, Grev *Danneskiold Laurvig* og Geheimeraad *Holstein*; alle andre gjorde selv Partier af alle Slags Spil. Der var Koncert, hvor alle Sangere og Sangersker af Operaen lod sig høre. Kl. 7 kom Kongen, gik omkring, talte med adskillige og pointerede (spillede, gjorde Points) med Banken; siden blev der spillet Bunterad, som kun naaede til de hvide Ridderes Fruer og blandt Geheimeraaderne til Thott. Et Par Dage senere var Rosenørns Frue tilsagt til Dronningen; selv indfandt han sig Kl. 4½ i Kongens Forgemak, hvor han i Stedet for at der i forrige Tider var Kammertjener og Kammerpager, fandt den opvartende Kammerjunker, og ventede han ikke i 5 Minutter, før Kongen kom til Døren og kaldte Kammerjunkeren, som atter kaldte ham ind i Audiensgemakket, hvor Majestæten modtog ham naadigt, spurgte ham om Forholdene paa Falster, gav ham sin Haand og lovede at gæste Falster næste Aar.

Den italienske Opera, der fra Dec. 1747 under *P. Mingottis* Ledelse agerede i det for dem indrettede Teater paa Charlottenborg, nød Kongens særlige Gunst. Ved en Souper hos

Kammerherre *Chr. von Stöcken*, hvor bl. a. Geheimeraad Thott var til Stede, hørte Rosenørn en af Operisterne. Mad. *Pompiati*, »som regalerede (morede) Selskabet iblandt med en Air af sin Sang mere kunstig end behagelig«, og ved en Souper hos den sachsiske Minister hørte Primadonnaen Mad. *Turcotti*, der havde en meget stærk Stemme, men var »monstrøse (uhyre) tyk«, hvilket stadfæstes af Litteraten La Beaumelle, der kalder hende »en Kødmasse«. Efter mange Diner'er og Souper'er vendte Rosenørn og hans Frue 21. April tilbage til det stille Nykøbing.

Rosenørns sidste Besøg i Hovedstaden kort før hans Død falder i Okt.-Nov. 1750. Han havde privat Audiens hos Kongen, der underholdt sig med ham om mange offentlige og private Sager og gav ham Løfte om Forfremmelse. Denne Gang var han oftere sammen med sin Studiefælle fra Paris, *J. H. E. Bernstorff*, der netop var kommet hertil efter at have fratraadt Gesandtskabsposten i Paris; ogsaa *A. G. Moltke* viste ham megen Venlighed. Han gjorde Udflugter i Omegnen, var til Markalstaffel paa Fredensborg, hvor han saa de algierske Præsenter, bestaaende af noget stygt, stribet Guldstof, et groft uldent Tæppe og et langt indsyet Brev, som en af vore Søkaptajner havde ført med hjem. Endvidere besøgte han paa Lyststedet Hummeltofte den rige Brygger *Peder Goe*, hos hvem han som Regel boede under sine Ophold i København, og som han satte stor Pris paa. Han var til Gæst hos Svigerfaderen, hvis Husstand førtes af dennes Slegfreddatter Jfr. Karpeland, og dinerede hos sin gamle Kending, den herværende mangeaarige engelske Resident *Walter Titley*, paa dennes Lyststed i Lyngby sammen med dennes Maitresse Mds. *Keiser*. Heller ikke denne Gang forsømte han de danske Skuespil. Den 19. Oktober saa han »Ulysses von Itacia«; Baron *Holberg* var med i Logen.

Peder Otto Rosenørn var i sin Embedsgerning ikke alene ivrig og nidkær, men ogsaa viljefast og maalbevidst i sine Bestræbelser for at øve Ret og Skel til alle Sider, og fjerne Misbrug og Ulemper. Blandt Menigmand nød han saa stor Anseelse, at Bønder og Husmænd, der mente sig forurettede, med deres Klager tyede til ham. Ved Siden af sin sikkert ær-

lige kristelige Ydmyghed, der saa ofte finder Udtryk i hans Dagbøger, var han vistnok en ret selvfølende og ilter Natur. Han stod i spændt Forhold til Stiftamtmand Raben, overfor hvem han vilde gøre sig gældende som de gamle stedlige Lensmænds Arvetager, og da Raben overfor ham paatalte et Udtryk som »at en Sag havde lagt i Dvale«, svarede han tilbage, at det var godt Dansk²). Han havde flere Processer, blandt hvilke en mangeaarig Sag mod Regimentsskriver *Buch-half*, der blev dømt til en Bøde paa 200 Rdlr. og Forflyttelse til et ringere Embede. Dog var det først kort før sin Død, at Rosenørn blev »denne onde, ugudelige og utaknemmelige Mand« kvit. En for Rosenørn karakteristisk Udtalelse er, at »hundrede Aars Uret aldrig kan blive Ret«²).

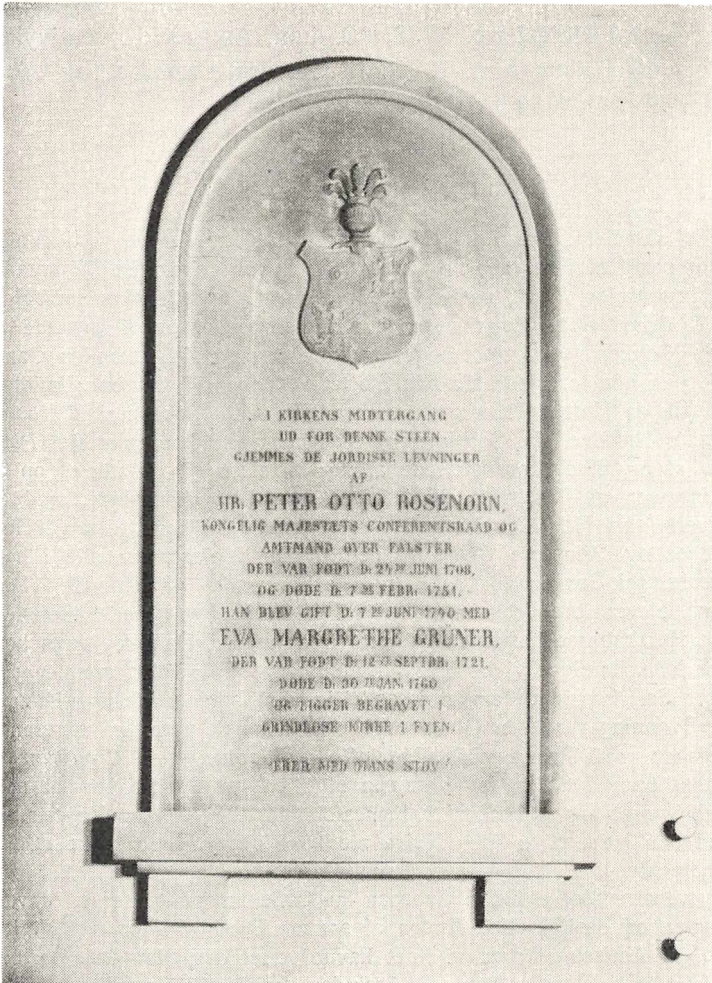
Nykøbing Hospital skylder Rosenørn sin Genoprejsning og Opkomst. Efter at han i 1739 energisk havde tiltvunget sig Overledelsen, fik han ved Laan Bugt med de store Gælds- og Udgiftsposter, der hidrørte fra slet Administration og hans Embedsforgængers Landorphs mislige Omgang med dets Midler. »Han grundlagde«, som den, der har skrevet denne Institutions Historie, udtrykte sig, »det faste, samvittighedsfulde Styresæt, som indtil denne Dag har forøget Hospitalets forbedrede Udvikling til den rige Stiftelse, der nu spreder Velsignelse i vide Kredse«²).

Rosenørn havde endnu kort før sin Død den Glæde at se Kongen i Besøg i Nykøbing i Juni 1750, og han har nedskrevet en udførlig Beretning om denne for Byen mindeværdige Begivenhed. Intet synes at tyde paa hans nære Endeligt. Endnu 1. Februar 1751 har han med fast Haand gjort sin sidste Tilførsel i Dagbogen: »Occuperet (optaget) med adskillige Embedsforretninger og Klager«. Han døde 7. Februar, kun 42 Aar gammel; 23. Juni fødte hans Enke Sønnen Matthias Peter Otto.

Konferensraad Peter Otto Rosenørn blev gravsat i Nykøbing Kirke. Hans Enke døde 30. januar 1760 paa Jerstrup og hviler i Grindløse Kirke.

Ved Restaureringen af Nykøbing Kirke 1872—74 viste det sig, at alle Kister i Kirkens Kælderrum var berøvet deres Indskriftplader. Med sin store Familiesans fik daværende Uden-

rigsminister Baron Rosenørn-Lehn godtgjort, hvilken af Kisterne der gemte hans Oldefaders Ben, og lod den over-

Mindetavle for Peter Otto Rosenørn i Nykøbing Kirke.

hvælve samt i Kirkens Sydvæg lige over for Gravstedet indsætte en Mindetavle af hvidt Marmor.

Amtmand Rosenørns foranstaaende afbildede Portræt, der

findes paa Nørholm, viser regelmæssige Træk og tiltalende Ansigtstudtryk.

Hans Rangtrin var følgende: Sekretær i danske Kancelli 1728, 9. Oktbr., Kammerjunker 1735, 31. Maj, 1736, Marts, Assessor i Højesteret, 1738, 10. Juni, Amtmand over Nykøbing paa Falster Amt, 20. Juni s. A. virk. Etatsraad og 1744, 14. Febr., Konferensraad.

Noter.

1) »Den 14. Maj 1738 drog vi med General *Løvenørn* til Vallø, hvor samtlige Herskaberne Dagen tilforn var ankommet. Vi traadte af hos Major *Pfuhl*, som logerede i sit beskikkede Hus som Hofmester hos Abtissinden neden for Slotsbroen, hvor vi pyntede os lidt. Kløkken $\frac{1}{2}$ 10 blev ringet første Gang og Kl. 10 anden Gang, hvorpaa alle forføjede sig paa Slottet i Kongens Forgemak; imidlertid gik de Herrer Provisorer, som er Hs. Exc. Geheimeraad *Rosenkrantz*, Hs. Exc. Hr. Geheimeraad *Raben* og Hr. Oberhofmester *Plessen* af og til og foranstaltede alting; til sidst gik de alle 3 op til Prinsessen af *Württemberg-Neustadt*, som blev Abtissinde, med en Revers, som Hds. Durchl. underskrev; imidlertid kom de unge Herskaber og Prinsesse *Charlotte* ned til Ds. Majestæter; alle i halv Sorrig, thi Sorgen for sal. Fru Markgreviden var for den Dag dertil bleven forandret, da man ellers endnu bar Sort med Silkefoder; alle Herskaberne havde anlagt prægtige Juveler. Da Provisores kom ned igen, samlede vi os alle i Dronningens Forgemak, som er den store Sal, hvori imellem croisees (Vinduer) staar adskillige Konger og Dronninger af den Oldenborgske Stamme til vores nu regerende Herskab med Prinsesserne *Charlotte* og *Sophie*, item *Cronprinsen*; øverst oppe i Salen for Kaminen stod en rød Fløjls Himmel med Guldfrynser og derunder 2 Lænestole for begge Ds. Majestæter. Ved den højre Side lidet derfra stod 6 Fløjls Lænestole med Sølvornamenter for Kronprinsen, Prinsesserne *Louise* og *Charlotte*; paa den venstre Side et Bord, hvorpaa laa Ordenerne, Statutterne, Staven, Nøglen og deslige. Ved Enden af samme Bord stod en slet Fløjls-Stol til Abtissinden; da vi lidet havde været der, blev Provisoribus befalet at gaa op at hente Abtissinden. Imidlertid blev Dronningens Gemaks Dør oplukt, hvorfra Herskaberne kom ud ret som Abtissinden kom ved den anden Dør og satte sig paa deres Pladser, hver med deres Hofstat ved *sin* Stol. Derpaa traadte Abtissinden ind ad Døren, hvor Geheimeraad *Rosenkrantz*, som havde hende ved Hænder, slap hende; dertil fulgte og Geheimeraad *Raben*, Grevinde *Reuss* og Overhofmester *Plessen*, Fru *Boineburg*, de andre Damer

kom lige efter, hver for sig alene; Abtissindens Kavalier, Kapt. *Ahlefeldt* og hendes Hofmester Major *Pfuhl* gik for hende, og hendes Hofdame Frk. *Teuffel* bar hendes Slæb til i Døren, da ihun lod det falde; ved Herskabernes og Stiftsdamernes Ankomst blev skudt 9 Kanonskud af, smaa Stykker. Prinsessen avancerede med Reverentzer til den for hende satte Stol, ved hvilken hun blev staaende, og lige efter hende alle Stiftsdamerne efter deres Rang, alle iførte deres Ordenshabit, som er en hvid Silkemanteau (Kappe) med smalle sorte Kniplinger bebræmmet, dog er Stoffet adskillig. Abtissindens er hvid Damask, Dechantindens hvid Atlask, og de andre Damers hvid gros de Tours; derover havde de alle mørkeblaa gros de Tours-Kapper lige til Jorden. Abtissinden var ved Kappen distingueret deri, at hun havde en smallere som en fyrstelig Kappe; den var af lyseblaa Fløjl med en Hermelins Slag rundt om og rent underforet; Grevinde Reusses var som de andre, men vist med Atlask under. Da de nu alle stod rangerede, gav Kongen Geheimeraad *Rosenkrantz* et Nik, som stod ved Prinsesse *Charlottes* Stol lidet frem ad, hvorpaa han begyndte at perorere (tale længe) og *det paa Tysk*, adresserende Ordet til begge Deres Majestæter, rosende meget Dronningens overmaade Gavnildhed, at hun herved havde destineret et af de aller-skønneste Grevskaber i Danmark til saa gudeligen en Brug og til en standsmæssig Underholdning for fyrstelige, grevelige og adelige Stænderpersoner, hvor de i Stilhed kunde anvende deres Tid til at takke Gud og Hændes Maj., hvis Lov derved daglig blev ophøjet, men hendes Ros vilde ikke lade sig saa engt indeslutte, men udbrede sig over hele Verden; dette sagde han og om Kongen, fordi H. M. havde konfirmeret al denne Fundats; til sidst adresserede han sig til Prinsessen, formanede hende med Frimodighed at antage og forrette hendes Embede som Abtissinde efter den af hende forhen underskrevne Revers; om det var hendes Attraa, maatte hun besvare det med et lydeligt Ja, hvilket hun og gjorde, hvorpaa han da bad hende gaa hen at give Hs. Maj. Kongen herom sit Haandslag, hvilket hun da og gjorde og derved vilde falde paa Knæ, hun kyssede Majestæstens Haand, som lidet lettede sig fra Stolen; det samme skete og ved Dronningen, for hvis Fødder var nedlagt et rød Fløjls Hynde, paa hvilket Abtissinden nedknælede; hvorpaa Geheimeraad *Raben* leverede Dronningen Ordenen, hvis Façon ses paa den liden Medaille; Baandet er ponceau (valmuefarvet) med en Rand af Sølv og Sort. Det er ikke med Enderne sammen for det Hoved-Størs Skyld, hvorunder det skal passeres, naar det paatages; paa Abtissindens Kors var Demanter runden om og aparte (særlig) om Dronningens Navn, som staar i en Cirkel midt paa; dette Baand tog Dronningen og passerte over den venstre Skulder, thi Korset hænger paa den højre Side. Kammerfrøkenen hjalp herved at sætte det til rette og at hæfte Enderne sammen. Da det var sket, leverede Dronningen hende Funda-

tionen indbunden i rødt Fløjt, hvorved hang da en aurea bulla (Guld-kapsel), samme leverede hun straks til Geheimeraad *Raben* at holde; dernæst fik hun Statuterne eller Reglerne i dette Stift, hvilke hun flyede fra sig til Oberhofmester *Plessen*, som leverede den til hendes Frøken, dernæst Nøglen, som var forgyldt, samme gav hun ham ligeledes straks; ved hvert Stykke sagde Dronningen hende noget, som man ikke kunde høre; til allersidst fik hun Bispestaven, som er meget stor og med Afsætter ligesom et Rør, og oven ved en Kringle, ret som en Bispestav, samme var af Sølv forgyldt. *Raben* flyede Dronningen hvert Stykke især, ligesom hun flyede Prinsessen det; denne Stav beholdt hun i Haanden, stod op og kyssede begge Ds. Majestæters Hænder, ligesom tilforn, gik saa baglængs hen og satte sig paa den for hende satte Stol ved Enden af Bordet; imidlertid blev Hyndet taget fra Dronningens Fødder, paa hvilket Abtissinden havde knælet. Dernæst fremkom Dechantinden, Grevinde *Reuss* født de *Söhlenthal*, gik lige hen og knælede for Dronningen, som gav hende ligeledes selv Ordenen; over det Kors var der ingensteds Demanter paa uden alene om Dronningens Navn midt paa; til hendes og Frøkenernes Baand at sætte, hjælp den ældste Hof-frøken *Rosenkrantz* i Steden at Kammerfrøkenen havde hjulpet Abtissinden; Grevinde *Reuss* fik saa Statuterne, stod derpaa op, kyssede først Dronningens og siden Kongens Haand, gik derpaa baglængs hen og stod paa sit Sted næst ved Abtissindens Stol. Med de øvrige Damer gik til i alt ligesom med Dechantinden, uden alene at der slet ingen Demanter var paa deres Kors, de vare 10 i Tallet og saa vidt jeg erindrer i denne Orden 1) *Fr. Boineburg*, som var Hofdame, 2) Comtesse *Reuss* Dekantindens Datter 3) *Fr. Winterfeldt* 4) *Fr. Trolle*, sal. Oberstens Datter 5) en Comtesse *Nostitz* 6) *Fr. Rosenkrantz* sl. Hr. Geheimeraad *Christ. Rosenkrantzes* til Schousboe hans Datter. 8) *Fr. Rantzau* Brigadierens Datter. 9) en *Fr. Gadow* fra Mæklenborg 10) *Fr. Holck*, Hr. Baron *Eilert Holckes* ældste Datter. Da de nu alle vare komne tilbage, hver paa sit Sted, stod Abtissinden op, gik hen og kyssede Ds. Majestæters Hænder for at takke for saadan Naade; efter hende kom Dekantinden ligeledes; idet *Fr. Boineburg* kom og i samme Ærinde tilgaaende, rejste Herskabet sig, dog fik hun takket, Herskaberne gik samtlig ind til Dronningen, *Prinsen af Württemberg*, som imens Ceremonien varede, havde staaet iblandt os, blev og hos os. Da Abtissinden fik Ordenen, blev kanoneret, saa og da Ceremonien havde Ende; ved de andre blev stødt i Trompeter, som stode i Gaarden. Herpaa gik Prinsessen i samme Orden, som hun var blevet hentet ned i, bort gennem Kongens Forgemak ned ad Trapperne og over Gaarden i Kirken, holdende sin Bispestav i sin Haand, og efter hende fulgte alle Stiftsdamerne efter deres Orden. Gangen over Gaarden var strøet med hvidt Sand, og paa den ene Side besat med Laurbærtrær; Stiftets 3

Provisores, Prinsessens Cavaliers fulgte med, og Frk. *Teuffel* bar atter Sløbet; lidet efter gik Herskaberne ned igennem Kronprinsens Gemakker i deres Stol, som var paa den højre Side af Abtissindens, igennem hvilken de og passerede; disse ere lukte Stole med Vinduer, men ved Jorden; derpaa gik vi alle uden om i Kirken. Lige for Abtissindens Stol sad alle Stiftsfrøkenerne efter deres Rang, ligeledes paa Mandfolkesiden, alle efter Rang, de fornemste næst Herskabets Stol. Næst ved Alteret i Kirken paa Alterets højre Side er Skriftestolen og derfra Trappen til Prædikestolen, af hvilken Stiftets tyske Præst Hr. *Seidelitz* prædikede for os, hvilken Prædiken er trykt; derefter læste han en Kollekt og lyste Velsignelsen for Alteret, efter at Te Deum laudamus var sunget med Trompeter, Pauker og Musik. Ud af Kirken gikkes der med samme Ceremoni som derhen, hvorpaa vi alle gik op at gratulere Abtissinden i hendes Gemakker. Derfra gik vi igen ned i Salen, som er Dronningens Forgemak, hvor Ceremonien før skete; da blev indkaldet Prinsen af *Württemberg*, som havde staaet med os ved Kongens Stol og fik der Dronningens Orden, siden fik Kammerfrøkenen, Geheimeraad *von Holstein* og Baron *Söhlenthal* den ogsaa. Geheimeraad *Lerche* blev den skikket til Kjøbenhavn, thi han var ikke med ved Vielsen; desuden fik Kammerfrøkenen af Dronningen en Plads i dette Stift, naar hun dertil fik Lyst engang. Lidet derefter gik Herskabet til Taffels; Bordet var gjort som et C, thi det var Hs. Ms Navnedag; der sad ingen indeni, Herskabet sad under en Himmel, de andre Herskaber efter deres Rang. Grevinde *Reuss* var den eneste, uden Abtissinden, af Stiftsdamerne, som skulde være til Taffels, men hun blev ikke vel. De øvrige Stiftsdamer spiste med Hofdamerne i Rosen ved et figureret Bord paa 30 Personer, hvor Kavalererne spiste, saa mange der kunde faa Rum; jeg fik i et andet Kammer et Bord at bestyre, saasom jeg var den ældste af dem, som ikke kunde rummes hos Damerne, og havde dér 5 à 6 Gæster. Vi drak adskillige Pokaler; ved Kongens Taffel bragte Marchal *Gram* dem om; naar Herskaberne drak, blev kanoneret, men ved de andre ikkun stødt i Trompeter. Der var ved denne Ceremoni ingen fremmede uden for Hof-Staten uden de, som ved Lejlighed ere blevne nævnede, af Damer var ikkun Kammerherreinde *Bülow* og Generalmajorinde *Holstein* dér. Da Taffellet var mest til Ende, blev 2de Medailler uddelede, af hvilke jeg fik 2 og derfor ikke vil beskrive dem; da Herskabet satte sig, laa de under Servietterne, alle af Sølv uden muligt Herskabets egne, men ved vore Borde gav Fourereren os dem først ved Maaltidets Slutning. Da Herskabet var opstaaet, blev os i samme Gemak serveret Kaffe, og imedens jeg endnu var der, blev Fr. *Boineburg* indkaldet og fik til Afsked fra Hoffet Dronningens Navn. Lidet derefter kørte *la Pottrie* og jeg med Gen. *Løvenørn* igen til Bregentved.« — *) Loll. Falst. histor. Sfonds. Aarbog XIII. 1925. V. *Holm*: »Nykøbing Hospital III«.

Fig. 1. Dødedansen. Nr. Alslev Kirke.

Omkring Kalkmalerierne i Nr. Alslev og Tingsted Kirker.*)

Af R. Berg.

II.

Vi saa i Kalkmalerierne i Nr. Alslev Kirke en ny religiøs Opfattelse, som har gjort sig gældende paa en værdig og

*) Fortsat fra L. F.s histor. Samfs. Aarboeg 1939, S. 72.

højtidelig Maade, der vidnede om, at Kristus endnu er temmelig fjern fra Menneskene, og at de ikke vover at nærme sig ham med den Fortrolighed og Hjertelighed, som senere kom frem i en Tid, da man helt og inderligt havde tilegnet sig hans Frelsergerning. Gaar man fra Billederne i Nr. Alslev over til at se paa dem, der findes i *Tingsted* Kirke, vil man hurtigt blive klar over, at der ikke blot er en Forskel i Tid og Stil, men ogsaa i Opfattelse.

Der ligger vel det meste af 200 Aar mellem Udsmykningen af de to Kirker, og i dette Tidsrum har Kristendomsforkynsen helt skiftet Karakter.

Kristus er ikke længer den verdensfjerne, strenge Skikkelse, som vi ser i Nr. Alslev, men han er blevet den fattige, forfulgte og pinte, der var født i en Krybbe, havde vandret som Menneske, som en af dets lige, her paa Jorden. Han kendte Menneskene, ham kunde de trygt henvende sig til, han, som havde lidt for dem, døjet Forfølgelser, var død paa Korset under de sværeste Lidelser. Alt det kunde man forstaa.

Det er hele dette Jordeliv, Kalkmalerierne i *Tingsted* fortæller os om. Kristus og Kristendommen er blevet folkelig. Alt det hellige, som tidligere var saa højtidsfuldt, det er nu draget ned paa Jorden i Folkets Midte, og man fulgte det nu med anderledes Forstaaelse, ja med den inderligste Rørelse.

Der er næppe nogen Tvivl om, at denne Folkeliggørelse af Kristi Liv og Person skyldes Tiggermunkeordenerne, som især virkede blandt det menige Folk og vel selv for en stor Del rekruteredes fra dettes Midte.

De kunde tale, saa Folk kunde forstaa det, og dem er det, der har paavirket den samtidige Kunst, saa den har udtrykt sig paa en Maade, der var grebet lige ud af Menigmands Sind.

Saadan, jævn og fortællende, er netop den Maler, der sidst i 15. Aarhundrede har dekoreret i *Tingsted* Kirke.

Samtidig har han malet i Elmelunde, Kjeldby og Fanefjord Kirker paa Møn, og det er saa nogenlunde de samme Emner, han har behandlet i alle Kirker. Hans Forbilleder har været de Træsnit, der samtidig begyndte at komme frem i Tyskland, og selv om han ikke uden Behændighed har varieret

de forskellige Motiver, lagt til og trukket fra, saa er det dog den samme Aandsretning, der gaar gennem dem alle.

Fig. 2. Kristi Daab. Tingsted Kirke.

I Tingsted Kirke har Maleren i Koret fremstillet Bebudelsen, Mødet mellem Marie og Elisabeth, Kristi Fødsel og hans Omskærelse. I Skibets østre Hvælv ser vi de hellige tre Kon-

ger, Barnemordet i Bethlehem, Herodes' Udsendinge der vildledes om Marias og Josefs Flugt af den modne Kornmark¹), selve Vandringen til Ægypten, *Kristi Daab* (Fig. 2), og i vestre Hvælv møder vi Adams og Evas Fristelse, Udrivelsen af Paradiset og vore første Forældres Arbejde i deres Ansigts Sved.

Som man vil forstaa, er Meningen med disse Billeder at fortælle Menigheden om Synden, der er kommet ind i Verden, og Frelsen derfor gennem Kristi Menneskevorden, alt sammen givet i korte, let forstaaelige Fremstillinger. Det er den hellige Historie trukket ned i den menneskelige Sfære og gjort dagligdags — derved, at Figurerne saa at sige er grebet lige ud af Virkeligheden uden nogen som helst Symbolik.

Sammenligner man dem med Billederne i Nr. Alslev, vil den Forandring, der er foregaaet i Stil og Udførelse, forekomme overmaade slaaende. Medens Billederne i Nr. Alslev er strenge og overjordiske, udelukkende talende til Menigheden gennem deres symbolske Betydning, er Malerierne i Tingsted lige at gaa til for enhver, jævne og fortællende uden ringeste Omsvøb alle de Hændelser, som Hvermand i Menigheden var fuldt ud fortrolige med.

Men denne Folkelighed understreges yderligere ved et Par andre Billeder, som det af den rige og den fattige Mand, hvis Tanker hver for sig tager en saare forskellig Retning, den fattiges vendt mod det hinsidige, den riges mod denne Verdens Goder. Dertil kommer saa Kvinden ved Kernen og Djævelen, der taler fristende Ord til hende, og endelig Fremstillingen af *Lykkehjulet* (Fig. 3), bestemt til at vise Livets Omskiften og dets evige op og ned.

Alt i alt har Billederne skullet indprente, at Syndens Sold er Døden, men at der er Frelse for hver troende Sjæl, og denne Lære er saa yderligere fremhævet ved at fortælle om de Fristelser, Menneskene paa alle Maader er udsatte for, og den Lod, der venter dem, der forlader sig paa dette Jordeliv.

Det hele bliver særdeles tydeligt, naar man udvider Betragtningen af Tingsted-Billederne med dem, samme Maler har fremstillet i de mønske Kirker. Her, hvor der, navnlig som i Fanefjord, var mere Plads at udfolde sig paa, har han ret

af Hjertens Lyst kunnet tage alle de Episoder af den hellige Historie med, som der ikke var Rum for i den forholdsvis

Fig. 3. Lykkehjulet. Tingsted Kirke.

lille Tingsted Kirke. Overmaade livlig, ja til Tider helt snakkesalig, er han i sin brede Fortællelyst, og det er klart, at i hans Billeder staar vi ved en ren folkelig Fremstilling, der er saare forskellig fra den i Nr. Alslev.

I Tingsted fordyber Maleren sig netop med Forkærlighed

i Kristi Jordeliv, skildrer alle dets Hændelser med en rørende Jævnhed, alt sammen skikket til at bringe de bange Sind Trøst og Husvalse. Og det er ikke blot fra selve Evangelierne, Maleren henter sit Stof, men ogsaa fra alle de smaa Fortællinger, der gik om Jesu Barndom og de Undere, der allerede da gav Vidnesbyrd om hans Guddom. Fremfor alt var det dog alle de Lidelser, han havde gennemgaaet, lige fra hans Paagribelse i Gethsemane Have til hans Forhaanelse og Hudflettelse og den bitre Død paa Korset, der blev fremstillede.

Paa samme Maade blev Marias Liv gjort til Genstand for folkelige Skildringer, hvortil man ligeledes hentede Stoffet fra de talrige Marielegender. Havde hun tidligere altid været fremstillet som Himmeldronningen, saa var det nu den jordiske Side af hendes Liv, der blev draget frem, især da Moderens. Særlig det, at ogsaa hun havde været Menneske, gjorde, at man saa meget tryggere kunde stole paa hendes Mellekomst som Forbederske. Ovre i Fanefjord Kirke (og for øvrigt flere andre Steder) har Maleren vist os Guds Moder som saadan, idet hun paa Billederne er fremstillet knælende for Kristus og blottende sit Bryst for at minde ham om hans Mennesketilværelse og derigennem paakalde hans Barmhjertighed.

Aldrig før har vist Syndeskylden hvilet med større Tyngde paa Menneskesindene og aldrig før i den Grad Frygten for Dommen og den evige Straf.

Derfor gjaldt det fremfor alt om at vende Tanken fra denne Verden og alle de Fristelser, den rummede og førte Menneskene ud i. Man havde vel nok Forstaaelsen af, at Grunden til, at Menneskene saa let veg fra den rette Vej, laa i selve den menneskelige Ufuldkommenhed, men Synden var for Datidens Bevidsthed dog mere Synderne, Mængden af alle de mange Overtrædelser af Guds Lov, som Dagliglivet førte med sig. De moralske Fortællinger som Eksempler paa, hvad der skulde undgaaes, kom derfor til at indtage en fremtrædende Plads i Kirketjenesten ved Siden af Evangeliets Forkyndelse.

Christian Pedersens Jærtetegnpostil vrimler af dem. Der er

f. Eks. Fortællingen om den pyntede Kirkegængerske, bag paa hvis Kjole Præsten ser en Mængde Djævle, »smaa som Rotter og sorte som Blaamænd, og de lo og skogrede og slog deres Hænder til Hobe og den ene sprang over den anden som Fiske i et Vod«. Paa Præstens Bøn saa ogsaa Folket Djævlene, Kvinden reddedes og omvendte sig. Og der er Fortællingen om Kvindens Skriftemaal. For hver Synd, hun bekendte, saa Præsten en Tudse hoppe ud af hendes Mund hen ad Kirkegulvet og ud af Kirken; men da hun skjulte en Synd, hoppede alle Tudserne tilbage og ind i Munden paa hende igen.

Men midt imellem alle den Slags Historier møder der os en barnlig Fromhed af den mest ægte Art, og som absolut er den dybeste Kilde, hvoraf Datidens aandelige Liv er rundet.

Vi finder den i de samtidige Børnebøger og Salmer, og de kan virke med en Friskhed og en Umiddelbarhed, som er henrivende. Man behøver blot her at minde om den gamle Dagvise: »Den signede Dag«, som maa være skrevet paa denne Tid, og læser man i den følgende Vers, forstaar man det rene Hjertelag, der har hersket i Tiden:

»Den lille Fugl han flyver saa højt,
og Vejret bær' under hans Vinger,
det er fuldt ondt med liden Magt
mod højen Bjerg at springe,
de Strømme de rinde saa frydelig
op under de grønne Linde«.

Sandelig, der var i Folkesindet en lille Fugl, som sang, ikke højt og stærkt, men jævnt og rent saa godt den kunde.

Saadan taler ogsaa Kalkmalerierne i Tingsted deres tro-skyldige Sprog, langtfra kunstfærdigt, heller ikke altid skønt, men der kan ingen Tvivl være om, at man virkelig for Alvor har forstaaet, at Frelsen er kommet til Menneskene gennem Jesu Lidelse og Død; saa intenst har man fordybet sig heri, at det synes, som om man ikke nok kan stille sig hans Pine for Øje. Det har været ligesom en Trøst for Datiden saa levende som muligt at faa Jesu Smertensgang frem. Derfor ser man Jesu Lidelser malet med alle de Rædsler, som tænkes

kan. Og hvad Billederne ikke gav med næsten brutal Virkelighed, det gav Salmerne²).

Man ser da ogsaa denne Realisme komme frem overalt i Europa, navnlig i det 15. Aarhundrede, og den viser sig i den Interesse, hvormed alle Smaating fra det daglige Liv tages med selv i de kirkelige Billeder.

I Skildringen af Adams og Evas Liv efter Uddrivelsen fra Paradis gøres der nøje Rede for deres jordiske Sysler af forskellig Art. Adam arbejder i Jorden med Spade og andre Redskaber, og Eva sidder med Haandtenen og spinder. Males Jesu Fødsel, faar man Besked om det hele Interiør, og Fremstillingerne af Marie som den unge Moder og Joseph, som besørger den huslige Syssel med Madlavning o. s. v., kan være hel trohjertig hyggelig. I det hele, der forsømmes intet for at gøre den maleriske Fortælling saa virkelighedstro som muligt.

Man maa dog sikkert vogte sig for at tro, at hele denne realistiske Tendens i Datidens Billeder skyldes en bevidst Refleksion. Langt snarere kan man gaa ud fra, at Virkelighedsskildringen skyldes en ren naiv Opfattelse, idet man ganske simpelt gengav de Scener, man vilde skildre billedmæssigt, saadan som det kunde tænkes, at de vilde have formet sig, om de var foregaaet for ens Øjne. Og Grunden hertil er aabenbart den ganske ligefremme, at man ikke kunde tilegne sig eller forstaa den hellige Historie uden at male den saadan som det daglige Liv udfoldede sig rundt om en. En højere Symbolik vilde slet ikke være bleven forstaaet.

Det er netop dette naivt realistiske i Tingsted-Billederne og deres Slægtninge, der gør dem saa interessante i kulturhistorisk Henseende, fordi de giver os et Indblik i Omfanget af vore Forfædres hele Tankeverden paa det paagældende Tidspunkt. Der kan forekomme en virkelig skarp Opfattelse af baade Scener og Personer, og den kan være i høj Grad drastisk, hvad f. Eks. kommer frem i Skildringen af Bødler og andre Umennesker. Heller ikke savnes et Fond af Lune, der faar Lov til at spille, endda ret løssluppet, naar der males Djævle og onde Væsener. De kan, som Djævlefiguren i Tingsted, være givet med virkelig komisk Sans.

Bag ved hele den religiøse Aand, de gamle Malere beherskes af, kan der ogsaa nu og da skimtes en egen overlegen Opfattelse af Menneskelivets Intethed overfor Døden og Dommen. Naar f. Eks. den samme Maler, der har udstyret Tingsted Kirke med Billeder, paa Vestmuren i Nr. Alslev — om end paa anden tredje Haand — har skildret os *Dødedansen* (Fig. 1) med alle Stænders Lighed, naar dette Jordeliv er til Ende, saa faar vi her en Forestilling om, over hvilke Omraader Datidens Tankegang har spændt, og at der har været Trang til at fortælle forstaaeligt og levende derom, baade i Bøger og Billeder. Thi hvad var dette Liv uden netop Forføngelighed, Tomhed og Daarskab?

Malerierne i Tingsted og *Dødedansen* i Nr. Alslev er talende Prøver derpaa.

Kunstværker er jo ingen af disse Billeder, og der er en milevid Afstand mellem dem og de samtidige italienske og nederlandske, som giver os Forstaaelse af Forskellen mellem den Kultur, der har raadet her og der.

Alligevel er vore samtidige Kirkebilleder ikke uden kunsthistorisk Interesse. Det er saaledes aabenbart, at Maleren har tænkt sig sine Figurer optræde i det frie Rum. De staar ikke mere som de gamle romanske højtideligt opstillede i Række og Geled i samme Forgrundsplan, men de handler og bevæger sig med fuldkomment Liv, og selv om Maleren kun sjældent antyder et perspektivisk Rum bag sine Figurer, saa er han sig dog dette fuldt bevidst.

Af stor Interesse er ogsaa i Tingsted det rent dekorative Element. Det viser sig især ved de voldsomt bugtede Ranker, der uroligt breder sig over alle Flader bag Figurerne. I disse Plantesyngninger, der er saa betegnende for vor Sengotiks Barok, har Maleren virkelig faaet Lejlighed til at vise, at der var lidt af en Kunstner i ham med et eget, spædt tonende, lyrisk Temperament.

Byder saaledes Billederne i Tingsted Kirke os ikke nogen betydelig Kunstnydelse, navnlig ikke i Sammenligning med dem i Nr. Alslev, er de dog et saare indtagende Vidnesbyrd om det kirkelige og aandelige Liv, der har udfoldet sig hos os i det 15. og Begyndelsen af det 16. Aarhundrede.

De viser os, at de Kræfter, der senere fuldbyrdede Reformationen, allerede da var i fuld Udvikling, hvad hele det Fromhedsliv angaar, der forberedte den, og de forklarer os, hvorfor netop Reformationen hos os kunde gennemføres saa smertefrit og uden det Kampgny, der stod om den i andre Lande.

Noter.

1) Om dette Emne er der Aar 1900 optegnet en Legendeviser i Nabosagnet til Tingsted. Se Danske Studier 1904. 38. — 2) Læs blot følgende Verselinjer:

»O søde Jesu, Herre min,
ynkelig er nu Skabningen din,
din væne Skabning er al forventd,
alt for pint og ud tændt,
alt for dragen og alt for slagen
og for flængt.
Ryg og Ræf og Lemmer flere
forstødte ud af Ledde ere.

Du hænger her nøgen og blodig udstrakt,
omgjordet med en Linnedpjalt,
dit hellige Blod ud af dig rinder
af Hoved og Liv, Fødder og Hænder.
Fra din Isse og til din Taa
der er alt fuldt af blodige Saar.

— — —
af alle dine Vunder flyder blodige Strømme,
alle dine Lemmer var knuste og ømme,
dit Ansigt er falmet dumt og blegt,
af Blod forskorpet ynkelig.

Dit Hoved hænger neder paa dit Bryst
med Tornekrone igennem kryst,
for Spyd jeg dig næppelig kender,
dine Øjne, Øren er fulde med Taarer
din Mund han svider af Galde saare.

Stungen i Siden med et Spyd,
Blod og Vand da flyder derud,
dit signede Hjerte og Indvolde dine,
de bæve og ryste i Dødens Time.

O Herre, hvor din Pine gør mig ve,
du hænger paa Korset med Nagler tre.
O, hvor du hænger med stor Møde,
Blodet forløber dig til Døde.«

Man ser, at Salmen ikke giver Billederne noget efter i realistisk Udpensling.

Fig. 1. Taars Kirke set fra Nord efter Maleri af Lærer P. Jakobsen, Taars.

Af Taars Sogns Historie.

Ved *N. Kjeldsen.*

Jordbunden i Taars Sogn (2264 ha i Areal) fortæller, at her har været smult Vande, da Bræens Iskolosser aflejrede sine Fragter. Det fine kalkblandede Ler dækker Overfladen. Kun nogle faa og smaa Gruslag hist og her vidner om, at Havets Bølger har været med til at bygge Landet op. Boringer viser, at Jordlag paa ca. 25 m dækker den underliggende Kalk.

Landskabet er næsten fladt. Det hæver sig i Reglen fra 2—6 m over Havet. Af Højder findes kun faa. Den største, Grædebanken, bag Berritsgaard er kun ca. 13 m; (Præstegaardsbanken ca. 11 m, Per Knages Nakke ca. 8 m, Bavnehøj ca. 9 m og Kalls Høj 8 m).

Det kan lyde lidt pudsigt for den, som ikke kender Betydningen af »Bjerg« i gamle Dage, at flere smaa Højdepunkter paa Egnen har faaet Bjergnavne Berrit (Biergitt 1382, Byæræth 1502, Bierre 1549), Langbjerg, Rendebjerg samt i

Rørbæk Syvbjerggaarden. De kan være stedfæstede i en Tid, da Skovene: Kogangen, Bentofte (Bøntofte) m. m. ikke fandtes og Højderne viste sig klart i det af Sumpe opfyldte Land.

Et andet Navn har ogsaa sproglig Interesse, nemlig Ordet Hule, i Ellas Hule og Stridshule, henholdsvis i Kallø og paa Berritsgaard Mark. Begge er et Par almindelige Vandhuller. Til det første knytter Sagnet et Drama, det sidste skal vise hen til Svenskekrigens Dage. Svenske Ryttere vandede Heste her og kom i Strid indbyrdes med det Resultat, at et Par af dem blev liggende paa Valen.

I Historisk Tidsskrift (1 R. II, S. 143) nævnes Brødelands Bæk, d. v. s. Bækken, der bryder sig Vej gennem fremspringende Skovhoveder, et Navn, der vel maa føres helt tilbage til Sognets første Bebyggelse. Bækken danner Sognets Skel i Vest mod Rørbæk og Oreby og kaldes nu ofte Brønds bæk (Amtsvandløb Nr. 47).

Oldtidsminder.

Ifølge Traps Danmark findes kun faa Oldtidsminder i Taars Sogn. De 8 fredlyste Høje findes i Skovene. 1879—80 lod Nationalmuseet optage en Fortegnelse over alle kendte Høje. Der var 35; men de fleste var enten helt eller delvis ødelagte. Ødelæggelsen vil nu blive standset ved den nye Naturfredningslov.

I Vindemosen findes nogle Rester af den ødelagte Langdysse paa *Hønehøj eller Kyllingehøj*. Højen laa paa jævn Grund og var 130 Fod lang og 20 Fod bred. Den blev undersøgt 1899 af Maribo Stiftsmuseum. En stor Sten herfra blev i 1864 slæbt til Taars Kirkegaard, hvor den blev brugt som Mindesten over Soldater, der døde paa det Lazaret, som under Krigen var oprettet paa Berritsgaard Slot (Fig. 2).

Spilttorps Høj i Storskoven (Kallø Skov) omslutter en i 1895 udgravet og fredlyst Jættestue, hvis Kammer er 8,5 m langt. Højen er udgravet af V. Boye. Fundet blev ført til Orebygaard.

I den Høj, hvorpaa Killerup Mølle stod, fremgravedes 1898 af Kaptain A. P. Madsen en anselig Jættestue med 10 m langt Kammer, hvortil førte en 8,5 m lang Gang. I denne

Høj gjordes et betydeligt Fund af Oldsager, der blev ført til København.

Barnehøj (Matr. Nr. 19 i Kallø) blev undersøgt 1893 af V. Boye. Her fandtes en stor Jættestue med en Mængde Stenredskaber, som opbevares paa Stiftsmuseet i Maribo.

Fig. 2. Sten fra Kyllingehøj, nu Mindesten for Soldater, døde paa Berritsgaard 1864.

Højen er til Dels ødelagt; men nogle store Sten knejser endnu derpaa; nærmest som en afdækket Dysse.

Stenalderens Dysser gjaldt jo længe for at være hellige Pladser, hvor der bragtes Ofre o.l. Den mer eller mindre flade Overligger regnedes for Offerstenen. Barnløse Kvinder, der ønskede Børn, lagde nybagt Brød paa Stenen. Derfra stammer Mundheldet: »Stenen vender sig, naar den lugter nybagt Brød«. Navnet, *Barnehøj*, kan tyde paa, at Skikken har været brugt her.

Snekkehøj (Matr. Nr. 15 i Kallø) var Sognets største Langdysse. Den er nu helt ødelagt. Nationalmuseet beretter, at der er kørt Tusinder af Læs Sten fra den.

Da der 1880—90 blev taget en Del Fyld af Højen, stødte man ogsaa paa flere Skeletter af kraftige Mænd; man fandt ligeledes et Soldaterspænde, som blev bedømt til at være

svensk. Nu ved man andensteds fra (Danske Herregaarde II S. 165), at da den anden Svenskekrig rasede over Landet, samlede Grev Christian Christoffer Holck paa Orebygaard sine 500 Sogneryttere, for hvilke han var Ritmester; de paa Orebygaard skjulte Kanoner blev bragt til Strandkanserne (Nysted? Guldborg?), og smaa svenske Korps gennemsøgte Øerne for at skaffe Proviant til Hovedhæren ved København. Nu ligger det nær at antage, at enten har han gjort Indhug paa Svenskere i Kallø, eller ogsaa har Byens egen Befolkning, der i dette Tidsrum efter Byens Birkeprotokol at dømme var iltre og kraftige Folk, taget sig selv til Rette, nedhugget og begravet Fjenderne i Højen.

Men der findes andre Høje, som ikke omtales i Nationalmuseets Fortegnelse:

Paa Matr. Nr. 9 i Kallø findes saaledes en Mark, som hedder »Høje-Sten-Mark«. Ejeren forklarer, at her har ligget flere Gravhøje, og at baade han og hans Formand ofte har fundet Skaar af Urner, naar de med Avlsredskaberne har arbejdet paa denne Mark.

I Killerup blev paa *Matr. Nr. 4* udgravet en Høj, der indeholdt en ganske prægtig Samling Stenredskaber. Fundet er ført til Stiftsmuseet.

Urnekirkegaard.

Medens alle anførte Fund stammer fra Sten- og Bronzealderen, hidrører det Fund, der 1906 blev gjort paa Kallø Høj i Kallø Matr. Nr. 1, aabenbart fra Jernalderen.

Der var Lærerskifte i Kallø 1901, og en ældre Mand, Lars Olsen, sagde kort efter til den nye Lærer: »Ved De, at Skolen ligger paa en Høj, som kaldes Kalls Høj, og at Højen er en gammel Kirkegaard. Der er Potter (Urner) i den«. 1906 blev Skolen revet ned for at give Plads til en ny. Under Planeringsarbejdet stødte man paa i alt 9 Urner samt Baalplads. En Stribe af groft Sand gennemskar Højen fra Vest til Øst; i den stod Urnerne, 1—1½ Fod nede. Kustoden ved Stiftsmuseet kom til Stede. Han mente, at Gravpladsen strakte sig over et langt større Omraade end Byggepladsen, altsaa var en Urnekirkegaard, og bestemte Alderen for de

fundne Kar til Tiden omkring Christi Fødsel. 1 Urne indeholdende 1 større Kniv samt 1 Syl tog han med til Museet. (Nr. 9031). 2 Urner opbevarede indtil 1932 ved Skolen, men blev da afleveret til Museets Formand i Maribo. Den største af sidstnævnte Urner indeholdt brændte Benrester af en Kvinde samt et Smykke, en Fibula, der var dannet af Jern. Den mindre Urne, der var stillet ind i den større, indeholdt foruden Benrester en mindre Kniv af Jern.

Nogle af Oldtidsgravene har Udgang lige i Øst, andre i samme Egn har Udgang i lidt nordlig eller sydlig Retning. Kan man efter Gravaabningens Retning bedømme det Tidspunkt paa Aaret, da Højen blev dannet? Man forstaar saa godt, at Højens Ind- og Udgang altid skulde vende mod den opgaaende Sol. Er det Skikken fra Soltilbedernes Tid, der er bibeholdt, naar vi den Dag i Dag omhyggeligt vaager over, at en Død begravnes med Ansigtet vendt mod Øst?

Bydannelser.

Stenalderens Folk, der jo i Begyndelsen hovedsagelig levede som Jægere og Fiskere ved Kysten, større Søer eller i aarige Dale, boede ofte sammen i Familier, senere i Slægter, og saa tog Slægtshøvdingen Styret. Var Bopladsen god og sikker, blev den sagtens benyttet i Slægtled efter Slægtled; men den kunde ogsaa flyttes uden lang Betænkning, hvis Forholdene fandtes ublide. Efter at Kvægavl og lidt Agerbrug begyndte at vinde frem, blev Folkene knyttet fastere til den valgte Plads, og Bydannelsen begynder. Før Hjulploven kom i Brug, kan der næppe tales om Byer inde i Landet.

Kallø eller Kalø.

Kallø By laa før Udskiftningen ved Randen af Smaalands-havet. Her ved Kysten, de dybe Skove og de store Enge, dels ved Stranden og dels inde i Landet, har været gode Betingelser for en fast Boplads.

Det er tænkeligt, at Kalls Høj har faaet Navn efter en Stammehøvding ved, at der er blevet dannet Høj over ham. Byens Navn kunde maaske tydes derfra. Ø-Navnet er natur-

ligt, idet et større Jordsmon, Strækningen mellem Kalls Høj og Snekkerhøj, har dannet en Ø.

Byens Navn har fra 1438—1875 bevislig været stavet Kallø, Kalløe og Calløe. Forskerne vil imidlertid udlede ogsaa vort Kallø af Dyrenavnet en Kalv. Den større Ø har kælvet, siges der, og Stavemaaden blev ændret, men kan man tænke sig, at Folk dengang stedfæstede en Boplads med et Dyrenavn, naar et Mandsnavn kunde gøre samme Nytte? Snekkerhøj har kunnet danne et fortrinligt Udgangspunkt for Vikingesnekker, der i Jernalderen drog ud paa eventyrlige Togter.

Taars.

Da Asatroen kom til os, kunde Folk slutte sig sammen i »Bol« paa aabne Skovsletter inde i Landet og leve af Jagt, Kvægavl og Agerbrug. Taars (Østre Tones) var en saadan Samling Bol. Navnet tyder paa, at den gamle Soldyrkelses Tid er omme, og Asator har muligvis haft sin Offerlund, hvor Taars Kirke nu ligger; men det er jo kun Gætværk, og man skal være forsigtig med Tydning af Stednavne, naar man ikke er Fagmand.

Torper.

Folketallet stiger i den gamle Adelby før og efter Middelalderens Indtræden. De gamle Bysamfund sprænges, saa unge Mænd rydder Skov og danner nye Bol samt Smaabyer.

Her i Sognet opstaar Byerne Thoderyd og Killerup. Den første uden Tvivl med Kallø, den sidste med Taars som Moderby. Landsbyen Berrit (Bjerget), hvoraf Berritsgaard fremstod, hørte indtil 1623 sammen med Rørbæk; men herom senere.

Taars Kirke¹⁾.

Kirken (Fig. 1) skal i den katolske Tid have været indviet til St. Andreas, og Relikvier har spillet en betydelig Rolle for den gennem Tiderne. En Relikvieæske med Paaskrift »de brachio Sancti Johannis«²⁾ har forhen staaet i en Fordybning i Alterbordet og været dækket af en Marmorsten. Æsken blev i Aaret 1809 af Pastor Glahn indsendt til Nationalmuseet. At Relikvien har været en medvirkende Grund til det omfattende

Salg af Aflad til Fordel for Kirken, er givet. I Erslevs Repertorium (2664) staar: »1362 lover Biskopperne i Fyn, Jylland og Skaane 40 Dages Aflad til alle, som vil forære Kirken Jord, Huse, Lys, Klæder o. l., eller vil søge Messe her«. Haugner skriver bl. a. om Kirken: »Paa den indvendige Side

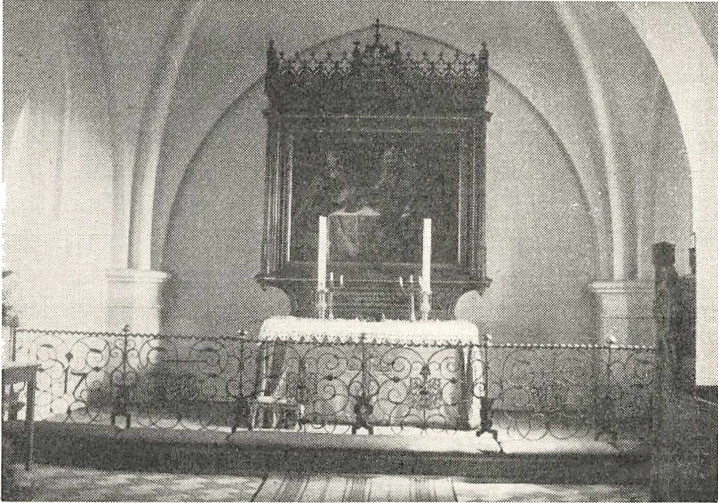

Fig. 3. Interiør fra Taars Kirke, Smedejernsgittret fra 1702.

af Murene over Hvælvingerne ser man endnu de rundbuede Vinduers Pladser saavel som de gamle Bjælkehuller og Resten af Ornamenten malede paa tynd, glat Kalkpuds med røde og gule Farver. Det er dog kun paa den nordre Mur, man endnu finder den 3 Fod brede Bort af smukt slyngede Ornamenten«.

Ligstenen over Abbeden Nicolaus Finkiusch har givet Anledning til den Formodning, at Sognet har ejet et Kloster inden for sine Grænser. Ved Kirken kan det næppe have ligget; thi i saa Fald var det sikkert omtalt i det Brev, som Kong Erik af Pommern udstedte 1438 til Fordel for Taars Præstegaard. Brevet blev senere fremlagt paa Lollands Lands-ting af Fru Barbara, Enke efter Otto Clausen Hvitfeldt, Berritsgaard³).

Hvis et Kloster har ligget i Sognet, hvad ældre Folk paa-

staar at have hørt om, maa vi vist søge til Killerup (Kiglerup 1534, Kylerup 1502, Kylørpe 1568). Vi ved, at i Aaret 1534 købte Christoffer Hvitfeldt af Fyns Bispestol et »øde« Byggested i Kiglerup. Den aarlige Landgilde var 8 Pund (32 Td. Byg) og 2 Skilling Grott« (Hist. Tidsskr.). Landgildens Størrelse er lig Berritsgaards. Altsaa, ved dette Køb fordobles denne Gaards Areal.

Fra Reformationstiden berettes: Den sidste katolske Præst, Hr. Johan, blev næsten tvunget til at gaa frivilligt; thi 1532 lod Biskop Knud Gyldenstjerne »Lutheri Catechismum« trykke og sende sine Præster. Den var oversat paa Dansk af Jørgen Sadolin, og 1533 fik Claus Hvitfeldt, Otto Hvitfeldts og Barbaras Søn, »Præsentats [Kaldsret] paa Tornæs Kirke med sin Anneks, den Kapel paa Vixnæs paa Grund af den forrige Besidders Hr. Johans Resignation. Dog skulde han beskikke to forstandige Kapellaner, som klarligen efter den hellige Skrifts Lydelse kunde læse og prædike« (Friis: »Musse Hd.«).

Der findes i Taars Kirke en gammel massiv Døbefont af Sandsten. Skaalen, der bærer adeligt Mærke, har Aarstallet 1622. Dette Aar faar baade i verdslig og gejstlig Henseende Betydning for Sognet, idet Berritsgaards Besidder, Lisbeth Friis, efter en mærkelig Strid med Borgmester og Borgere i Saksjøbing faar kongelig Tilladelse til at udskille sig fra Rørbæk for helt ud at slutte sig til Taars Sogn. Striden drejede sig om et Præstevalg i Saksjøbing. Kongen gav Borgene Ret, og Udskillelsen fulgte.

Paa Kirkens Alter staar et Par Lysestager med følgende Indskrift paa Foden: »Anno 1656. Taars Kirke-Stager given af Kallø, Killerup Tuderød ... Peder Heldt«. Det er mærkeligt, at disse Stager og maaske ogsaa Døbefad og Alterbæger fra 1659 har kunnet bevares gennem Svenskekrigen. Om Svenskernes Nærværelse i Kirken beretter P. Rhode: »I den svenske Krig blev Præsten Mads Hansen tæmpet af de Svenske, fordi han paa Prædikestolen kaldte dem hovedløse Kroppe. Hertil svarede en Soldat: »Min Konge er Hovedet«.« Mads Hansen døde i en Alder af 47 Aar 18/1 1660. Om Mishandlingen har bidraget til hans tidlige Død, vides ikke.

Vi kan derimod slutte, at han har været fattig; thi 1674 understøttes hans Børn af de Midler, som tilflød Kippinge Kirke i Offergaver til »den hellige Kilde« (L. F. Hist. Aarb. 1931. S. 79).

Foran Alteret er anbragt et smukt udført Smedejernsgitter. Det bærer Harstalls og Offenbergs Vaaben og Aarstallet 1702 (Fig. 3).

Paa Kirkegaarden, nær det »Naaleøje«, der fører til Vejen fra Kallø, staar et Par Egetræer, som efter Sagnet stammer fra Dronning Margretes Tid.

Interessant nok lever det Sagn endnu, at Helhesten gaar sin Gang gennem Røgterstrædet i Kallø for at søge efter en dræbt Kniplingskræmmer, hvis Lig aldrig kom paa Kirkegaarden. Sagnet tyder paa, at en levende Hest var den første Skabning, som Kirkegaarden fik at gemme. Den Skik har været ret almindelig i den første kristne Tid. Den hedenske Dødsgudinde Hel mistede sin Magt, naar hendes Hest kom i kristnet indviet Jord.

Kirkegaarden blev udvidet og indviet til Brug baade 1851 og 1930.

Taars By

kom tidlig under Berritsgaard. 1438 hørte nogle Bøndergaarde i Byen under Kirken. Disse kom ved Reformationen under Fru Barbara Hvitfeldts Værge.

1545 adspurgte Christoffer Hvitfeldt »lydeligt jordegne Bønder (Selvejere) og menige Sognemænd (Fæstebønder) i Østre Torsse Sogn, om det var dem imod, at han lod sætte en Vandmølle i Eskær Vænge Vraa, af det Vand, som løber af Styllinge Bæk, dem alle til Hjælp og Gavn«. Alle Sognemænd gav dertil deres Samtykke (Hist. T. I R. II. S. 127). Hvitfeldt var dengang Lensmand i Bergen.

Styllingebæk maa være det Vandløb, som vi nu kalder Rørmosebækken eller Vandløb Nr. 1. Møllen blev bygget. Navnene Vandmøllekrogen paa Matr. Nr. 18 i Kallø og Vandmøllemarken paa Matr. Nr. 9 i Taars har bevaret Mindet. Paa Vandløbets Bund, helt nede i Mudderet, støder man den Dag i Dag paa nedrammede Egepæle, der stedfæster Møllens Beliggenhed. 3/2 1586 er Tingsvidne udstedt

af Herredsfogden i Musse Herred. Det oplyses, at Fru Lisbeth Friis lod aflyse og forbyde, »at ingen skal hugge Bygningstømmer paa Torsse Skov og ikke heller Ildebrand og ej Hegningskov, og at hvilken, som findes herimod, skal give sin Husbonde (Godsejeren) et Par Stude saa gode som 10 Daler eller 10 Daler, Bymændene en Tønde Øl med Træt og Fogeden et godt Støvler« (Hist. T. II S. 161). Skovpartsvejen paa Matr. Nr. 9 i Taars stedfæster Skoven.

1654 er Taars Skov anslaaet til at kunne føde 200 Svin.

1589	ejer	Berritsgaard	15	Gdr.	i	Taars
1654	—	—	17	—	-	—
1729	—	—	18	—	-	—

»Taars og Killerup blev udskiftede fra de tilgrænsende Byer 1771, og hver Mand havde faaet sin Jord for sig selv ved sin Gaard« (Danske Herregaarde II).

Killerup

omtales 1502, da Marquard Pøiske, der var Kannik i Roskilde, solgte sin Del af Berritsgaard til Søsteren. Han ejede da 3 Gaarde i »Kiglerup«.

1589 ejer Lisbeth Friis 7 Gaarde i Killerup samt en Vindmølle, der er skyldsæt til 24 Td. Mel. Vandmøllen ved Stylingebæk omtales ikke, hvorfor det maa antages, at den er nedlagt.

1654 nævnes kun 5 Gaarde og 1729 kun 4. Antagelig har Byens Jorder strakt sig langt ind paa Berritsgaardmarkerne Nr. 9 og 10, og de er da i Tidens Løb lagt under denne Gaards Dyrkningsomraade.

Ved Udskiftningen i 1771 kom de saakaldte Bramtoftemarken til Gaardene i Killerup. De blev tildelt Byen som Erstatning for Killerup Skov, hvilken Godset beholdt i sit Eje (se Udskiftningskortet S. 58).

Paa Matr. Nr. 6 laa Myø-Skov til Overdrev for Taars og Killerup. Her berettes 1623, at det var ung Skov med Hassel tjenlig til Gærdsel. 3 af Kronens Bønder i Tuderød havde Part deri. 1640 erfares fra Orebygaards Birketing, at en Bonde har »tvende Stykker Jord, som hyder (grænses)

paa Myø Skov og som sal. Fru Friis haver indtaget«, ligeledes at »2 af Flemming Ulfeldts Tjenere i Taarse har Jord, som hyder paa Myø Skov«, at Killerup Mænd for 6 Aar siden havde indtaget et Stykke af samme Skov (Hist. Tidsskrift II B. S. 150).

Ejendomsret til Jord fremkommer i de Dage, naar nogen har vundet Hævd ved 20 Vintres Brug.

Kallø By og Birk.

Molbech beretter i Hist. Tidsskr. II S. 509: »Det viser sig af flere historiske Kendetegn, at indtil det 12te eller henimod Midten af det trettende Aarhundrede har den større Mængde af Landsbyens Gaarde været i Adalbøndernes (Selvejernes) Hænder. At saadanne endog undertiden og fra 13de til 16de Aarhundrede kunde udgøre frie Bymenigheder, som Kongerne bevilgede egen Jurisdiktion eller Birkeret, vises Eksempler paa«.

Hvor tidlig Byen maatte have faaet Birkeret, vides ikke.

En Hovedbegivenhed i Kallø Bys Historie blev Otto Krumpens Tilfangetagelse.

Otto Krumpen (Fig. 4) var Christian II's Feltherre paa Toget mod Svenskerne 1520. Han overvandt Sten Sture den Yngres Hær ved Bogesund og drog plyndrende og hærgende til Upsala og Stockholm. Under Frederik I blev han Lensmand paa Langeland. Da Grevens Fejde udbrød, blev han overrumplet af Lybækkerne, og da han siden svor Troskab til Christian II og Greven, blev han Grevens Lensmand paa Aalholm. Det var som Lensmand her, han i August 1535 var paa Furagering og Skatteopkrævning i Landsbyen Kallø ved Saksøbing. Slaget ved Øksnebjerg var imidlertid tabt af Grev Christoffer, og nu søgte denne at tage Gidsler for muligvis at udløse sig selv eller Lybækkere, om det gjordes fornødent. Af den Grund fik den lybske Hovedsmand i Nykøbing Francke Ordre til at lade Krumpen gribe. Han op søgte denne i Kallø og førte ham til Nykøbing. Siden blev Otto Krumpen tillige med mange andre indfangede Adelsmænd sendt til en større Fangekoloni i Tyskland.

Arild Hvitfeldt, der er født og har levet i lang Tid paa

Berritsgaard, har sikkert hørt Beretningen af Øjenvidner og har derfor omtalt den i sin Danmarkshistorie.

Om Tilfangetagelsen er sket under eller uden Kamp, melder Historien ikke; men der findes Sydøst for Kallø en Mark, som hedder Klingemark, hvorpaa nuværende Kallø Skole lig-

Fig. 4. Otte Krumpen, Rigsmarsk, ca. 1499—1569.

Malet 1562.

Foto: Sophus Bengtsson.

ger. Over denne førte den gamle Vej fra Byen efter Hjørnet af Killerup Skov ad Majbølle til Nykøbing. Navnet kunde muligvis pege hen paa, at helt roligt har den store Hærfører og hans Følge ikke fundet sig i Franckes Overfald. Krumpen beklager sig siden over, at Greven har berøvet ham 100.000 Daler dels i Penge, dels i Klenodier. Efter sin Løsladelse blev Krumpen atter Rigsmarsk og 1542 genoptaget i Rigsraadet, ja under Syvaarskrigen blev den 90-aarige Mand endog udnævnt til Øverstkommanderende.

1567—77 fik Albert Oxe »Sosmad« (Soesmarke) og Kallø Birker i Pant for 3333 Daler og 10 Skill. (se Erslev: Danmarks Len og Lensmænd), hvorefter de atter kom under Kronen og Aalholm Len.

1654 fik Lensmanden paa Aalholm Brev om, at Bønderne skulde grave en Grøft omkring Kallø Birk og Soesmarke Skov (Friis, S. 123). Denne Grøft kan endnu paavises. I Storskoven kaldes den Vildtbanegrøften. Dens Vand ledes nu over Markerne til Sandbækken, Sillingbæk og Kallø til Stranden. Paa Frederik II's Tid har Grøften været ført gennem Vindemosen, langs Folehaven og Kapunevænget. Her har den faaet tilført Vand fra Rørmosen og er gravet videre i Skellet mellem Kallø og Taars til Stillingbæk og Stranden.

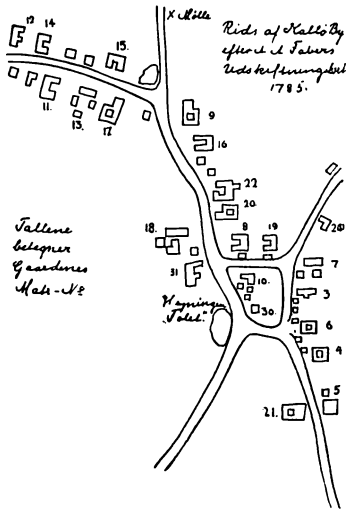
Paa Landsarkivet findes en stor haandskrevet Birkeprotokol, der omfatter Aarene 1661—74. Den er fælles for Kallø, Vignæs og Soesmarke Birker. Spor af Svenskernes Ophold i Kallø findes her, f. Eks.: En Mand opgiver at eje en Kiste, »hvilken Svensken har Laasen itubruds«. En anden beklager sig over ikke at kunne betale sit Paaskeoffer, fordi Svensken tog alt fra ham. Protokollen giver ogsaa et godt Indblik i Datidens Landsbyliv med dets Smaakiv og Brydninger inden for den tæt sluttede Kreds (se Aarvog 1930). — Tidligere er omtalt Barnehøj, Snekkerhøj og Kallshøj.

1687 ophører Kallø at være Krongods. Aarsagen er følgende: Grev Holcks Enke paa Orebygaard, Fru Sofie Ulfeldt, krævede Kronen for 6200 Daler, som hendes Mand havde Fordring paa fra Svenskekrigens Tid; men da »Staten fattes Penge«, fik hun ved Skøde af 3. Maj 1687 og Tillægsskøde af 13. Aug. s. A. udlagt 12 Gaarde, 2 Gaardsparter, 1 Bol og 5 Gadehuse i Kallø til Eje. Med ovennævnte fulgte Skov i Markerne til 24 Svins Olden, tilsammen 92 Td. 5¼ Skp. Hartkorn (Danske Herregaarde II, 166).

Berritsgaard begyndte tidlig at udstrække sine Fangearme efter Kallø; thi i det Laasebrev (en Slags Skøde), som Lisbeth Friis lod sig tillyse paa Tinge 1589, stadfæstet 1592, nævnes 3 Gaarde og 1 øde Jord i Kallø. Det samme Antal Gaarde ejer Berritsgaard ved Ejerskiftet 1654; men 1729 har samme Herregaard 5 Gaarde i Kallø under sit Væрге. Om de nævnte Gaarde er købt af Kronen eller tilbyttet for andet Gods vides ikke. Det er muligt, at de alle har været øde eller ubeboede, da Berritsgaard overtog dem; thi P. Rhode beretter, om man tør tro ham, Side 32: »1565 døde

paa Lolland af Pest 13000 Mennesker og blandt dem 28 Præster. Samtidig hermed døde af Pest alene i Musse Herred 3555 Mennesker og blandt dem 8 Præster; bedrøveligt for Lærdommen, men bedrøveligere for Agerdyrkningen«.

Da Poul Abraham Lehn i 1775 købte Orebygaard og udvidede denne Gaards Areal fra 300 Td. Land til 500 Td.

Land ved at rydde nogle Overdrevsjord, fik han 1781 Bevilling paa at omlægge Hoveritjenesten ved Orebygaard og Berritsgaard for at gøre det lettere for Fæstebønderne at bestride det forøgede Hoveriarbejde. Han sad i den store Landbokommission fra 1786, som en Ven af Udskiftningen; men han ønskede ikke selve Hoveriet afskaffet. Derimod ønskede han Hoveritjenesten ind under en fast ordnet Form, saa Hoveribyrd

ikke skulde blive for tryk-kende, saa Bønderne kunde faa baade Tid og Lyst til at passe deres egen Jord. I Arkivet paa Orebygaard findes nogle overordentlig fint udførte Kort over Hovmarkerne. De er nøje inddelte i Agre og Skifter, og man kan af de paaførte Tal slutte, at hver Hovbonde har haft sit bestemt afgrænsede Arbejde at udføre.

Baade af anførte Grund, og fordi Vejene til Oreby var for lange samt førte gennem fremmed Omraade, kan Hoveriet næppe have været særlig slemt for Bønderne i Kallø.

1785 udskiftes Kallø. A. A. Faber har tegnet Kortet. Det findes endnu i Arkivet paa Orebygaard, og det giver mange gode Oplysninger, bl. a. om forglemte Stednavne. En enkelt Gaard ses at være udskiftet og udflyttet før 1785. Det er Vindemosegaarden, Matr. Nr. 2. Selve Udflytningen af de øvrige Gaarde foregaar først senere. Det vides f. Eks., at flere af de i Skovbyen liggende Gaarde er lagt paa nuvæ-

rende Plads 1799; men Sognets Vejnet blev stærkt ændret ved Udskiftningen. Den nye Allé blev først gennemført 1818, og sidste Gaard, Matr. Nr. 3, udflytted først i 1833. Den gamle By ejede 3 stensatte Brønde, een ved Nr. 4, een ved Nr. 14 og een ved Nr. 19. Møllesjøvlen og Bysjøvlen var fælles Vandingssteder samt Branddamme. Sillingbæk, der løb gennem Byen, gjorde samme Nytte. Byens Kvægfold, »Hejningen«, »Folet«, stødte op mod »Sjøvlen«.

P. A. Lehn har haft samme Syn paa Pilehegn som Reventlow. Naar dene udtaler: »Hvad der passer for Holland, passer ogsaa for Lolland«, saa gennemfører Lehn Tanken, og »Pilerækkers Hegn som Plove furer Mark og Vænge frem«; samtidig skaffede han Bønderne udmærket Materiale til at indhegne Markerne med, idet Pilene kunde stynes hver 6te eller 7ende Aar. Skovene var i hans Tid fattige paa Emner, der egnede sig til Gærdsel. De høje Pyramideppler, der ved sidste Aarhundredskifte stod ved alle Stenkister, som førte under Vejene, var ogsaa plantede paa hans Bud.

Kun een Gaard i Kallø, Matr. Nr. 4, har endnu (1931) Pile staaende om hvert enkelt Vænge. Nogle faa Gaarde har Pile spredt ind i Markskel; men da der aldrig plantes nye, er Pileheggenes Dage talte.

Gamle Pil! Du Hov'det sænker
dybere fra Aar til Aar.
Gamle Pil, staar du og tænker
paa din unge, lyse Vaar.

Dybt i Muld din Rod er fæstet.
Stammen rækker, naar med Hast
Stormens Vinge har dig gæstet.
Gamle Pil! hvor staar du fast.

Kraften i din Krop er svundet,
Marven trøsket, Stammen hul.
I dit Hoveds Fold er fundet
Jordbund god for Blomsten gul.

Barkens graa og runkne Flade
mer ej dækker Ulivssaar,
dog du skyder friske Blade:
Drømmen om din Ungdoms Vaar.

En anden Ting forandrer ogsaa Landskabets Karakter. Det er de gamle højstammede Frugttræer, der forsvinder. Endnu ser man enkelte høje, stærke Æble- og Pæretæer danne For- og Baggrund for ældre Bygninger. Der er Karakter over dem; de danner Ramme om Bostederne. De halv- og lavstammede Frugttræer samt de stive Mirabeller, man nu planter, giver et mere forkrøblet og karakterløst Præg.

Da Kallø 1687 kom ind under Orebygaard, ophørte Byen at være Hjemsted for Birketinget.

I Orebygaards Birkeprotokol kan man muligvis finde Bekræftelse paa Sagnet om den Kniplingskræmmer, der forsvandt i Kallø i Slutningen af det attende Aarhundrede, og hvem Helhesten endnu leder om i Røgterstræde. Om Drengen hos Christian paa Højen, der skulde helbredes for Fnæt i en varm Bagerovn, men som døde under Kuren, medens hans Mor og en anden Kone holdt Kaffesladder inde i Stuen, kan man næppe finde Bekræftelse i Tingbogen. Det er dog muligt, at der findes en Paategning derom i den gamle Kirkebog; thi det er forbavsende, hvad den Tids Præster kunde finde paa at optegne i Bogen. Mellem 1800 og 1850 er i Kirkebogen indført Ting, som hverken tjener Præst eller Befolkningen til Ære.

Tuderød

var en gammel, nu nedlagt Landsby, der laa indesluttet af Skovene: Vindemosen, Folehaven, Bentofte (Bønne- eller Bøntofte) og den nu forsvundne Rørbæk-Berritsgaard Skov, der over Bladhøje bredte sig mellem Kogangen og Killerup Skov.

»Gammel Landevej« er en lille Rest af Hovedvejen, der førte fra Saksøbing til Guldborg^a). Vejen løb gennem Killerup og Tuderød. Denne bestod i 1623 af 4 Gaarde. Om Gaardenes Størrelse faar vi et Begreb, naar vi hører, at 2 Gaarde svarer hver i aarlig Jordskyld 1 Td. Smør, 1 Gaard 3 Fjerdinger og 1 Gaard $\frac{1}{2}$ Td., desuden betaler hver af Gaardene 21 Skilling Erridspenge (Pengeydelse i Stedet for Hoveri).

Kr. Erslev oplyser i Danmarks »Len og Lensmænd«: 1524

betales Lensmandsskat. Korn regnes til 12 Skilling og Smør til 10 Mark pr. Td.

Naar vi ved, at en almindelig Bondegaard havde en Jordskyld af 8 Td. Korn, og at Berritsgaard i Søskeneskyld blev sat til 32 Td., forstaar man, at de 4 Tuderød Gaarde har haft en betydelig Værdi.

1312 indløste Erik Menved af Grev Albert nogle i Lolland liggende Byer, som var sat i Pant for Krigsomkostninger. Her nævnes bl. a. Byen Taderud, der kan tydes som Tuderød, Tuderup, Tuderyd, Thoderydt, et af de mange Navne, hvormed Byen er betegnet. Hvor let kan et u i et gammelt Haandskrift ikke læses og forveksles med et a. Nævnte Konge maatte jo ofte ty til Laan, og de var dyre.

1582 kom de Thoderyds Mænd ind i de Skovstridigheder, som i ca. 100 Aar rasede mellem Berritsgaard og Rørbæk paa den ene Side og Majbølle paa den anden om Rettighederne i Rørbæk Skov.

Lige fra Oldtiden og indtil Aar 1800 afgiver Skovene Føde til en rig Svinebestand. Oldensvinenes Kød har gennem Tiderne været en kær Spise for Slægt efter Slægt. Bønderne i Berrit og Rørbæk faar i Aaret 1416 paa Tinge (Herredstinget) 9 Væbnere (Adelsmænd) og 4 Bønder til at udstede Kendelse om, at Svinene fra Vignæs ikke maa gaa i Berrits og Rørbæk Skov.

I November 1581 iværksættes lovlig Oldingegang paa Skovskel. 15 Oldinge af forskellige Byer vidner paa Tinge 30. Novb. 1581, at »de haver svoret ret Skovskel, som Jakob Hvitfeldt havde taget dem paa« inellem Berritsgaard-Rørbæk Skov paa den ene Side og Kallø Birkeskov (nu Storskoven) og Kallø Bønderskov paa den anden.

6. Marts 1582 udnævntes en Rebningskommission, bestaaende af 4 Herremænd samt som Hjælpere 4 Rebmænd fra Fyn. Paa Kronens Vegne fordrer Lensmand Hak Ulf-tands to befuldmægtigede Fogeder, at da »Thoderyds Mænd ligger i Skoven«, og »heller ikke kunde komme til Birkeskoven, medmindre de skulde gennem Rørbæk Skov«, saa skulde de ogsaa have Del i Skoven.

Arild Hvitfeldt gør paa Berritsgaards Vegne gældende:

a. at Thoderyds Mænd hører til Birket (Kallø Birk) og Birkeskoven, b. at de stedse til den Tid dér have haft deres Brug med Drift (Kvægdrift) og Øksehug indtil østre Strand (Guldborg), c. de kunde, om Birkeskoven engang skulde rebes, ikke baade her og der tage Reb, d. hvad Rettigheder de hidtil havde haft paa Rørbæk Skov var Gengæld for det Fællesskab, Rørbæk Mænd igen havde haft imod dem og flere paa Birkeskoven, e. Øksehugget var tilkommet dem i Rørbæk Skov, fordi Lensmændene, der havde raadet for Birket, ogsaa havde været Lodsejere til Rørbæk, og der af saadan Lejlighed og Gennemseelse har været givet Taal dertil.

»For at Reb ikke skulde forhales« bestemmes, at Thoderyds Mænd skal have Reb i Skoven for deres Skyld og Landgilde. Siden kunde deles, som Lov og Ret bød.

Det første Maal føres fra Radsted Skel over Hjørnet ved Kalvehaven (bag Kogangen) til »det Skel mellem Rørbæk Skov og Kallø Bønderskov ved Vindemosen«, hvor Oldinge havde sat Sten.

Denne vestre Kant af Rørbæk Skov var 103 Reb à 12 Favne. I det andet Maal mod Øst var 103 Reb à 16 Favne.

Efter at Rørbæk Skov var rebet, fik hver Gaard tildelt sit Skovstykke. Jakob Hvittfeldt fik 41 Reb à 12 Favne, dog »bristede han 3 Reb i den vestre Ende, hvilke han mister, fordi Rebet ikke kunde række, og fordi Skoven skød sig noget længere op imod Thoderyd«. Denne By fik tildelt 10 Reb, som giver Anledning til megen Strid. Ved Kendelse af 4. Sept. 1598 mister Byen atter 3 Reb af Skoven (Hist. Tidsskr. I R, II B.).

1623 mageskiftes de 4 Skovgaarde af Kronen til Lisbeth Friis. Hun giver i Erstatning nogle Gaarde paa Falster samt 1 Gaard paa Møn.

Hvittfeldterne var kloge, og da Jord altid har været et Aktiv baade for Laaner og Laangiver, forstaar man, at Pantsættelse af Jord er trængt igennem, saa snart Ejendomsretten til Jord var sikret. Naar vi ved, at den første Bank i Danmark oprettedes 1736 og den første Sparekasse 1810 (Kreditforeninger faar vi først 1850), saa forstaar vi

Aarsagen til, at en Mand satte sine Penge i Jordegods og derfor kan eje Strøgods paa mange forskellige Egne. Den faste aarlige Landgilde af Jorden var Renten⁵).

Eremitagen.

I den sydøstlige Udkant af den gamle Skov, Vindmosen, byggede Ulrik von Harstall en Bolig til den Birkedommer,

Fig 5. Indgang til Birkedommerboligen Eremitagen.

som han maatte ansætte, da han i Aaret 1687 fik »fri Birke-ting til Berritsgaard, og det Jordegods, han ejede eller maatte komme til at eje, ikke 2 Mil fra Hovedgaarden«. Boligen fik Navnet Eremitagen. Det gamle Bynavn Tuderup har sikkert hverken tiltalt den smidige Hofmand eller hans Birkedommer. Jægersborg i Storskoven stammer sikkert fra samme Tidsrum. Da Birkedommeren maa have Jord, nedlægges den ene Gaard i Tuderup til Fordel for ham. Birke-dommermosen i Storskoven vil ligeledes minde om den Tid, da Domsmyndigheden udøvedes paa Eremitagen (Fig. 5).

1731 lagdes Birkene Vignæs og Soesmarke under Ber-ritsgaards, og 1784 fik det ogsaa Orebygaards samt Kallø Birk knyttet til sig. 1851 fremkom Forslag til Sogneforstan-

derskabet i Taars Sogn om, at Birket lægges under Musse Herreds Ting, hvilket sker nogle Aar senere, ca. 1860.

Bygningerne fra Birkedommertiden staar endnu (1935); omkring 1860 blev de Bolig for en Teglværksbestyrer. Det Teglværk, som Poul Abraham Lehn lidt før 1800 havde oprettet ved den nordøstlige Del af Kogangen, blev da flyttet hertil, og indtil 1912, da det blev helt nedlagt, satte det Værk sit Præg paa hele Guldborgland ved at producere og afhænde smukke røde og meget holdbare Sten til hele Oplandet.

Folehaven og Kapunevænget.

Meget tyder paa, at Kong Christian V's Yndling, Overstaldmester Ulrik v. Harstall, har haft et lille Stutteri (eller Stod) i Folehaven. Navnet stammer fra den Tid, da Folehaven og den nærliggende Rørrose maa anses for at være en ideel Tumbleplads for et Stod, og i Skoven findes Spor af gamle Byggetomter. Grøften, som Kong Frederik III lod grave om Kallø Birk 1654, begrænser Skoven i Nord og Vest, og den Grøft, der kommer fra Rørrosen, gør ligeledes Indhegningen let. Vi ved, at i de Dage blev der gjort meget for at forbedre Hesteavl. Fra Stutteriet i Frederiksborg blev i Aaret 1686 sendt 12 unge Hopper til Nykøbing Falster. Berider Christoffer Kloppenborg gav Kvittering derfor (V. Seeger: Fra Kulsvierlandet, S. 54).

Kapunevænget, som ligger i den vestlige Del af Folehaven, henviser til, at han ogsaa har sat Pris paa kulinariske Goder.

Bramtofte.

1582 købte Lisbeth Friis Bramtofte i Thorse Sogn («Albert Friis nu paabor») af Fru Barbara Hvittfeldt til Engestofte. I Købebrevet er indført, at Barbara raadførte sig med sin Farbroder Poul Hvittfeldt og sit Søskendebarn Arild Hvittfeldt. De finder, at der næsten er efterladt hende mere Gæld end Værdien af Godset, hvorfor de raader hende til at sælge ovennævnte Gaard for 1000 Daler. Jordskylden var $5\frac{1}{2}$ Pund (22 Td.) Byg. Med Bramtofte fulgte een øde Gaard i Taars, Jordskyld 2 Td. Byg, og een Gaard i Hjelm,

Jordskyld 4 Td. Byg. Vi faar tillige at vide, at Fru Barbara brugte de 500 Daler til at indløse Bramtofte og Gaarden i Hjelm for, og de andre 500 brugte hun til Indløsning af Engestoftegaarden. Bramtoftegaarden bevares som selvstændig indtil 1687, da Ulrik v. Harstall faar Tilladelse til at lægge den under Berritsgaard. Bramtoftemarkerne paa Killerup Jord minder om og hjælper til med at stedfæste Gaarden, og en Statshusmand paa den nordøstligste Parcel mener yderligere at kunne stedfæste selve Gaardens Beliggenhed, dels ved Fund af en gammel Byggeplads, og dels ved at have opgravet paa sin Jord en betydelig Mængde Ben af nedgravede Kreaturer. Kvægpest har med Mellemrum hærget hele Europa. I Danmark døde f. Eks. i Aarene 1745—52 to Millioner Stykker Hornkvæg af Kvægpest.

Faurstedgaard

nævnes ofte i gamle Skøder fra Berritsgaard. Det er en ret stor Gaard med Jordskyld 1 Td. Smør; men den synes at være inddraget under Hovedgaardens Drift efter 1687 og maa derfor have ligget i dens Nærhed, dog hvor? Den nævnes endnu ved Ejerskiftet 1729. Meget taler for, at den skal søges uden for Taars Sogn paa Rørbæks Grund. Her ligger Ødegaard, en Parcelgaard under Berritsgaard, og den blev efter Verdenskrigen solgt fra Godset. Har den øde Faurstedgaard her sin Afløser, og har Abr. Lehn med Navneskiftet villet betegne, at Gaarden langt fra var fager, men øde og forsømt?

Herregaarde.

Den sorte Død, der omkring 1350 bortrev en betydelig Del af Landets Befolkning, har sikkert gjort en rig Høst paa Guldborgland. Til Sagnet om denne frygtelige Farsot knyttes Navnet Grædebanken, Sognets højeste Punkt, 41 Fod over Havet. Banken ligger Sydvest for Berritsgaard paa Mark Nr. 11.

Ridderen Chr. Kule, der var Kongens Lensmand paa Aalholm 1364—70, havde Tilsyn med, at herreløse Jorder fra Pestens Tid blev benyttede.

Berritsgaard

er i det væsentlige vokset op paa Ruinerne af nedlagte Gaarde i Landsbyen Berrit (Bjerget). Selve Gaarden og dens Ejere har ofte været Genstand for Beskrivelse. Her skal kun medtages nogle spredte Oplysninger.

1382, altsaa kort efter Valdemar Atterdags Død, omtales Marquard Pøiske som Ejer af Berritsgaard (Trap). Flere af Slægtens Medlemmer faar gejstlig Uddannelse, og Slægten uddør paa Sværdsiden. En Datter af Slægten gifter sig 1502 med Otto Clausen (Hvitfeldt), der herved bliver Ejer af Gaarden. Han indtræder i Frederik I's Tjeneste. Næsten alle Hvitfeldterne vedblev som Lensmænd eller lignende at tjene under Kronen, og derved skaffede de sig Formue og Indflydelse. Berritsgaard vokser derfor vældigt i Hvitfeldternes Tid. 1654 sælges Gaarden til en helt ny Slægt. Køberen er en tysk Adelsmand Hans Vilhelm v. Harstall, og baade han og Sønnen bliver snart store Personer blandt den Hofadel. Ær kommer til at præge Hoffet under de første Enevoldskonger. En Sønnedatter af H. V. v. Harstall sælger Gaarden til den rige Købmandssøn Abraham Lehn 1729. Ved Giftermaal kom Major Rosenørn ind i Slægten 1820. Han blev senere adlet under Familienavnet Rosenørn-Lehn.

Otto Clausens Søn, Christoffer Hvitfeldt, kom til at spille en betydelig Rolle under Frederik I og Christian III.

1527 fik han Livsbrev paa Vor Frue Kloster i Ribe, og her nævnes for første Gang Navnet Hvitfeldt. Uden Tvivl er det antaget som Følge af, at Kong Frederik I i 1526 opfordrede Herremændene til at give sig faste Familienavne.

Christoffer var blandt de Hovedsmænd, som i Foraaret 1532 blev sendt med Knud Gyldenstjerne til Oslo imod Kong Christiern II.

Han deltog sammen med Peder Skram i Kampen mod Lybæk, og senere sendtes han til Trondhjem og Island for at gribe nogle Biskopper, der bekæmpede den nye Kirkelære.

Christoffer Hvitfeldt har sikkert været en stærk og smidig Natur. Vi har hørt om hans Forhandling med Bønderne (se Side 53). Her skal anføres et andet Eksempel.

1549 berettes »at menige Bymænd i Rørbæk var bleven

forligte og overens vordne med Christoffer Hvitfeldt om den Alminding, som ligger i Rørbæk Marker«, »saaledes, at Hvitfeldt skal nyde og beholde til Berritsgaard den Alminding, som kaldes Logelund (vist Lille Nr. 11), Rørbæk Mænd derimod alle de andre Almindinger«, og her tilføjes:

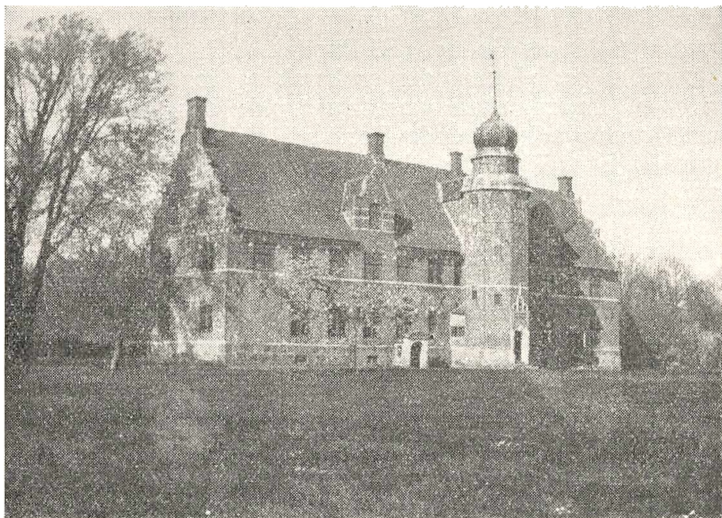

Fig. 6. Berritsgaard, fuldført 1586.

»da maa deres Øge og Kvæg gaa sammen i Beedt, Christoffers Kvæg paa Rørbæk Mænds og Rørbæk Mænds paa Christoffers Grund, ubehindret i alle Mode (Maader)«. (Hist. Tidsskr. 1. R. II 128).

Christoffers Forhold til Bønderne vidner ikke om, at disse var eller følte sig under noget Aag fra Herremandens Side. Menige Bymænd er Fæstere, men hans Overenskomster med dem er som mellem frie Mænd.

»Lollands Vilkaar«, der er vedtaget paa Lollands Lands-ting 1446 og senere stadfæstet af Kong Christiern I, taler uægtelig i en helt anden Tone om Bonden og hans Stilling (Se Danmarks Riges Historie II 633):

»Ingen Bonde maa sælge, bortgive eller bortføre Eg eller Bøg uden sin Husbonds Vilje under 40 Marks Straf.

Ingen maa holde Geder, uden han har saa stort et Ene-
mærke, at han kan holde dem paa sit eget.

Ingen maa jage »til rep«, og i Særdeleshed maa ingen
Bonde jage med Haregarn eller Hunde, med Armbrøst eller
deslige under Straf af 3 Mark til Kongen og 3 til Skovens
Ejerman. Ingen maa have mere end een Hund.

Hver Bonde eller Vorned i Lolland skal have 30 Humle-
kuler og 6 Pære- og Æbletræer inden Valborg Dag under
Straf af 3 Marks Bøde«. (P. Rhode).

Hertil føjes: »Ingen, der er karsk og før og egnet til at
drive en Gaard, maa være Husmand; den Jorddrot, paa
hvis Grund vedkommende bor, skal udvise ham en Gaard,
og hvis han ikke kan det, skal Kongens Foged forsyne
ham med en Bolig paa Kronens Grund«. (Danmarks R.
Hist. II 633).

(Man forstaar, at havde Herremændene haft Magt som
Agt, var den danske Bonde efter tysk Mønster blevet træl-
bundet allerede dengang; men selv det sidstnævnte Punkt
blev ikke gennemført. Ned gennem Tiderne hører man meget
ofte om øde Gaarde paa Landets Godser).

1549 skænker Christian III til Christoffer Hvittfeldt to
af Kronens Jordstykker i Musse Herred.

Christoffer Hvittfeldts to Sønner Jakob og Arild Hvittfeldt
hævdede med Kraft Gaardens Rettigheder. Det er de to,
der fremtvinger Rebningen af Skoven (se Side 61), og da
Jakob dør 1583, hjælper Arild hans Enke Fru Lisbeth Friis
af al Evne. Da han, den fortrinlige Skildrer af Danmarks
Historie, allerede i 1570 kommer ind i det kongelige Kan-
celli og i 1586 bliver Rigets Kansler, forstaar man hans
Betydning som Hjælper.

1586 fredlyses Taars Skov (se Side 54), og samme Aar
fuldføres nuværende Hovedbygning paa Berritsgaard.

1589 slutter en 20-aarig Strid med Fru Birgitte Bølle paa
Oreby om »Luds-Mads-Engen«⁶).

Samme Fru Birgitte og hendes Mand Christoffer Gjøe
var, naar de kørte til Kirke i Sakskøbing, ledsaget af ridende
Svende baade foran og efter Vognen.

Berritsgaard, der er 66½ Alen lang og 16½ Alen bred
og har en prægtig Vindeltrappe i Taarnet indrettet til For-
svar, blev benyttet til Bolig af Gaardens Ejere indtil Poul
Abraham Lehns Død. De følgende Ejere af Guldborgland

tog Bolig paa Orebygaard. Denne Gaard var bygget 1587, men er siden da udvidet og helt ombygget 1872—74 (af Ove Petersen).

For at undgaa fremtidige Overgreb paa Ejendomsretten lod Lisbeth Friis 1589 sine Besiddelser »forfølge til Laas«. Dette var en meget vidtløftig Historie⁷⁾.

Vi ser, at det var baade en meget omstændelig og kostbar Sag at faa et Ejendomsforhold ordnet, men Lisbeth Friis var husholderisk. Hun fik Raad til at købe Bramtoftegaarden (se Side 64) og tilbytte sig Tuderød (se Side 62) samt andet mere.

Sønnen Henrik Hvitfeldt, om hvem P. Rhode fortæller, at han »tog sig stor Myndighed paa og brystede sig meget af sit Adelskab«, tog sig for at »forfriske« Skelstenene om Ejendommen. Under Synsmænds Opsigt blev lagt Tegl og Kul under Stenen, og han »satte derhos en Pæl med Berritsgaards Brændemærke paa«; ligeledes satte han Skeltræer, 2 Ege og 1 Bøg, som Mærke.

1654 solgtes Pøiskernes og Hvitfeldternes gamle Gaard til en tysk Adelsmand Hans Vilhelm von Harstall. Gaardens Besiddelser er atter vokset en Del. Der nævnes i den Jordebog, som bliver optaget over Godset, hvilket udgør 457 Td. Hartkorn:

Hovedgaarden Berritsgaard: 17 Gaarde i Taars, 5 Gaarde i Killerup, 4 Gaarde i Tuderød. — Faurstedgaarden, Bramtoftegaarden, 4 Gaarde i Kallø, 8 Gaarde i Rørbæk, 1 Gaard i Reersø. — 3 Gaarde i Langet, 1 Gaard i Majbølle, 1 Gaard i Hjelm, 1 Gaard paa Langeland. — En Del Gadehuse. — Skoven i Taars (200 Svin), 8 Td. 2 Skp. — Skoven i Tuderød (120 Svin), 5 Td. — 24 Svin = 1 Td. Hartkorn.

Hvornaar Taars Skov er helt forsvundet, vides ikke. Maaske er den brændt. Man har gættet paa Svensketiden. Maaske er den falden af Ælde, idet man ikke sørgede for Fornyelse af Træbestanden. De mange Svin, Kvægdrift i Skoven og ikke mindre Udgangsøgene, hvoraf mange saa godt som aldrig kom i Hus, sørgede for at ødelægge al naturlig Opvækst. Adelens og Kongernes stærkere og stærkere Haandhævdelse af Jagtretten samt Fredning af Raa-, Daa- og

Kronvildt har selvfølgelig ogsaa bidraget mægtigt til Skovenes Forsvinden eller i alt Fald til deres Forfald. Naar Underskov holdes nede, maa Skoven efterhaanden dø af Ælde. Nogen egentlig forstmæssig Behandling af danske Skove paabegyndes først omkring Aar 1800.

Kammerjunker Hans Vilhelm von Harstall var knyttet til Prins Christians Hof i Nykøbing. Prinsen bekostede hans Bryllup og skænkede ham en Byggegrund i Slottets Nærhed, og han gav ham en Stilling som Staldmester.

Her i Nykøbing fødtes Sønnen Christian Ulrik v. Harstall. Han kom i Kong Christian V's Tjeneste, steg til Overstaldmester og blev Ridder af Dannebrog.

1687 skænkede Kongen ham noget Jordegods^a). Han staar som et udmærket Eksempel paa den Hofadel, der dannes og lever højt paa Enevoldskongernes Naade.

Ifølge Resolution af 12. April 1697 blev Faurstedgaard, Bramtoftegaard og noget Bøndergods fra Tuderup, Kille-
rup og Taars lagt ind under Hovedgaardens Driftsomraade. Om disse Omraader samtidig blev helt skattefri Ejendom, vides ikke, men derimod at han nu maatte indestaa for Skatten af det ham underlagte Bøndergods. Efter Regeringsforandringen 1660 blev Skatterne forøgede. Den gamle konstante Landgilde blev afløst af Hartkornsskatten. En Matrikel af Jorden blev udarbejdet 1664 og endelig fastlagt efter Jordens Bonitet 1688. En ny Matrikel af Jorden faar vi først 1844, og denne bevares, indtil Lov om Ejendomsskyld til Staten delvis træder i Kraft 1904.

Ved Omvæltningen 1660 bliver Herremændene saaledes Statens ansvarlige Skatteopkrævere. Betaler Bonden ikke, maa Herremanden dække Restancen. Vi forstaar, hans Magt øges og Bondens svækkes.

1729 købte Abraham Lehn Berritsgaard af Ulrik v. Harstalls Datter for 37000 Rigsdaler. Med Gaarden fulgte Bøndergodset, i alt 314 Td. Hartkorn Ager og Eng samt Tiende af 176 Td. Hartkorn. Den økonomiske Bølgedal maa have været umaadelig dyb, naar 1 Td. Hartkorn med paastaaende Bygninger, Besætninger, Avlsredskaber m. m. kan købes for under 70 Rigsdaler.

Abraham Lehn menes at være den første, der indførte Kløverfrø her i Landet, og han gør selv Forsøg med Dyrkingen. I et Brev af 3. Maj 1749 skriver han fra København: »Kalvehaven (bag Kogangen) ved Berritsgaard skal i Aar besaas med Byg; blandt dette saas Kløverfrø, naar der fra de forhen ordinerede Steder bliver noget til overs« (Hist. Tidsskr. II, S. 111).

Sagnet ved endnu at fortælle om de store Vanskeligheder, han havde med at faa Bønderne til at gaa ind paa hans Landboreformer. Naar han f. Eks. gav dem Kløverfrø, kastede de det paa Møddingen, og Godsejeren gik forgæves og kiggede efter de spæde Planter i Marken.

Abr. Lehn har aabenbart brudt med den gamle Driftsform, Trevangsbruget. Omkring Byen laa de indhegnede Vange: Rug-, Byg- eller Havre- og Græsvange. Disse blev delt i Lodder efter Gaardenes Antal og tildelt i Drift den enkelte Bonde enten efter Solskiftesystemet eller ved Lodtrækning. Længere ude havde man de egentlige vedvarende Græsmarker i Overdrevene og Smaaskovene, hvor Byhyrden passede paa Dyrene. Kvæg og Svin var Bondens væsentlige Indtægtskilde; thi Kornavlén var ringe. 4 Fold regnede man for ret god Avl. Græsvangen i Sædskiftet var eetaarig og skulde give Jorden Hvile. Den fik ingen Sæd tilført, men Kvikhvedens krybende Rodsystem skulde nok sørge for en sparsom Græsvækst.

Ved Kobbelfruget indførtes Brakbehandling for at ødelægge Rodukrattet; derefter følger nogle Aars Korndyrkning og saa Kløver og Græsafgrøder til Høslet og Afgræsning.

Det nuværende Sædskifte, Vekselbruget, begyndte at vinde Indgang omkring 1800 hos enkelte Foregangsmænd; men det tog ca. 100 Aar, før man kunde sige, at Kobbelfrugets Tid var omme.

P. Rhode fortæller: »Den første Gaard (man mener, det var Matr. Nr. 2 i Kallø^o), A. Lehn udflyttede, rev Bønderne ned om Natten lige saa ivrigt, som han byggede op om Dagen, saa han formelig maatte holde Nattevagt ved den. Vel brugte han dygtigt sin Stok paa deres Rygstykker, naar

de saaledes gjorde ham det for groft; men denne Modstand skal dog have gjort ham meget træt og ked af sine Bestræbelser for deres eget Bedste«.

Det er i Grunden først, da Rationalismens Præster tager Kampen op for Jordbrugsreformer, at velmenende Herremænd faar Bugt med Bøndernes Modstand og deres Øjne aabnet for, at det nye er til deres egen Fordel.

At A. Lehn ikke har været nogen ond og egennyttig Gods-ejer forstaar man, naar F. R. Friis kan udtale: »Hans Ord og Løfter var saa sikre som tinglæste Obligationer«.

Som ungt Menneske tog han en fin Studentereksamen og drog ud paa en længere Udenlandsrejse. Han købte under denne mange Bøger, Malerier og Naturgenstande, som senere blev ført til Berritsgaard. Sagnet sætter denne Rejse i Forbindelse med Tordenskjolds Duel og Død, idet der berettes, at Oberst Stael havde snydt Lehn m. fl. i Spil, og at Tordenskjold blev saa vred derover, at han udfordrede Stael til Tvekamp. Under Duellen, som fulgte, sank Tordenskjold om med Staels Kaardspids i sit Bryst.

Uagtet Lehn ejede Højbygaard samt Fuglsang og Prier-skov, vedblev han at bo paa Berritsgaard. Sine sidste Dage skal han have tilbragt i Tungsindighed i det sekskantede Taarnværelse paa Slottet. Herfra havde han for øvrigt en god Udsigt over Ladegaarden m. m., saa Aarsagen til dette Opholdssted kan godt være, at han følte Kræfterne svigte, og at han ikke kunde færdes som forhen. Han døde 1757. Han er muligvis den allerførste, der har ført Udskiftnings-tanken ud i Livet her i Danmark; thi først i 1759 foretog Enkedronningen, Sophie Magdalene sit Forsøg paa Hørsholm, og 1762 fulgte J. H. E. Bernstorff hendes Eksempel.

Poul Abraham Lehn overtog Gaarden ved Faderens Død. Han maatte have arvet Faderens Lyst og Trang til ved Landboreformer at gøre Landet rigere og bedre (Side 58).

1775 købte han Orebygaard for 38000 Rdl. Foruden Hovedgaardens 37 Td. Hartkorn samt 8 Td. Skov- og Mølle-skyld fik han 12 Gaarde og 26 Huse i Oreby, 17 Gaarde og 14 Huse i Kallø og 3 øde Gaarde i Rørbæk, i det hele 219

Td. ufrigt Hartkorn Ager og Eng samt 5 Td. Mølle- og Skovskylld.

Ved at forene denne Gaard med Berritsgaard fik han oprettet Baroniet Guldborgland.

Det er interessant at se, at mens Berritsgaard købes for under 70 Daler pr. Td. Hartkorn, koster Orebygaard mere end 140 Daler pr. Td., altsaa en Prisstigning paa 100 pCt.. Efter Statsbankerotten 1813, hvor en Pengeseddel paa et vist Tidspunkt var nede paa en Værdi af $\frac{1}{64}$ af dens Paalydende, fulgte en Nedgangstid, der mere end slugte forrige Opgangstids Stigning. Fra 1820—30 løb mange Godsejere fra Gaard og Gæld, og Staten maatte overtage Ejendommene for Skatterestancer.

Foruden Guldborgland ejede P. A. Lehn Højbygaard og Lungholm paa Lolland m. m., samt Hvidkilde, Nielstrup og Lindskov paa Fyn, og han udskiftede og udflyttede Gaarde i alle ham tilhørende Landsbyer samt anlagde et nyt Vejnet, for at de Overdrevsjorder, der nu kom under Plov og blev bebyggede, kunde faa god Forbindelse med Landsbyen og den Herregaard, hvor Hoveriarbejdet skulde udføres.

Han har sikkert følt Glæde ved at se Udskiftningens Resultat. For ham gjaldt det om at faa Landsbyens Fællesskab ophævet og faa Hoveriet under fast Form, saa Bøndernes Arbejdslyst og Selvstændighedstrang kunde øges. Det var hans alvorlige Mening, at »planløst Hoveri danner Skole for Bondens Dovenskab«; men nogen Ven af Stavnsbaandets Ophævelse var han ikke.

Ikke mange danske Herremænd har vel udført et saa kæmpemæssigt Reformarbejde for sine Bønder; men han var vel nok vort Lands rigeste Adelsmand paa den Tid, og saa var det Opgangstider i de Aar, hvor de store Arbejder blev udført. Bønderne maa han ogsaa have forstaaet at interessere. De har skønnet, at han var en velmenende og god Leder.

Sognet.

Efter Stavnsbaandets Løsning (Forordning af 20. Juni 1788) indførtes helt ændrede Samfundsforhold for alle. Herremændene fritages for at udskrive Soldater. De gamle Bon-

debyer mister deres indre Selvstyre. De 4 Byer i Taars Sogn, hvoraf kun 3 var tilbage, gaar nu ind i en Enhed. Hidtil havde de kun haft eet til fælles, nemlig Kirke og Præst; men i alt andet havde de været hinanden ganske uvedkommende. Hver By havde ordnet sine egne Sager paa Bystævnet. Byens Grandefoged eller Oldemand sammenkaldte Byens Mænd med Byhornet, naar der var Ting af Betydning at drøfte. Ingen Bonde havde uindskrænket Ret over andet i Byen end sin Toft med paastaaende Bygninger samt et lille Jordstykke, Ornum. Agerjorden var under Fællesdrift, og Overdrevene om Byen var Fællesjord; men han havde naturligvis sin Græsningsret i disse Jorder. Hvis han endnu var Fribonde, kunde han sælge det hele eller større eller mindre Dele, som han selv syntes, af sin Andel i Bymarkerne. Han kunde ogsaa opkøbe Ejendom i sin egen eller i andre Byer og lade den bestyre af en Bryde (Forvalter). Paa Bystævnet blev taget Bestemmelse om Agrenes Fordeling (Solskifte eller Lodtrækning), om Gærdelukning ved Kornvange og Byens Forte eller Gade, om Saatid, Høst, Løsdriftstiden, hvor »Ævred opgives« og Kvæget faar uhindret Adgang til de indgærdede Kornvange; man drøftede ogsaa Valg af Bysmed, Byhyrdens Løn o. m. a. Forseelser mod Byens gamle Vedtægter forkyndtes Manden fra Brofjælen, der førte fra Gaden til hans Husdør, og Straffen var i Reglen Bøder, der gik til fælles Bedste (Øl eller Brændevin).

Nu griber Statens Lovgivning ind. Ifølge Forordning af 11/11 1791 udnævnes Sognefogder i alle Kommuner. Politimesteren eller Birkedommeren indstiller en af Kirkesognets Mænd, Amtmanden bekræfter Valget. — Sognefoged Anders Nielsen i Taars møder som Stedfortræder for Birkedommer Kølle i Fattigkommissionen 1804. Kommissionen holdt sit første Møde 3. December 1803 til Varetagelse af Reglementet. Et Budget for Fattigvæsenets Indtægter og Udgifter lægges, og Balancesummen udviser 184 Rdl. 4 Mark og 2 Skilling.

Som Medlemmer af denne Kommission nævnes Gdr. Lars Jensen, Killerup, Rasmus Hansen, Kalløe, og Rasmus Nielsen, Taars, og foruden disse som særlige Medlemmer Sog-

nepræst Kierulf, Birkedommeren samt for Sognets største Skatteydere Godsforvalteren.

At lade de fattige gaa paa Omgang en vis Tid hos hver af Byens Gaardmænd bliver hermed afskaffet.

I Fattigprotokollen har vi den tørste kommunale Ligning og følgelig en Fortegnelse over de fleste af de bosiddende Sognefolk samt flere andre Optegnelser, som de, der har Adgang til Sogneraadets Arkiv, maa udrede. Det samme gælder hele Sognets nyere Historie, hvortil Kilderne findes i samme Arkiv, i Skolernes Embedsbøger, i Kirkens Bøger samt i Forhandlingsprotokoller hos mere eller mindre offentlige og private Institutioner.

Et enkelt Uddrag af Sogneforstanderskabets Protokol (paabegyndt 28/12 1841) skal dog fremdrages her, fordi det kaster lidt Lys over den nationale Bølge, som gik over Landet i 1848.

21/4 1848 kom Skrivelse fra Oberstløjtnant Fibiger til Forstanderskabet om et Møde paa Berritsgaard d. 22. Kl. 10 for at drøfte Oprettelsen af en Folkevæbning. 2/5 s. A. fremlægges Listerne over Sognets Væbningsstyrke. Resultatet var 116 Mand, hvoraf 46 var forsynet med Bøsser, samt Baroniets Mandskab, 20 Mand; deraf bar de 4 Bøsse. Sognet kunde altsaa stille med i alt 136 Mand og med 50 Skydevaaben. De 86 blev væbnet med andre Vaaben. Baroniet leverede Spydstager. 7. Maj fra 4—6 begyndte de frivillige Øvelser. Hver By for sig; dog sluttede Killerup sig til Berritsgaards Mandskab.

Denne Folkevæbningsbevægelse, der begyndte i Sønderjylland, bredte sig hurtigt ud til Landets fjerneste Egne, og den bidrog til at fremme Folkets Offerglæde og Sejrsvilje; mange strømmede som frivillige til Fanerne, og September 1848 gennemførtes den almindelige Værnepligt uden Modstand fra de Befolkningslag, der hidtil havde været fritaget for Soldatertjenesten. En ny Tid begynder.

Fædres Virke Tanken leder
gennem Tid til Hedenold;
men ved Daad end Slægten smeder
Styrke i det danske Skiold.

Noter.

1) Ca. 8 m Syd for nuværende Kirkebygning støder man i $\frac{1}{2}$ m's Dybde paa Grundstenene af en Bygning, hvis Grundplan endnu ikke er undersøgt. — 2) D. v. s. »af en Arm af St. Johs.«. — 3) Det var stadfæstet af Kong Christiern I og Kong Hans, »hvorefter hun haver frit Skovhugst til evig Eje i Rørbæk Skov og i de andre Skove, som ere Vixnæs Skov, Kallø Skov og Thoers Skov, til den Præstegaard og Degnegaard og de andre Bøndergaarde, som hører til Præstegaarden i Thoers til Ildebrand og til Husbygning med Eg, Bøg og Hasle« (Hist. Tidsskr. I R II B. S. 130). — 4) Veje i Taars Sogn: 1. Laagebrovejen 310 m, Røveralé 681, Killerupvej 1364 = 2355 m, 2. Stridshulevej 650 m, 3. Kogangen 932 m, 4. Bækvejen 565 m, 5. Viksnæsvejen 5122 m, 6. Pileallé 1111 m, 7. Ny Allé 260 samt Kirkevejen 2354 = 2614 m, 8. Taars Gade 1186 m, 9. Paaske Vej 136 m, 10. Knagevejen 470 m, 11. Taars Skovbyvej 1770 m, 12. Strygeralléen 627 m, 13. Ole Arildsens Vej 207 m, 14. Degnealleen 301 m, 15. Kallø Gade og Vestergade 866 m, 16. Møllestræde 68 m, 17. Killerup Gade 465 m, 18. Killerup Møllevej 230 m, 19. Den lille Allé 177 m, 20. Poulsvej 444 m, 21. Taars Strandvej 499 m, 22. Langebjergvej 1000 samt Langetvej 484 = 1884 m, 23. Tværvejen 840 m, 24. Skyttevejen 460 m, 25. Gl. Landevej 200 m, 26. Trapsvej (Bramtofte) 360 m. I alt offentlige Veje 24,148 m. — 5) Den egentlige Grund til, at Lisbeth Friis saaledes bytter Jord med Kronen, er den, at hendes Gods helst skal samles til et Hele. Dette letter Øversigten og Administrationen samt skaffer større iøjnefaldende Rigdom og dermed Anseelse. Ved Mageskiftet takseres Byens Skove meget udførligt. Dens Fællesskov kunde fede 10 Svin, naar Skoven var mest frugtbar. I Særskovene kunde 1 Bønde fede 39, en anden 41, en tredje 14 og en fjerde 25 Svin. Takseringen er ikke sket under eet, men for hvert enkelt Vænge for sig. Saaledes nævnes: I Jørgen Christensens Bønnetoft (Bentofte) kan fedes 13 Svin, i Pullidze Have 3 Svin, i Nørre-Vænge 10 Svin, i Ige-Vænge 7 og i Tofte-Vænge 8 Svin, i alt 41. Denne Jørgen Christensen har rimeligvis været Selvejjer, thi saa sent som ved Kortlægningen 1785 nævnes Store- og Lille Aattes Vænge = Ejendomsvænge Nord og Vest for Bøntofte. Hos en anden Bønde forekommer det lollandske Ord Stjøvl (Kær) i Navnet »Stjøfflevænget«. (Om Myø-Hestehave se Side 54). De 4 Gaarde laa her endnu; men 1687 forsvinder den ene (se Eremitagen). Da Abraham Lehn 14/12 1729 købte Berritsgaard, bestod endnu de 3 sidste Gaarde i »Tuderup«; men Abr. Lehn var Storaarar til Fingerspidserne, og nu lægges Gaardene under Herregaardens Brug. — 6) Denne ligger mellem Flynderstenten og Laagebro. Herredsfogden i Musse Herred Hans Skytte i Majbølle dømmer, at »da 20 Skaar af Engen har tilhørt den Gaard i »Torse«, der »har ligget under Bispens Ø«, men nu ligger under Faurstedgaard, da skal de

20 Skaar af Engen tilfalde den sidste Gaards Ejer, Fru Lisbeth Friis«. Kampen om Engen var ret voldsom. Et Vidne beretter paa Tinge, »at da han tjente i »Torse«, saa han, at bemeldte Eng blev slagen den ene Dag og afført den anden Dag af Fogden paa Orebygaard med Vaaben og Værge«. Senere lod Fru Lisbeth Høet slaa; men Fru Birgitte lod det bortføre. — 7) Ved Tingridere til alle Bystævner og Tingsteder i Musse Herred og til »Laalandsfars Lands-ting« oprededes hendes Gods 3 forskellige Gange saaledes: Berritsgaard sat i Søkendeskyld 8 Pund, 15 Gaarde i Østre Thaars (1 var øde), 3 Gaarde i Kallø (1 var øde), Faurstedgaard 1 Td. Smør = (12 Td. Hartk. Brug), 7 Gaarde i Killerup, 3 Gaarde i Langet, 10 Gaarde i Rørbæk, 1 Vejrnmølle i Killerup = 24 Td. Mel. Hele Indtægten af Bøndergodset opgøres til i alt 156 Td. Byg. I Taars var den almindelige Afgift af en Bondegaard 2 Pund = 8 Td. Byg samt 12 Skæpper Havre, saa den samlede Opgørelse for Indtægten af Bøndergodset synes meget lille. Ved Landstinget blev Forfølgningen til Laas beskrevet, og man drog til Rigets Kansler, fik Stadfæstelsesbrev og 4 Dombreve med 6 Ugers Varsel mellem hvert. Saa fulgte almindelig Stævning med Aars og Dags Varsel, for at enhver kunde fremkomme med mulige Krav eller med Indsigelse. Og endelig udstedtes 1/4 1592 det egentlige Laasebrev eller Skøde paa Ejendommen. Først 1621 udkom kongelig Forordning om Laasebrev i »Rigets Ret og Dele«, og denne stemmer fuldt ud med ovennævnte Beskrivelse, saa det er rimeligt, at Arild Hvitfeldts Ordning af Ejendomsretten paa Berritsgaard har tjent Regeringen som Forbillede. — 8) Bl. a. fik han 13 Gaarde og 5 Huse. (Om Birketinget se Side 63). Han fik desuden som Gave Kongetienden af Majbølle, Vignæs, Kettinge og den halve Kongetiende af Vindeby. — 9) P. Rohde skriver »den saakaldte Ødegaard«.

Bidrag til Stubbekøbings Historie i det nittende Aarhundrede.

De kommunale Bygninger.

Af C. Strandgaard.

I de første Aartier af ovennævnte Tidsrum fandtes der kun fire kommunale Bygninger i vor By: Ting- og Arresthuset, et Fattighus, Skolen og Kirken. De var alle i Forfald, mindst dog Kirken, der skønt den ældste var solidest bygget.

Spørger man, hvorfor der ikke blev sørget for at holde de offentlige Bygninger, man havde, ved lige, og hvorfor der ikke blev tænkt paa at faa bygget f. Eks. en Skole, hvortil der var Trang, vil der maaske nok blive svaret: der var ikke Raad til det; men et saadant Svar er ikke fyldestgørende, da det er en Kendsgerning, at Byen fordoblede sit Indbyggertal i Aarhundredets første Fjerdedel, at adskillige af Købmandsgaardene paa Vestergade rejste sig paa den Tid og i Slutningen af 18de Aarh., og at der i det hele taget var økonomisk Fremgang. Nej, der er et Forhold, som maa tages i Betragtning.

I over hundrede Aar, fra 1682, da baade Raadmænd og Borgmester afskaffedes her, blev Byen styret af en Byfoged, paa hvis Valg Borgerne var uden Indflydelse, og hvis Hovedopgave var at skaffe Penge i »Kongens Kasse«. Gennem disse Aar, hvor Muligheden for at gøre en Indsats til Fordel for Byen i væsentlig Grad var berøvet Borgerne, der saa at sige var »sat uden for«, sløvedes ganske naturligt Interessen for offentlige Anliggender; men heri skete der, i hvert Fald for en Tid, en stor og heldig Forandring, da Kommunalloven for Købstæderne af 1837 traadte i Kraft, efter hvilken Borgerne atter fik Del i Byens Styrelse. I Løbet af

kun en Snes Aar, fra 1843 til 63, lykkedes det at faa bygget en Borgerskole, en Fattiggaard, et Raadhus, et Sygehus, en Præstegaard, hegnet og indrettet en ny Kirkegaard og bygget et Kapel paa den, og desuden, hvad der ikke vil blive nærmere behandlet i det følgende, en Havn ¹⁾ og et Gasværk²⁾.

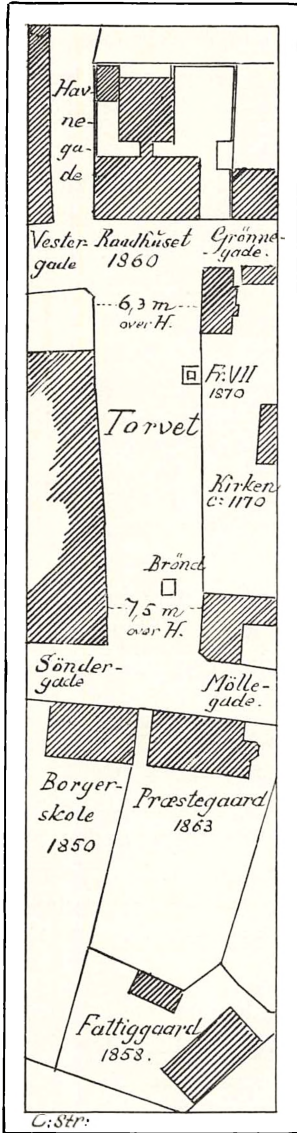
Efter denne Kraftydelse, der maa aftvinge Nutiden Beundring, hvilede man sig en Del Aar og tog saa fat paa andre Opgaver, bl. a. Kirkens haardt tiltrængte Restauration. Det er en Selvfølge, at et saa kraftigt Fremstød i Byggeriet, som det nys omtalte, blev begunstiget af den almindelige, økonomiske Fremgang, som fandt Sted, og det maa ikke glemmes, at Kommunen Gang paa Gang fik betydelig Støtte af private, der ønskede at være med i Genrejningsarbejdet.

Forinden der fortælles om de enkelte Bygninger, skal *Torvet* foran den gamle Kirke, der har været Byens Midtpunkt og Samlingssted gennem Aarhundreder, omtales, idet der henvises til Kortskitsen (S. 80).

Kort før Aar 1800 var fem faldefærdige Kirkeboder, der begrænsede *Torvet* mod Øst, midt for Kirken, blevet fjernet og erstattet med en Mur. Derved vandt *Torvet* i Udseende, men ikke i Størrelse; thi det fremgaar af Kortet af 1754, at Bodernes Façader mod *Torvet* laa i Flugt med de to Hjørneejendommers Vestfaçade. Murens nordligste Afsnit stod indtil 1870, da det erstattedes af et Jernstakit, samtidig med at Statuen for Frederik VII rejstes, i 1884 forlængedes Stakittet mod Syd, og *Torvet* fik det nuværende Udseende mod Øst. (Om Kirkens Tilstand i den første Del af Aarhundredet og dens omfattende Istandsættelse i 1882 henvises til Aarbogen 1936).

Syd for *Torvet* laa Tinghuset, »et lidet, uanseeligt Hus«, siger Danske Atlas 1774, »hvor Tinget holdes om Tirsdagen«, og, sammenbygget med det, Arresthuset.

Under Frederik II bevilgedes ikke saa lidt af Byskatten til Fuldførelse af et Raadhus, »som Borgerne havde begyndt at bygge paa«. Det er sandsynligvis det, der ifølge Resens Kort af 1675 paa det Tidspunkt angives at ligge paa *Torvets* Vestside. Da Borgmester og Raadmænd, som anført, anskaffedes nogle Aar efter og Byfogden blev Byens eneste

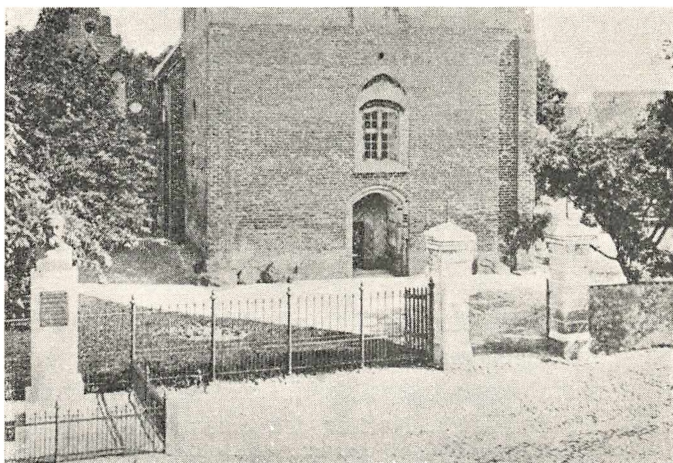

Stubbekøbing Torv ca. 1875

Øvrighedsperson, var der ikke megen Brug for et Raadhus; det forfaldt og blev nedbrudt ca. 1785. Først i 1838 opstod Tanken om at skaffe Byen et nyt. En Kreds af 14 Mænd, »Borgere og Embedsmænd«, samledes d. 24. Febr. og underskrev et Gavebrev³⁾ til Byen paa den Syd for Torvet liggende Grund, idet de udtrykte Ønsket om, at den maatte blive benyttet til Byggeplads for et Raadhus. Under Kong Christian d. Ottendes Besøg her fem Aar efter blev Brevet forelagt Majestæten, der bifaldt Pladsens Anvendelse efter Givernes Ønske, men der skulde hengaa 17 Aar, inden vi naede at faa et Raadhus, og det kom til at ligge et helt andet Sted; thi Sagen var den, at Savnet af en Borgerskole, en Fattiggaard og en Præstegaard var mindst lige saa stort. I 1850 toges den vestlige Del af »Raadstuepladsen« i Brug ved Opførelsen af Borgerskolen, 1858 den sydlige Del, ud mod Ringgaardsstræde, til en Fattiggaard; tilbage var nu kun Pladsen Øst for Skolen, hvor Arresthuset laa, og her skulde saa Raadhuset anbringes.

Et Tilbud fra Konsul Benzon gav imidlertid Anledning til nye Drøftelser. Konsulen tilbød af den Grund, han ejede Nord for Torvet, at afstaa et Areal af Torvets Bredde og med en Dybde af 50 Alen til Byggeplads for Raadhuset. Byg-

ningen, som stod paa Grunden, vilde han lade nedrive til Grundstenene, der overlodes Kommunen. Skønt man havde foretaget en Skelregulering mod Øst for at gøre »Raadstuepladsen« mere tjenlig til sin Bestemmelse, og skønt det Benzonske Tilbud vilde gøre Raadhuset 1800 Rdl. dyrere, da

Et Billede fra ca. 1875 af Torvet foran Kirken. Til venstre ses Statuen af Frederik VII, rejst 1870 ved Bidrag fra Beboere i Stubbekøbing og omliggende 8 Sogne samt 3 Sparekasser, i 1934 flyttet til Byens Lystanlæg, til højre et lille Stykke af den i det foranstaaende omtalte Murstensmur.

den omhandlede Grund i Modsætning til »Raadstuepladsen« maatte købes, var der dog paa et Møde i September 58, hvor Borgerrepræsentationen i Forbindelse med to delegerede fra Aamtsraadet skulde afgøre Valget mellem Grundene, fuld Enighed om at antage det, og Raadhuset stod færdigt 1860.

Pladsen Syd for Torvet, der ikke kom til Anvendelse som Byggegrund for Raadhuset, blev tilskødet Stubbekøbing Præsteembede 1864, efter at der Aaret før paa den var opført en Embedsbolig for Præsten.

Efter denne Oversigt, der skulde klarlægge, hvorledes og hvornaar de nævnte Bygninger fandt deres Plads, skal vi høre lidt nærmere om dem, og vi begynder med *Borgerskolen*.

I Aarhundredets første Halvdel foregik den offentlige Bør-

neundervisning i to smaa Værelser beliggende i Møllegade, umiddelbart op mod Kirkegaarden. Det ene af dem var Latinskolen, der nedlagdes 1740, men siden benyttedes af »Den Danske Skole«, det andet var blevet tilbygget 1753; tilsammen udgjorde de kun 8 Fag, og at de trængte til Afløsning, fremgaar bl. a. af, at Auktionen over den gamle Skole med Grunden i alt indbragte 580 Rdl. Auktionsprotokollen fastslaar, hvad man vel nok kunde have en Formodning om, at der var en ydre Forbindelse mellem Kirken og Skolen, thi det paabydes den nye Ejer at afspærre den Laage, som fandtes ind mod Kirkegaarden. Mellem Skolen og Møllegade var der en mindre Legeplads med en Brønd.

Det Skridt, der blev taget, da man flyttede tværs over Garden ind i den nye Skole, var stort, men dog ikke stort nok. Grunden hertil maa vistnok ikke alene søges i, at der skulde spares, men tillige deri, at man allerede paa det Tidspunkt, da Skolebygningen planlagdes, havde gjort sig fortlølig med, at der foruden Skolen ogsaa skulde være Plads til Raadhuset paa Torvets Sydside⁴). Nok er det, Gulvarealet i Klasserne blev for lille og Forstuen alt for indskrænket, uden Plads til Børnenes Tøj f. Eks. Her er imidlertid et Forhold, som ikke var til at forudse i 1850; thi først efter den Tid blev det almindeligt, at Børnene mødte med Overtøj om Vinteren, en Følge af Befolkningens stigende Velstand. Var der saaledes en Del i den nye Skoles Indretning, der kunde have været heldigere, betegnede Overflytningen dog, som nævnt, et stort Fremskridt. Fra to lave, mørke Rum med Udsigt til en Kirkegaard flyttede man ind i fire høje og luftige Lokaler, og bag ved dem kom der, da Lindene voksede og blev store, til at ligge en dejlig skyggefuld Skolegaard, maaske den Del af Skolen, som mindes længst af de mange Hundreder, der gennem Aarene har gaaet her⁵).

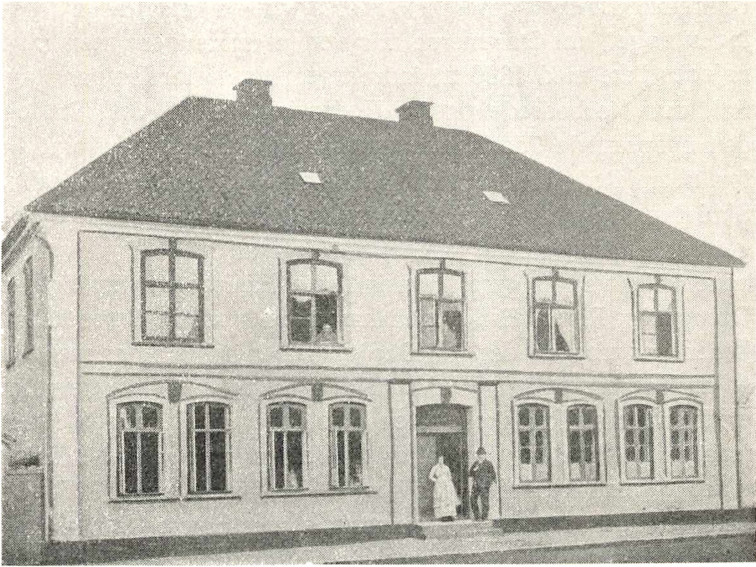
Efter en højtidelig Indvielse af Skolen d. 6/11 50 begyndte Arbejdet. Der var ca. 130 Børn, fordelt i 4 Klasser: 1 Drengekl., 1 Pigeekl., 1 Melleml. og en Elementarkl., og Undervisningen, der besørgedes af 3 Lærere, omfattede: Religion, Dansk, Skriftlæsning, Skrivning, Regning, lidt Fædrelandshistorie og lidt Geografi, samt Gymnastik for Drengene.

Fra 1860 fik en Snes Drengene fra øverste Drengeklasse mod en Betaling af 2 Mark mdl. Adgang til nogen Undervisning i Tysk, Tegning, Naturhistorie og Botanik, og fra 65 fik hele Klassen gratis Del i denne Undervisning. For Pigebørnene interesserede Kommunen sig mindre, og der oprettedes derfor private Pigeskoler^o). I de følgende 20 Aar naaede Børnetallet 200, Klassernes Antal 6, og der maatte nu foretages noget, thi Rammerne var ved at sprænges; men man nøjedes ikke med 1888 at indrette et Klasseværelse paa 1ste Sal, man forbedrede ogsaa Undervisningen. I 5te, 6te og den nyoprettede 7de Klasse gaves mod Betaling (Fripladser for ubemidlede) en udvidet Undervisning, medens de alm. Skolefag, Tegning, Verdenshistorie og Haandgerning for Piger var gratis, og man tog det Skridt, man hidtil havde været betænkelig ved at gøre, man indførte Fællesundervisning for Drengene og Piger. Erfaringen har siden vist, at Betænkeligheden var ubegrundet. — Der gik atter nogle Aar; men da et af Købmd. P. W. Wulff stillet Forslag om Oprettelse af en kommunal Realskole blev vedtaget af Byraadet 1895, maatte man se sig om efter Skolelokaler. Saadanne fandt man i »Teknisk Skole«, der benyttedes, indtil den i 1906—07 opførte, tidssvarende Kommuneskole paa Elvers Vænge blev taget i Brug. Her samledes hele Byens Børneundervisning, idet Forholdene her saavel med Hensyn til Hygiejne som til Undervisning tilfredsstillede Datidens Krav. Omtrent samtidig hermed gik man over til Mellemskoleordningen. Nogle Aar før var der derude bygget et Gymnastikhus til Afløsning af det ganske umulige i Skolegaarden ved Torvet.

Under denne paa Udvikling saa rige Periode lededes Skolen fra 1875 til 1900 af Førstelærer, senere Overlærer R. C. Andersen, men en lang, skiftende Række Medarbejdere har deres Del i Fremgangen.

Vi har hørt, at der blev stillet store Krav til Skolebygningen af 1850, der om Dagen fyldtes til Trængsel af Børn, men dens Lokaler blev ogsaa udnyttet om Aftenen. I Aarene fra 1863—94 blev mindst et Klasseværelse benyttet ved Undervisning af Haandværkslærlinge, dels Søgnedags Aftener og dels om Søndagen. Begyndelsen var allerede gjort nogle

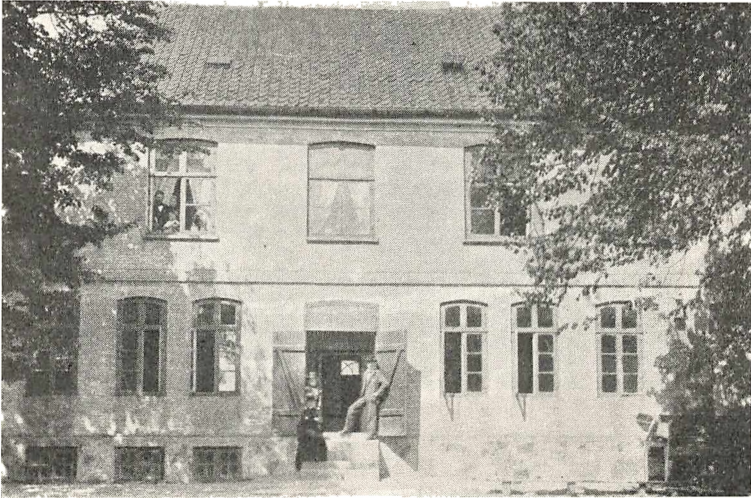
Aar før, foranlediget ved at Borgerskolens Lærere havde tilskrevet Borgerrepræsentationen, at de var villige til at give Undervisning for Haandværkslærlinge. Skolen kom i Stand, men virkede kun kort. Saa satte Haandværkerforeningen sig i Spidsen for Sagen, Lærerne R. C. Andersen og Frederiksen

Stubbekøbing gl. Borgerskole, nu Posthus, opført 1850 efter
Tømrermester A. C. Rasmussens Tegning.

fremførte Tilbud om at give gratis Undervisning, og fra Jan. 63 begyndte en saadan, der omfattede Tegning, Ret-skrivning og Regning. Straks var der 30 Elever, men Tallet daledede, thi Interessen var ringe baade hos Mestre og Lær-linge. Grundene hertil var den lange Arbejdstid, de alt for faa Timers Undervisning og endelig vel ogsaa de mindre gode Forhold, hvorunder der maatte arbejdes om Aftenen, i Lokaler, der havde været benyttet hele Dagen af Børnene, hvor Inventaret var beregnet for Børn, og hvor Belysningen maatte frembringes ved Stearinlys, et Lys pr. 2 Md. Trods disse og andre Vanskeligheder lykkedes det omsider i Midten af 70'erne at vække Elevernes Interesse for og Forstaaelse

af Betydningen af deres Undervisning. Hvad der særlig bidrog hertil, var dette, at de efterhaanden var naaet saa vidt, at de kunde fremstille Tegninger, knyttede til deres Fag. Af Betydning var det ogsaa, at Skolens økonomiske Forhold bedredes ved Tilskud fra Staten, Skolefonden, Classenske Fideicommiss, Stubbekøbing Sparekasse o. fl., hvorved den

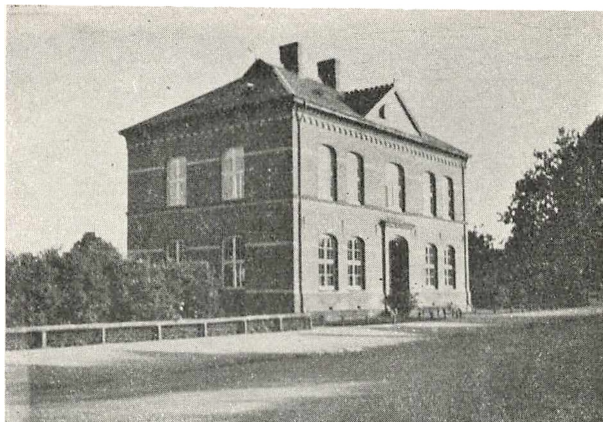

Borgerskolen, set fra Skolegården.

blev i Stand til at udvide sin Virksomhed. Kommunen ydede Støtte ved at give Lokaler, Lys og Varme.

Det mørke Punkt var dog stadig de mangelfulde Lokaler; men i 1889 stiftedes en Forening med det Formaal at tilvejebringe en Byggefond for en teknisk Skole. Det var en stor Opgave, man der stillede sig, men nogle Aar før havde man erfaret, at man ved at sætte Skulder mod Skulder kunde lægge Grunden til vort skønne Lystanlæg, det havde givet Mod. Ved Medlemsbidrag, ved Overskudet af en Basar, der gav 2000 Kr., og et Par Dilettantforestillinger, ved Tilskud fra Sparekassen, Haandværkerforeningen, Svendeforeningen og ved et Statstilskud paa 8000 Kr. var man i 1892 naaet dertil, at man kunde lade Arkitekt Philip Schmidt, København, udarbejde Tegninger og Overslag til en »*Teknisk Skole*«. Byggearbejdet overdroges til to hjemlige Mestres,

Tømrermester Petersen og Murermester Reimer, og d. 10/2 1895 kunde Skolen indvies og tages i Brug. Alle 5 Skolelokaler kom til Anvendelse straks, thi efter Indflytningen undervistes de 60 Elever, hvoraf 12 fra Omegnen, foruden i Tegning (3 Klasser), i Dansk, Skrivning, Regning og Bog-

Teknisk Skole,
opført 1894 efter Arkitekt Philip Schmidts Tegning.

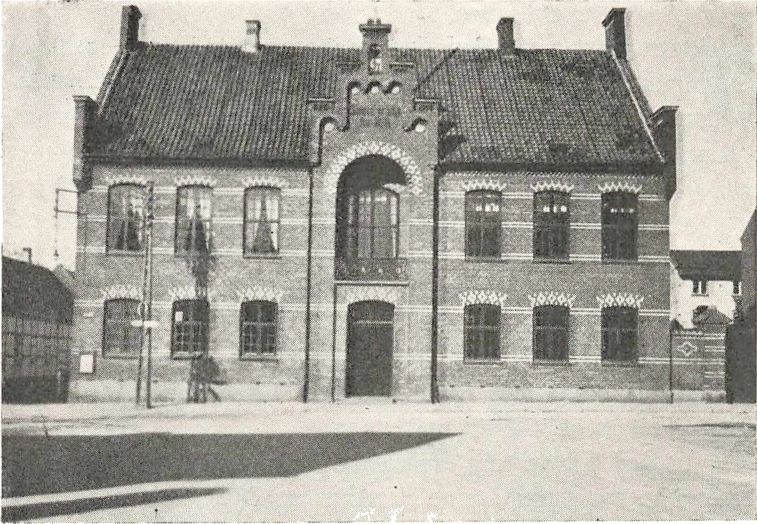
føring; det aarlige Antal Undervisningstimer var fra 60 i 1863 naaet op til 564.

Skolen, der blev en selvejende Institution, opførtes paa en Eng ved Hestevandingen, som laa $1\frac{1}{4}$ m under Nykøbingvejen, og hvor der ved Aarhundredets Begyndelse var Hestevandning. Dette medførte en Forøgelse af Omkostningerne, der i alt beløb sig til ca. 23.000 Kr., men efter at Pladsen var bleven opfyldt og beplantet, præsenterede den smukke Bygning sig godt.

Som naturligt var, har Haandværkerforeningen staaet bag Skolen og støttet den gennem Aarene. Mænd som Dyrnlæge H. Jensen, Jernstøber A. C. Rasmussen, Snedkermester H. P. Arntzen og Smedemester Mathiesen maa nævnes som de, der i særlig Grad har ofret sig for den. Endvidere Garvermester H. Sørensen, der i mange Aar var dens Kasserer; siden, fra 79, virkede Handelsgartner Hoffmann som saadan, og han stiftede et Legat til Fordel for Skolen.

Undervisningen i den tekniske Skole besørgedes i Hovedsagen af Borger skolens Lærere, blandt hvilke C. Strandgaard afløste R. C. Andersen som Skolens Leder 1897.

Allerede Aaret efter, at der ved det foran omtalte Gavebrev

Stubbekøbing Raadhus, set fra Torvet. Stilen har Lighedspunkter med „hollandsk Renaissance“.

af 1838 var skaffet en Byggegrund til Veje for *Raadhuset*, begyndte man at tænke paa, hvorledes Midlerne til dets Opførelse skulde fremskaffes, idet der blev truffet den Ordning, at den Indtægt, som fremkom ved Udlejning af Græsningen paa Tyreholmsengen, skulde opspares paa en særlig Konto til det Brug. Dette havde ikke faaet nogen større Betydning, hvis Byen havde skullet afholde samtlige Udgifter; men da det siden blev ordnet saaledes, at Jurisdiktionen kom til at omfatte baade Byen og det omliggende Land, og det af den Grund blev bestemt, at Byens Andel af Omkostningerne skulde udgøre $\frac{1}{4}$, og da det varede 21 Aar, inden Raadhuset blev opført, var det Beløb, der 1860 indestod paa Kontoen, ca. 4000 Rdl., i Forbindelse med en Gave paa 1000 Rdl. fra Partikulier Elvers, i det væsentlige tilstrækkeligt til at dække Byens Del af Udgifterne.

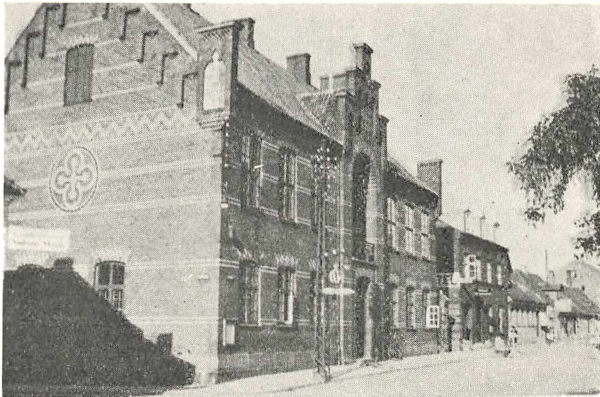
Der vil sikkert nu være Enighed om, at Valget mellem de to Byggegrunde, hvorom der er fortalt i det foregaaende, var heldigt, Raadhuset kom til at ligge godt paa Pladsen Nord for Torvet. Det opførtes efter Arkitekt Tvedes Tegning af Tømrermester Klotz og Murermester Mertins af Maribo og gør dem alle tre Ære.

Udgravningen til Grunden paabegyndtes i Juni 1859, og en Maaned efter blev der i det sydvestre Hjørne af samme nedsat en Blyæske, indeholdende forskellige Sølv- og Bronze-mønter samt et Pergamentpapir med en Del Oplysninger, bl. a. om, hvem der var de styrende i Landet, Amtet og Byen, og godt et Aar efter, d. 28/9 1860, kunde Bygningen indvies. Byfoged Oxenbøll gjorde ved den Lejlighed i en Tale Rede for dens Tilblivelse, og Dagen sluttede med en Festmiddag, under hvilken Partikulier Elvers hædredes, og hvor en enkelt »Mislyd«, som siden vil blive omtalt, ikke formaaede at ødelægge den gode Stemning og Tilfredsheden med, at et længe efterstræbt Maal var naaet.

Ja, hvad havde man saa naaet? En god, solid og smuk Bygning, som kunde tjene Herredet og Byen i en lang Fremtid. Første Sal rummer Balkonværelset over Forhallen i Bygningens Midte, Retslokalet, et Par mindre Værelser og den store Byraadssal, og her er der ikke foretaget Ændringer af Betydning; i Stueetagen derimod, hvor der til venstre for Indgangsdøren var et stort Rum, det saakaldte Auktionslokale, og til højre et mindre Udvalgsværelse samt Lejlighed for Arrestforvareren, er der i den nyere og nyeste Tid foretaget Forandringer og indrettet en hel Del Kontorer, som benyttes daglig. I Modsætning hertil stod Raadhuset i tidligere Aarhundrede ofte tomt og ubefolket. Om Tirsdagen⁷) vandrede maaske nogle beklemte Mennesker op ad Trappen til Retslokalet, og et Par Gange om Maaneden gik Byens udvalgte til Møde i Balkonværelset, som var stort nok, thi der mødte sjældent Tilhørere, og det var lettere af opvarme end den store Sal. Denne kom imidlertid af og til i Brug, thi den var Byens største og smukkeste Sal i mange Aar; den benyttedes ved Basarer, ved Udstillinger og private Festligheder, ved de saakaldte Raadstueforsamlinger, ved Rigs-

dags- og Kommunevalg, og under Kirkens store Restauration 1882 gjorde den Tjeneste som Kirkesal.

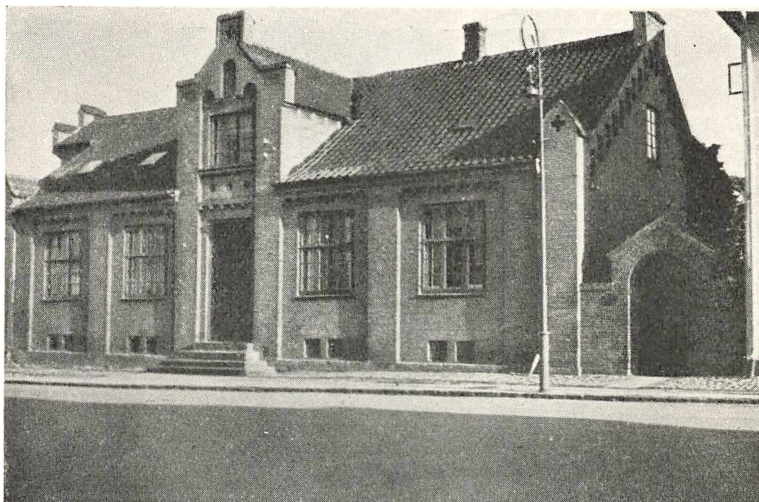
Den toges ogsaa i Brug ved Byraadets Møder, naar der kunde ventes Tilhørere, thi her var god Plads, men hvad havde Borgerrepræsentantskabet egentlig tænkt paa 1840, da det kun havde et lille Rum at samles i, men desuagtet lod bekendtgøre, »at enhver, hvem det interesserer, kan ved Mø-

Stubbekøbing Raadhus, opført 1860 efter Arkitekt V. Tvedes Tegning;
set fra Vestergade.

derne erholde Kundskab om Forhandlingerne i det foregaaende Møde, samt, om han finder det fornødent, dertil meddele sine Bemærkninger, ligesom og afgive de Forslag, han muligen kan have at meddele«? Et Pust af Frihedsstrømmene ude fra den store Verden er aabenbart nu naaet til vor By og er trængt ind til den lille Forsamling, der gennem denne, noget dristige, Opfordring vilde søge at faa Medborgerne til at interessere sig for Byens Anliggender. Man tager næppe fejl, naar man tillægger Købmand P. W. Wulff († 1866), der var bleven indvalgt i Repræsentantskabet en Maanedstid før, Æren for Opfordringen. Han var en selvstændig og uafhængig Mand med frisindede Anskuelser, der bl. a. gav sig Udslag i, at han 1841 som Ordfører for en Deputation fra Orla Lehmanns Venner her paa Falster overrakte denne en Adresse og en Gulddaase. Wulff sad 12 Aar i Borgerrepræsentantskabet, var gentagne Gange dets

Formand, bl. a. i 1850, da Borgerskolen blev opført, og var Landstingsmand fra 1856 til 58. Sammen med Wulff var Bager H. Knudsen († 1873) Medlem af Borgerrepræsentantskabet. Han betegnes af sin Samtid som den, der ivrigt virkede for, at vi fik bygget en Havn, og p. Gr. af sit Kendskab til Søvæsenet havde han Sæde i Havnekommissionen i

Stubbekøbing Præstegaard, opført 1863 efter Arkitekt V. Tvedes Tegning.

25 Aar; for øvrigt tjente han ogsaa sin By paa andre Omraader, bl. a. som Kirkevæрге og Forligskommissær. Blandt de Borgere, der havde Sæde i Byens Raad under Raadhusets Opførelse og i de nærmest følgende Aar maa nævnes: Garver H. Sørensen, Møllejer Fibiger, Konsul Benzon, Farver O. G. Sander, Brygger J. Petersen, Købmand Wied og Dyrlæge H. Jensen. Endvidere Borgmester Oxenbøll, hvis Deltagelse i Byens Administration var af stor Betydning.

Paa Raadhusets Façade mod Torvet staar: »Loven er lige for alle«, og paa de to Gavle staar: »Villie er ej Landeret«, »Følg Skik eller fly Landet«, »Een Konge, een Tro, een Lov« og »Lad dem styre, som forstaar det«. Disse Fyndord har nu staaet der saa længe, at de har faaet Aldershævd, ingen, der nu gaar forbi Raadhuset, ryster paa Hovedet, smiler eller

skærer Tænder p. Gr. af dem; men straks de viste sig, vakte de hos adskillige Forbavselse, Forbitrelse eller Beklagelse, alt efter som man var indstillet; i Aar og Dag var de Genstand for Diskussion, og der fremkom endog Forslag om at faa dem fjernet. Ved Festmiddagen efter Raadhusets Indvielse holdt Dyr læge H. Jensen en Tale, hvori han om det sidste af de ovennævnte Ord udtalte, »at han vilde højlig

Stubbekøbing Fattiggaard,
opført 1858 efter Tømrermester Østergaards Tegning.

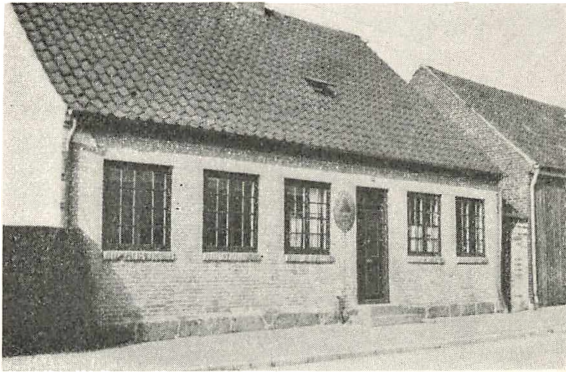
misbillige, hvis det skulde tydes saaledes, at Styrelsen kun skulde tilkomme dem, der stod i særlige Stillinger. Han mente, at alle, som dertil havde Evne og Følelse, skulde beskæftige sig med de offentlige Anliggender«. En saadan Tale, der dengang vakte Opsigt og Misstemning, vilde i vore Dage næppe blive bemærket, saadan skifter Tiderne.

Bag ved Raadhuset laa Arrestbygningen, og ud mod Havnegade, der blev udvidet til 8 m og brolagt, anbragtes Byens Sprøjtehus, som indtil da havde ligget paa Torvet.

I Tiden før Svenskekrigen 1658—60 havde *Præstens Embedsbolig* ligget paa Klokkerpladsens østlige Side, paa Hjørnet af Grønnegade, hvorfra der var bekvem Adgang til Kirken gennem en Laage i Kirkegaardens nordøstre Hjørne. Under det fjendtlige Indfald blev Præstegaarden ubeboelig, og skønt en Højesteretsdom dømte Kirken til at opbygge

den, blev den paa Grund af Fattigdom staaende som en Ruin, der 1734 solgtes til Fordel for Kirken. I 200 Aar maatte Præsterne selv sørge for Bolig, men de holdt sig i Kirkens Nærhed, dels Syd for Torvet (1682), dels i Møllegades vestlige Del (1762) og dels Nord for Torvet (1859).

Da den til Byggeplads for et Raadhus skænkede Grund ikke blev benyttet hertil, forespurgte Pastor Lunddahl i 1861 Borgerrepræsentationen, om den vilde være villig til at sælge

Børneasylet, opført 1865.

den til Byggegrund for en Præstegaard. Efter at man havde sikret sig Ministeriets Tilladelse, afstodes den til Præsteembedet for en Sum af 900 Rdl., og her opførtes 1863 den nuværende Præstegaard. Allerede i 1859 var den gamle Arrestbygning, som stod paa Grunden, bleven nedrevet, og en Regulering af Skellet mod Øst havde fundet Sted. Til Bestridelse af Udgifterne laante Pastor Lunddahl 5324 Rdl. af Stiftsmidlerne, en Gæld, der forrentedes og afdroges af Embedet. Efter Lunddahl havde Præsterne Jacobi, Dichmann og Bondesen deres Bolig her i Slutningen af Aarhundredet. Kunstmaleren Carl Thomsen, Pastor Dichmanns Svigersøn, har gennem sine Genrebilleder (med Monrad og Dichmann som Hovedskikkelser) ladet os kikke ind i de hyggelige, solfyldte Stuer.

Vi forlader nu Torvet ad Møllegade, drejer til højre ned ad Ringgaardsstræde, Byens Havnegade i Middelalderen, og støder snart paa en ret stor, toetages Bygning, der bærer

Navnet Ringgaarden. Under dette Navn skjuler sig *Byens Fattiggaard*, der blev opført 1858 til Afløsning af to gamle, faldefærdige Fattighuse, hvoraf det ene laa i Grønnegade, omtrent hvor Nr. 12 nu ligger, det andet midt i Søndergade, paa Gadens søndre Side. Til Bestridelse af Udgifterne ved Opførelsen maatte der stiftes et Laan, thi Fattigkassen ejede ikke store Beløb, men her i det nye Hus med Plads til 28

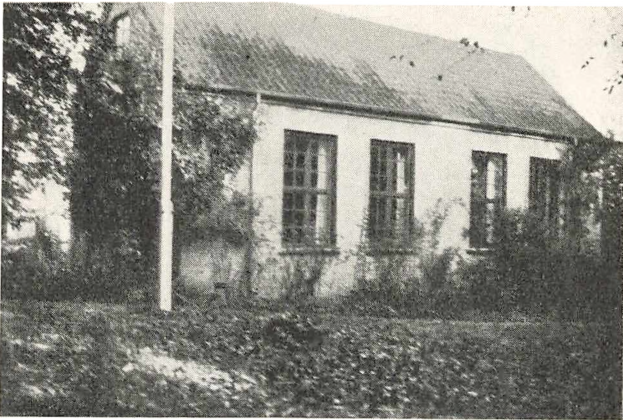
Stubbekøbing gl. Sygehus, set fra Nykøbingvej; opført 1862 efter Arkitekt V. Tvedes Tegning.

Personer blev der budt de fattige langt bedre Levevilkaar end før.

Paa dette Sted vil det være paa sin Plads at omtale *Børne-asylet*. Skønt det ikke er nogen kommunal Institution i den Forstand som Fattiggaarden, har det til Formaal at støtte de mindre bemidlede ved at tage sig af deres Børn og derved aflaste Husmødrene i deres Arbejde. Begyndelsen til det blev gjort af tre Kvinder, Fruerne Rostrup og Wied og Frk. Me-ding, der i 1862 iværksatte en »Fireskillingsubskription« i den Hensigt at faa dannet en Asylfond. To Aar efter raadede man over ca. 1400 Rdl. og havde da tænkt at begynde Virksomheden, men i Krigsaaret fik man andet at tænke paa. I Løbet af 1865 lod Læge Rostrup og Konsul Benzon imidlertid for egen Regning opføre en Asylbygning paa en Grund i »Barakken«^a), som Konsulen skænkede, og i Jan. 66 kunde den tages i Brug efter at være udstyret med Inventar, skæn-

ket af Købmand C. Boas sen. Den har været i stadig Brug siden og maatte udvides 1910.

I 1853 var der Kolera i Nykøbing, og Sundhedskommissionen i Stubbekøbing samledes for at overveje, hvad der var at gøre, hvis Sygdommen skulde vise sig her. Man havde vistnok den Opfattelse, at fik man Kolera, var man Dødens sikre Bytte, og at det derfor var unyttigt at foretage noget

Stubbekøbing gl. Sygehus, set fra Haven. Tilhører fra 1914 Afholdsforeningen.

mod den. Det Resultat, man kom til, synes at bekræfte det. Man vedtog nemlig at indrette et Lazaret i et Magasin, en af de ældste, sletteste og usundeste Bygninger i Byen, uden Skorsten og med en Loftshøjde af $3\frac{1}{2}$ Al. Vi slap med Skrækken, heldigvis, men den Kritik, der blev Kommissionen til Del, bidrog til, at mange fik Øjnene op for, at de syge burde hjælpes paa en mere virksom Maade end hidtil. Aaret efter stiftede Haandværkere og næringsdrivende en Sygekasse, der med et ugentligt Kontingent af 4 Skilling skulde sikre det syge Medlem en Understøttelse af 9 Mark om Ugen, og i 1862 vedtog Kommunalbestyrelsen at bygge et Sygehus med 8 Senge og Bolig for en Opsynsmand paa en Grund af »Borgens Vænge«, som Agent Benzon havde skænket hertil. Bekostningerne ved Bygningens Opførelse

udrededes af de Midler, der vilde tilfalde Kommunen ifølge Partikulier Elvers Testamente⁹⁾).

Sygehuset opfyldte vel saa nogenlunde, hvad man paa paa det Tidspunkt krævede af et saadant, men paa faa Omraader er der siden sket saa store Fremskridt som paa Lægevidenskabens og Hygiejnens, og derfor maatte der ogsaa her komme en Fornyelse. I 1914 solgtes Sygehuset til Afholdsforeningen; et nyt, moderne Sygehus var skudt op ude ved Alslevvej.

Til Imødegaaelse af pestagtige Sygdomme, der muligvis kunde tilføres Byen og Omegnen ad Søvejen, byggede Amtet og Byen i Forening 1884 et *Isolationslokale* ude paa »Gamle Landeej«, men der har kun sjældent været Brug for det.

Til Slut maa noteres, at den gamle Kirkegaard ved Kirken i 1863 afløstes af en ny, hvortil Jorden, 1 Td. Land af »Borgens Vænge«, var bleven skænket af Agent Benzon og Partikulier Elvers allerede 1856, og at Byen 1862 lod opføre et *Ligkapel* paa Grunden.

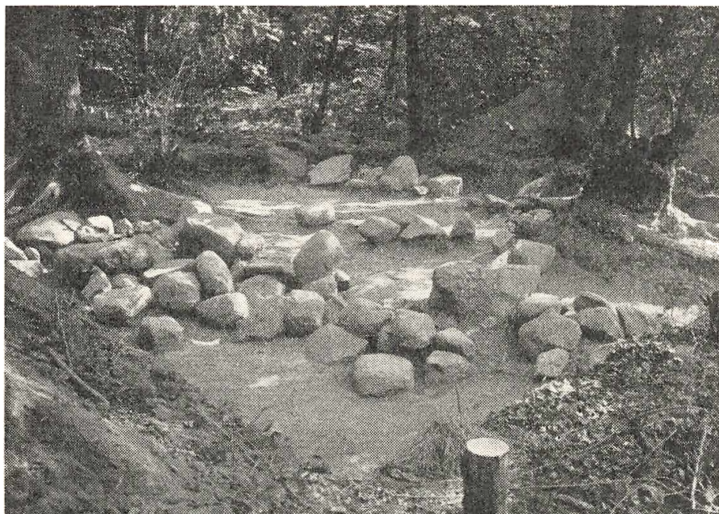
Kapellet paa Strubbekøbing nye Kirkegaard, opført 1862 efter V. Tvedes Tegning.¹⁰⁾

Henvisninger og Noter.

¹⁾ Havnens Historie er behandlet i Aarbogen 1935. — ²⁾ Se Aarbog 1937 Side 34 samt det i Anledning af Gasværkets 75 Aars Jubilæum udgivne Festskrift. — ³⁾ Dette Gavebrev, som gav Stødet til Opførelse af en Del kommunale Bygninger, var den nævnte Dag kun underskrevet af 13, men hvad Grunden nu end var, om det var Tallet 13, der forekom Underskriverne uheldigt, saa formaar de en 14de Borger til at underskrive ved et Møde d. 21de Marts. — ⁴⁾ Der

foreligger i Byens Arkiv Bævis for, at man har været inde paa at forene Raadhus og Skole i samme Bygning paa »Raadstuepladsen«.

— 5) I een Henseende betegnede den nye Skole et Tilbageskridt for den gamle, idet der hengik 11 Aar, inden der blev gravet en Brønd ved den. — 6) Private Pigeskøler omtales gennem hele Aarhundredet, og paa 1ste Sal i den nye Skole, der senere afgav Bolig for Førstelæreren, var der en Tid Pigeskole. — 7) Det er interessant at se, at det stadig, nu som i 1774, er Tirsdagen, der benyttes til Tingdag. — 8) Navnet »Barakken« stammer fra, at der paa den Vej, der nu hedder Asylvej, i ældre Tider laa nogle Træhuse, Barakker, hvor Garnisonen boede. — 9) Se herom Aarbog 1937 Side 29. — 10) Arkitekt Fr. Vilh. Tvede, der har givet Tegning til fire af vore kommunale Bygninger og saaledes har været med til at præge Byen, fødtes i København 1826 og døde samme Steds 1891. I sin Fødeby har han bl. a. tegnet de Classenske Boliger paa Frederiksberg, men hans fleste Arbejder finder vi i Provinsen, hvor Raadhusene i Nyborg, Nakskov, Nykøbing F. og Sorø skyldes ham. Han restaurerede Kirkerne i Kalundborg og Nyborg samt Valdemarstaarnet i Vordingborg, i hvilket sidste Arbejde den foran nævnte Tømrermester Østergaard her af Byen havde sin Del.

Stenrækkerne i Fiskebæk Skov.

Fot.: H. Norling Christensen.

»Stenrækkerne« i Fiskebæk Skov.

Af K. Ancker-Jensen.

I Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog for 1935 omtales Side 91 i »Oldtidsminder i Fiskebæk Skov« nogle særegne Gravpladser, de saakaldte »Stenrækker«. Som det maaske vil huskes, bestaar Oldtidsanlægget af to nogenlunde parallelle Højderygge indrammet med ca. 120 synlige meterstore Randsten. Den første Højderyg — nærmest »Fruens Gang« — er ca. 60 m lang, og den anden ca. 85 m lang; begge er de ca. 5 m brede og er delt i Tværbælter — tilsyneladende 2—3 i hver. Konservator G. Rosenberg fra Nationalmuseet, hvem jeg for nogle Aar siden fik herved for at se paa det mærkelige Anlæg, mente, at det var Grave af en hidtil ukendt Form — muligvis en Art Urne-Rækkegrave fra yngre Bronzealder. Han turde dog ikke sige noget afgjort om Anlæggets Karakter, men lovede, at det senere ved Lejlighed nærmere skulde blive undersøgt af Nationalmuseet.

Denne Lejlighed kom saa sidste Efteraar, idet National-

museet i Dagene fra 17. til 22. Sept. 1938 sendte en af sine unge, dygtige Arkæologer, Inspektør, mag. art. H. Norling Christensen, herved for at se paa Oldtidsanlægget. Efter at man havde sikret sig Godsejer A. Tesdorpf's Tilladelse til en foreløbig Undersøgelse, blev der allerførst foretaget nogle Prøvegravninger i den første af Højderyggen. Der blev paa tre Steder kastet en Grøft af ca. 1 m Bredde paa tværs af Rækkerne, ligesom der blev gravet ned til Grunden af nogle store Randsten. Ved en af Prøvegravningerne fremkom der Menneskeknogler, hvorfor Inspektøren besluttede at gaa ned her. Der blev da afstukket et Felt paa 6×6 m, der spændte skraat over Rækkerne. Det var meget besværligt at komme igennem Muldlaget, der var gennemvævet med Rødder, som hele Tiden maatte skæres og trækkes op. Man stødte paa flere Knogler, men derimod ikke foreløbig paa Lerkarskaar, som kunde give Oplysning om Anlæggets Alder. Urnegrave kunde det saaledes ikke være.

Efter nogle Dages Gravning var hele Feltet rensat op for Jord, og alle Stene laa blottet. Og nu saas det tydeligt, at de relativt faa store Randsten, der ragede oven for Skovbunden, i Virkeligheden var omgivet med Masser af andre Sten, saa de afdækkede Sider nu lignede sammensunkne Stengærder (se Billedet). I den nordlige Side i Feltet var ca. 70 temmelig store Sten, der laa sammentrykt mellem og langs Randstenene, hvoraf en Del var skredet om og derfor ikke kunde ses før Gravningen. I den sydlige Side laa ca. 20 Sten i og omkring Randstenene paa samme Maade. Inde i Højningen mellem Rækkerne gik et Stenbælte af hovedstore Sten nøjagtig vinkelret paa Rækkernes Retning, og fra dette gik mod Øst en uregelmæssig Ramme af 6 lignende Sten, der krummede sig mod Nord, saa den sammen med Nordrækken dannede ligesom Indfatningen om en Grav. Midt i Feltet var den største Knogle fundet, men den laa dog saa højt, at det ikke saa ud til, at den var gravsat paa Bunden af Anlægget.

Ved en sidste Afpudsning af Feltet inden Fotograferingen fremkom i Feltets nordøstlige Hjørne et Fragment af et Lerkar, graabrunt med en Liste med Gruber som Ornament.

Dette Lerkarskaar kan tyde paa — dersom det ellers er samtidigt med Anlægget, hvad man dog foreløbig tør formode —, at Stenrækkerne maa dateres til Overgangstiden mellem Bronze- og Jernalder — altsaa til ca. 4—500 Aar før Kristus.

Da det udgravede Felt var rensset helt op, og alle Stenene børstet rene, blev Feltet fotograferet, og derefter begyndte Opmaalingen af hver Stens nøjagtige Plads i Feltet. Til sidst blev Feltet nivelleret, og Inspektøren afsluttede derefter Gravningen og tog Skaaret og Knoglerne med til Nationalmuseet til nærmere Undersøgelse. Feltet blev derefter kastet til igen, og hvert Spor af Gravningen udslettedes.

Ved denne foreløbige Undersøgelse, som her er skildret, blev da Resultatet, at 1) Stenrækkerne er Grave, men ikke Urnegrave, 2) at de antagelig hører hjemme omkring Bronzealderens Slutning, og 3) at vi her staar over for Oldtidsgravformer af ret ukendt Art. — Det bedste var jo, om hele Oldtidsanlægget — »Stenrækkerne« — i Fiskebæk Skov blev afdækket, hvorved der uden Tvivl vilde fremkomme Oldsager, der bestemt kunde datere og karakterisere de mærkelige Konstruktioner. Men det er et saare bekosteligt Arbejde at udgrave saa stort et Anlæg, som her er Tale om, og Nationalmuseet har for Tiden saa mange andre Jern i Ilden, at vi sikkert indtil videre maa nøjes med denne foreløbige Stikprøve og de ovenfor nævnte sandsynlige Resultater.

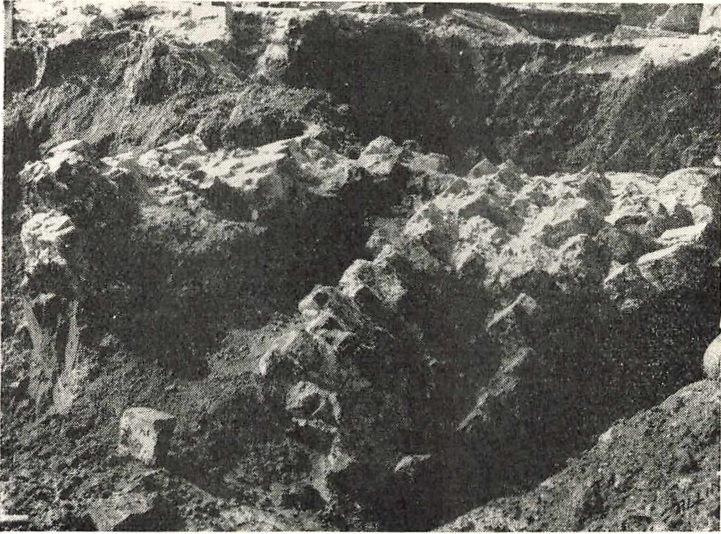

Fig. 1. Det sydøstlige Hjørne af Korets østlige Støttesten var væltet ned og lå med det udvendige Hjørne nedad. Set fra Øst.

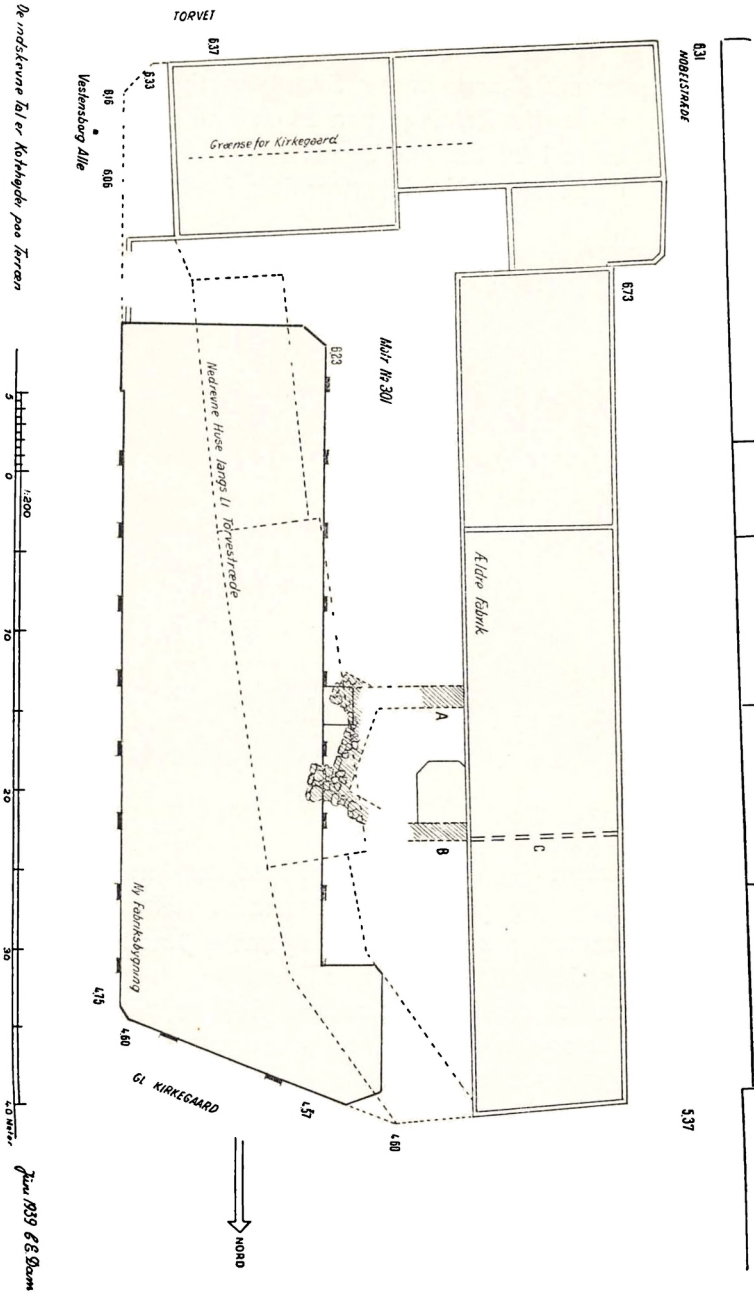
Vor Frue Kirke i Nykøbing.

Af C. E. Dam.

Gadenavnet »Gl. Kirkegaard« er det eneste, som i Nykøbing minder om den for 400 Aar siden nedrevne Sognekirke »Vor Frue«.

Kirkens nøjagtige Beliggenhed kendtes ikke tidligere; derimod kunde man paa Basis af de stadig opgravede Menneskeknogler, der tit var mærkelig vel bevarede, nogenlunde fastslaa, hvilken Udstrækning den til Kirken hørende Kirkegaard havde haft. Denne Kirkegaards højeste Punkt lå i en Afstand af kun ca. 14 m fra Torvet (Nord for E. Nobels Façade), og det lå nær at antage, at Kirken i Lighed med de fleste gamle Landsbykirker havde ligget paa eller ved dette Sted.

Kirkegaarden har strakt sig mod Syd til en Linie ca. 8 Al. Nord for E. Nobels Façade, mod Øst nu i det nu forsvundne »Ll. Torvestræde«, mod Nord noget ud i »Gl. Kirkegaard« og mod Vest omtrent over til Slotsgade.

Plan af Matr. Nr. 301 Nykøbing F. Bygrunde med Beliggenhed af Fundamenter fra Byens ældste Kirke.

Da der i Aaret 1931 paa Tobaksfabrikkens Grund (Matr. Nr. 301) skulde udgraves til en underjordisk Oliebeholder, fandtes her gamle Murrester og Grundsten til en Mur ca. 1 m tyk i øst-vestlig Retning (paa Planen mrk. A). Denne Mur blev fjernet i en Længde af ca. 1,5 m. I 1933 skulde bygges et Trappetaarn Nord herfor; her fandtes et tilsva-

Fig 2. Korets Østgavl set fra Øst. Fundamentet gravet fri i hele Dybden.

rende Fundament (mrk. B) parallelt med det første og af samme Tykkelse og Udførelse. Afstanden mellem de 2 fundne Fundamenter svarede til en gammel Landsbykirke, f. Eks. Øster Ulslev (Kirkens Bredde).

Paa Grund af disse Fundamenters Beliggenhed paa et Terræn, der er og har været ca. 1,5 m lavere end det højeste Punkt paa Kirkegaarden og Torvet, var jeg dog endnu ikke helt sikker paa, at Kirkens Beliggenhed kunde fastslaaes ud fra det fundne.

Da der nu i Foraaret 1939 skulde begyndes paa Opførelsen af den paa Planen viste nye Tobaksfabrik, vilde der ved Udgravningen være Mulighed for at finde flere Murrester. Det blev derfor af Fabrikant H. Nobel aftalt med

Entreprenøren, at Gravemaskinen skulde gaa uden om de Steder, hvor man kunde vente at finde noget. Her blev gravet med Haanden, og her fandtes efter et Par Dage noget Munkestensmurværk i middelalderligt Forbandt, men ikke paa sin oprindelige Plads, idet det ved nærmere Undersøgelse viste sig at være det sydøstlige Hjørne af en

Fig. 3. Korets Østmur set fra Nord. I Baggrunden den sydlige Støttestøtte.

udvendig Støttestøtte, som var væltet ned mod Øst og laa med den udvendige Side nedad (Fig. 1). Heraf kunde man omtrent slutte sig til, hvor Fundamenterne skulde være, hvilket kom til at passe, og i Løbet af nogle Dage udgravedes derpaa de paa Planen og Billeder viste Fundamenter af Koret (Fig. 2 og Fig. 3). Det ses heraf, at Kirken sandsynligvis er bygget i det 13. Aarh. og har haft en skæv 3-sidet Korafslutning, omtrent som Fanefjord Kirke paa Møn.

Kirkens Beliggenhed kan saaledes betragtes som fastslaaet. Den har ligget omtrent midt paa den omgivende Kirkegaard.

Den overfor omtalte forholdsvis lave Beliggenhed kan tænkes fremkommet ved, at Byen oprindelig har haft en

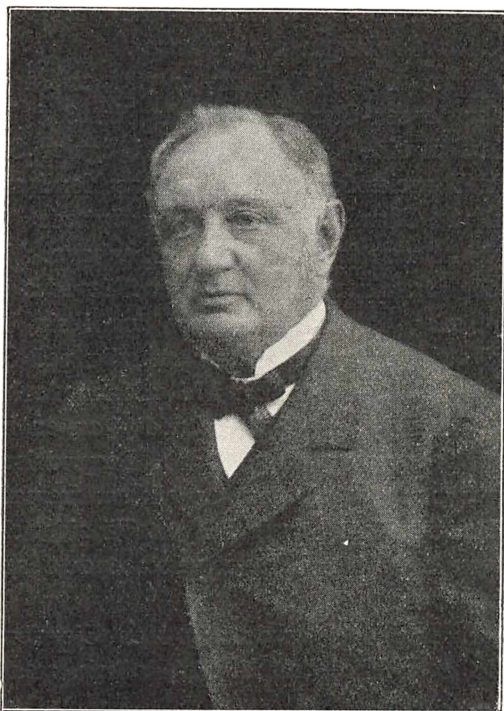
anden Kirke (Sct. Nicolaj Kapel ved den nuværende Kirke?), og at Torvet allerede har været anlagt før vor Frue Kirkes Opførelse, saaledes at der ikke har været nogen højere beliggende Plads at lægge denne paa.

Hele Terrænet omkring Kirken er i Tidens Løb hævet 0,8—1,3 m. Kirkens Gulv har ligget ca. 1 m under det nuværende Terræn, og Fundamenterne gaar ned til en Dybde af ca. 2,3 m under dette.

Ved Udgravningen til den nye Fabrik kunde man lidt over det oprindelige Terræn i den ovenfor nævnte Dybde konstatere et 2—3 Tommer tykt Lag af Trækul. Dette stammer sandsynligvis fra de af Nykøbings Historie kendte Begivenheder, hvor Byen blev afbrændt af Lybækkerne i 1253 og af Marsk Stig i 1289.

E. Nobels ældre Fabriksbygninger skal være opført i Aarene 1843—53. Da de fundne Kirkefundamenter ved A og B laa urørt indtil ca. $\frac{1}{2}$ m under Jordoverfladen, maa der ved den Lejlighed være fjernet betydelige Murrester.

Paa Kirkens Nordsides Fundamenter har været opført en Gavl til den mellemste Fabriksbygning (mrk. C.). Der ligger utvivlsomt endnu det meste af Kirkens Fundamenter under Fabrikens Kældergulve og videre ud under Nobelstræde, og man vilde sikkert ved Udgravninger kunne fremdrage hele Kirkens Grundplan.

Peder Jensen-Stengaarden.

Af Helene Strange.

En af de gamle falsterske Gaardmandssønner, hvis Navn er blevet kendt et godt Stykke ud over Falsters Grænser, er afdøde Landstingsmand Peder Jensen-Stengaarden. Han var født 4. Januar 1837 paa den vestligste Gaard i den lille nordfalsterske Landsby, Riserup, Nr. Vedby Sogn.

Faderen hed Jacob Jensen og var en efter sin Tid meget klog og oplyst Bondemand. Sin Barndom og en Del af Ungdomstiden havde han tilbragt i Vaalse, hvor hans Fader var Forpagter paa »Valnæs«. Jacob Jensens Kone hed Karen Pedersdatter Boding og var en Gaardmandsdatter fra Skovby. Hun var ligeledes velbegavet og ligesom Manden

stærkt politisk interesseret, hvilket ikke var noget ganske almindeligt for de Dages Bønderkoner.

I Ægteskabet fødtes 11 Børn, hvoraf et Par døde som smaa. Peder Jensen-Stengaarden var Nr. 3 i Rækken og gik som flere af sine andre Søskende i Egelev Skole og fik her hele sin Børnelærdom. Omkring hans Konfirmationsalder solgte Faderen Gaarden i Riserup og flyttede til Sjælland for saa 1856 at tage fast Ophold i København. Allé Børnene flyttede med Forældrene, og i Hjemmet levedes et sjældent Familieliv. Peder Jensen-Stengaarden tog i sin Ungdom en hel Del Privatundervisning og søgte stadig ved Selvstudium at udvide sine Kundskaber. En Tid uddannede han sig ved Handelen i Roskilde, og 1863 aabnede han en lille Høkerforretning i Købmagergade (Kbhvn). Begyndelsen var kun meget ringe, men det gik støt og sikkert fremad, saa han senere fik 3 forskellige Udsalg i Byen. Til sidst sluttede han som Grosserer og blev en meget velstaaende Mand for ikke at sige noget mere.

Sin første Forretning havde han i en Ejendom, der tidligere havde tilhørt Frederik d. 6.s Hofkok, men da ejedes af dennes Svigersøn.

I 1870 købte Peder Jensen-Stengaarden Ejendommen Nr. 3 i Købmagergade, hvor han boede til sin Død. Igennem mangfoldige Aar var hans Hjem som Centrum for det københavnske Venstres Politik, og dets ledende Mænd, bl. a. Berg, Hørup, Holstein-Ledreborg o. fl. a. kendte Navne, gik her ud og ind, som var de hjemme. Særlig var Berg Husets gode Ven. Peder Jensen var ikke gift, men boede hele sit Liv sammen med Forældre og Søskende. Efter Faderens og Moderens og en voksen Søsters Død var der endnu to andre Søstre og en Broder tilbage i Hjemmet. Broderen hjalp til i Forretningen, og Søstrene styrede Huset. I det hele et ret enestaaende Forhold.

Frøken Hanne Jensen, der er den sidste af hele Flokken, fyldte 10. Oktober 1938 94 Aar, og lever endnu i det gamle Hjem med de mange Minder. Og stadig aandsfrisk og livlig interesseret følger hun med i mangt og meget af det, der foregaar omkring hende, og muntert og levende fortæller

hun om svundne Tider, hvor »Bror Peder« har indtaget en stor Plads saavel paa den ene som den anden Maade*).

I Aaret 1877 købte Peder Jensen »Stengaarden« og fik derefter dens Navn føjet til sit eget. Gaarden blev i Familiens Eje i 42 Aar og solgtes senere til Filmsdirektør Ole Olesen.

Da Peder Jensen købte »Stengaarden«, der havde 8½ Td. Hartkorn, laa baade den og Hellerup langt fra København. I Førstningen havde han en Mælkeforpagter der, men senere blev Jorden solgt fra. Familien havde altid deres Sommerophold her og kom der ligeledes ofte om Vinteren. Her tilbragte Berg ogsaa sin sidste Aften. Der havde været et større Selskab, hvor der som altid diskuteredes Politik, saa det var sent, da der endelig blev brudt op. Det var da en ret besværlig og lang Tur at komme ind til Byen, og ved Opbruddet bad Frøken Hanne Berg om at blive der om Natten, saaledes som han saa ofte plejede, naar han aflagde Besøg. Men den Aften var han ikke at formaa dertil.

»Det forekommer mig, at jeg skal hjem«, sagde han og tog saa for stedse Afsked med hele Venneskaren. Tidlig næste Morgen kom Budskabet om hans Død. Det gjorde et stærkt Indtryk paa de fire Søskende, der i ham havde haft en trofast Ven og politisk Meningsfælle.

Det var ogsaa Berg, der fra først af havde draget Peder Jensen-Stengaarden ind i Politik, og 1890 valgtes han ind i Landstinget og var bl. a. gennem flere Aar Medlem af det staaende Finansudvalg. Som Landstingsmand lod han sig altid skrive for Gaardejer, og sine Taler begyndte han ofte med et »Ja —«, »Ja, jeg mener —«, »Ja, jeg maa sige —« o. s. v. Altsaa viste han sig her trods de mange Aars Ophold i Hovedstaden dog som noget af en Falstring.

For øvrigt var han ikke nogen meget talende Rigsdagsmand, men han sad i mange Udvalg og gjorde der et udmærket Arbejde. Blandt de Ting, han tog Ordet for i Landstinget, var f. Eks. »Den offentlige Fred paa Helligdage«, »Forbud om Anvendelse af Sødestoffer«, »Margarineloven«,

*) Frk. Jensen døde Februar 1939.

»Ølskatten«, »Statsbanetakster«, »Brandmandskab i Landkommunerne«, »Opførelse af Bygninger til et Rigshospital« o. m. a. Mest er det »Kontrol med Fødemidler«, han beskæftiger sig med; han hævder stærkt, at der skal lovgives for, at Margarine kan blive bedre. Ligeledes staar han fast paa, at alle Købere skal have fuld Oplysning om, hvad de forskellige Varer bestaar af — særlig gælder det Kakao, Sæbe m. m., hvori der meget let kan indblandes ganske værdiløse Stoffer. Igennem det hele mærker man den sundt-tænkende, reelle Mand. Ved hans Død udtalte Landstingets Formand, Goos, i Landstingssalen d. 5. Oktober 1910: »Siden vort Møde i Gaar er Peder Jacob Jensen, Grosserer og Ejer af Stengaarden, død. Peder Jensen var Medlem af dette Ting siden 20. Februar 1890 som valgt Medlem og derefter som kongevalgt Medlem fra 15. September 1907 til sin Død. — Han var fra sin Dobbeltstilling som Gaardejer og Handelsmand i Besiddelse af rig Livserfaring, som er kommet dette Tings Arbejde til gode baade under Forhandlingerne i Tinget og i de Sager, som havde hans særlige Interesse — hvad mange vil bekræfte, som han har siddet i Udvalg sammen med. Ved sin aabne og ærlige Karakter og Fremtræden fik han derhos ikke blot en betydelig og anset Stilling iblandt dem, hvis politiske Anskuelser han delte, men blandt alle Medlemmer af dette Ting er der sikkert en fælles Mening, at der i ham er gaaet tabt en Kollega, hvem vi havde Agtelse for, og som ved hele sin Fremtræden vandt vore Hjerter. — Vi vil alle bevare Mindet om ham som den Mand, han var.«

Ligeledes blev der skrevet om ham: »Fra Ungdommen var Peder Jensen-Stengaarden en tro Tilhænger af Berg og blev Venstrepartiet en meget nyttig Partifælle i Hovedstaden paa en Tid, da dets Stilling var meget svag, og hans Gaard var et gæstfrit Hjem for Berg og andre Partifæller. I Landstinget talte han ikke ofte, men han kunde i saglige Spørgsmaal, der laa hans Interesse nær, give vægtige og kloge Bidrag«.

Redaktør Bransager skriver ogsaa: »Peder Jensen-Stengaarden var meget rig som Høker og øgede sin Rigdom som

Grosserer. Altid var han Bergianer og siden Partiets Mator. Stor og stille, noget tung og en tilsyneladende indadvendt Mand, der ikke havde mange Ord, men med kraftig Daad støttede han det Parti, han tilhørte. Hans store Rigdom tillod ham at være Partiet til megen Hjælp under mange af Venstres Trængselsaar, og hans gæstfrie Hjem blev i Kamparene et Mødested for radikale Venstremænd og et Sted, hvor Planer lagdes og adskillige taktiske Bevægelser aftaltes. — Hans svære, alvorlige Skikkelse fyldte godt, hvor han sad, og storpolitiske Spørgsmaal optog ham meget, men han tog sjældent Del i de almindelige Diskussioner. — Men naar han talte, var det med virkelig Veltalenhed og en overvældende Sagkundskab.«

Men ikke alene overfor sit Parti viste Peder Jensen-Stengaarden sin Hjælpsomhed og sit redebonne Sindelag. Mange andre nød ogsaa godt af hans Rigdom, og særlig overfor sine Søsken var han en sjælden Broder. I de Fritimer, han tog sig i sit virksomme Liv, læste han meget, og han var en stor Elsker af Musik. Igennem en lang Aarrække abonnerede han i det kgl. Teater og var altid til Stede, naar der gik en Opera.

Hans Død kom ikke overraskende for hans nærmeste, I længere Tid havde han været syg og haft Ophold paa et Hospital, men da han mærkede, det bar mod Døden, forlangte han at blive udskrevet. Han vilde dø i sit gamle Hjem.

Sin Grav har han faaet paa Gentoftes Kirkegaard, hvor omtrent al hans Slægt ogsaa har fundet det sidste Hvilested.

Falster har han ikke haft nogen særlig Forbindelse med eller Tilknytning til ud over, at han nogle Gange har besøgt sin Moders Slægtninge i Skovby, ligesom disse ogsaa var velkomne i hans Hus.

Men alligevel er Peder Jensen-Stengaarden en Falstring, der fortjener at mindes.

Ole Raahauge Nielsen¹).

Et Tidsbillede fra Retsplejens Overdrev og en Livsskæbne.

Af *Niels P. Petersen.*

I Krigsaarene 1807—14 rejste ikke saa faa Sønderjyder over til Øerne, da der her var Udsigt til at leve under mere fredelige Forhold end i Hertugdømmerne, der let kunde blive besat af fremmede Krigsfolk.

Iblandt disse Sønderjyder var Niels Nielsen, der med Familie flyttede fra Graasten til Lolland og købte Gaarden Sølyst paa Øen Lang i Rødby Fjord.

Fire af hans Sønner fik hver et Landbrug paa Rødbyegnen. Den ældste Søn Niels Nielsen købte Tirstedgaard i Øster Tirsted og blev senere Medlem af den første Stænderforsamling. Han havde en Søn, *Ole Raahauge Nielsen*, som han lod studere til dansk Jurist med den Bitanke, at hans Viden skulde bruges til Gavn for den fattige Mands Ret mod Embedsmændenes og de riges Overmagt.

Da Ole var færdig med Studeringerne, kom der en Mand, der ikke havde Raad til at konsulere en Sagfører og vilde have Ole Nielsen til at hjælpe sig i et juridisk Anliggende. Denne var nok ikke særlig villig lige straks, men saa sagde Niels Nielsen: »Hvis du kan hjælpe Manden, Ole, saa skal du gøre det«. Saa ordnede Ole Sagen. Og da i 1848 Niels Nielsen som Værge for sin døvstumme Broder paa Øen Lang anlagde Sag mod Niels Huus Jeppesen, Ejer af Sølyst, om Vedligeholdelsespligten af et Hegn, vandt Ole Nielsen efter et Par Aars Proces Sagen for sin Fader og Farbroder.

Ole Nielsen havde arvet sin Faders Retfærdighedssans, men ogsaa hans Stridbarhed; han hjalp mange fattige Mennesker, der ikke havde Raad til at betale en Sagfører, til deres Ret. Han kunde dog næppe siges fri for i adskillige

Tilfælde at bruge Vinkelskriverkneb. Saaledes da en Mand var blevet indstævnet, fordi han havde brugt nogle Ord, som uden Tvivl var velmente nok, men just ikke parlamentariske, og nu spurgte Ole Nielsen til Raads, og denne da straks svarede: »Har du ikke en Kat?« Jo, det havde Manden da. »Saa siger du bare, at det var Katten, du skældte ud«, sagde Ole Nielsen. Manden fulgte Raadet og blev frikendt, og da Katten fandt sig i Fornærmelserne, var alt saare godt. Der siges, at Sagførere og Øvrighedspersoner frygtede Ole Nielsens skarpe Pen og klare Hjerne og hadede ham af et godt Hjerte, fordi de nu ikke længer kunde bære sig ad, som de havde Lyst. Med en let Omskrivning passer Verslinierne paa ham: »Frygtet af de store, beundret af de smaa, sig, er det ikke Vejen, vi skal gaa«.

Senere overtog han Tirstedgaarden efter sin Fader, og i to Valgperioder var han Medlem af Sogneforstanderskabet, i noget af Tiden Formand for dette. Hans Interesser var mangesidige, og han var noget af et mekanisk Geni. Han havde saaledes lavet et Damptærskværk. Dette kostede mange Penge, og alle de Processer, han førte for andre og vel ogsaa for sig selv, kostede Tid og ogsaa Penge. Tilmed købte han en Gaard, som i hvert Fald har bundet en Del Penge.

Hvad der end var Aarsagen, saa var Stillingen i April 1866 saaledes, at Ole Nielsen stod til Restance i Kreditforeningen og hverken havde Saakorn eller Penge eller Kredit.

Byfoged *Smith* i Rødby gav ham saa det Raad at erklære sig fallit. Herved kunde det undgaas, at Kreditforeningen gjorde Udlæg. — *Smith* vilde saa indsætte ham som Bestyrer og skaffe ham Driftskapital. Naar saa til Efteraaret Kornet var tærsket, kunde han betale, saa han kunde faa Gaarden igen. *Smith* skulde sørge for, at alt skulde gaa ved det gamle, og uet hele var kun en Formsag. Ole Nielsen gik om end modstræbende ind paa dette Forslag. Senere vilde *Smith* nægte, at han havde givet dette Raad, hvad dog Ole Nielsens Vidner kunde bekræfte.

Der blev i Sommeren 1866 holdt flere Tvangsauktioner, og Propr. Petersen Dansted blev højestbydende og fik over-

draget Bestyrelsen af Tirstedgaarden, indtil der blev afholdt en ny Auktion. Der holdtes Skifteforsamling den 29. September, hvor der gaves Ole Nielsen 14 Dages Frist til at faa tærsket og solgt Kornet, saa han kunde skaffe Pengene — 3000 Rdl. — til at løse Gaarden. I de første 8 Dage nægtede Smith, efter O. N.'s Forklaring, ham Penge, saa han kunde ikke lade Damptærskværket arbejde med fuld Kraft. Derfor manglede han nogle faa Hundrede Daler, og ved Skifteforsamlingen den 13. Oktober blev der berammet Tvangsauktion allerede den 17. Oktober. Ole Nielsen protesterede og forlangte, at Auktionen skulde bekendtgøres med mindst 14 Dages Varsel. Denne Protest blev ikke taget til Følge, og den 17. Oktober blev Tirstedgaarden tilslaaet Petersen. .

Nu begyndte en langvarig Strid mellem Ole Nielsen og Smith. Om de Retssager, denne Strid medførte, udgav Ole Nielsen senere en Bog: »*Ti Aars Kamp*«, som han uddelte til sine Bekendte. I denne Bog bebuder han, at han vil udgive et Bind til, men dette har han næppe naaet at faa Penge til at lade trykke.

I Marts 1867 lykkedes det ham at skaffe saa mange Penge, at han kunde rejse til København og konsulere Jurister dér. Paa Lolland var der ingen Sagførere, der vilde hjælpe ham. I København var man gennemgaaende hjælpsom; nogle Overretssagførere hjalp ham endog med Penge. Om denne Tur skriver han selv saaledes i sin Bog:

Jeg kom her til København sejlende, men maatte gaa til Fods tilbage, fordi jeg ingen Penge havde og generede mig for at anmode gamle Bekendte om Hjælp. Jeg skal blot om denne Tur meddele et Træk af de mange Besværligheder og Savn, jeg har maattet døje i de 10 Aar, jeg har ført Sager mod Autoriteter og Embedsmænd: jeg gik fra København om Eftermiddagen for at komme over til Falster med Postdampskibet den næste Dags Morgen. Før jeg naaede Køge, faldt der omtrent et halvt Alen Lag Sne, som bevirkede, at jeg ikke kom til Vordingborg om Morgenens før efter Postdampskibets Afgang. Først om Aftenen kom jeg med Postdampskibet; men der var nu ved Gaabense inddrevet en

Masse Drivis, hvoraf Skibet bakkede ud og gik til Stubbe-købing. Derfra gik jeg nu 3 Mil til Guldborg Færgested for at komme til Lolland; men ogsaa her var Isen drevet ind. Jeg erindrer saa tydeligt, at jeg da kun havde 13 Skilling, hvorfor jeg kunde købe mig lidt Mad. I Nattens Løb gik jeg omtrent $3\frac{1}{2}$ Mil for at naa Nykøbing. En halv Mils Vej før jeg kom til Nykøbing, kom jeg i Følge med en Mand, der trak en lille Vogn, og han viste mig den Velvilje at køre min Vadsæk og noget Tøj ind i Byen. Før vi kom til Nykøbing, gik vi ind i et Hus, for at jeg kunde vaske Ansigt og mine Fødder. Jeg kan saa tydeligt erindre, at mine Fødder og Strømper var i en saa blodig Tilstand, at Konen gav sig til at græde. Prokurator Møller i Nykøbing forstrakte mig nu med Penge; men da det formedelst Isen var vanskeligt at komme over Sundet, kom jeg først om Aftenen over med Posten, som jeg kørte med til Nysted. Derfra gik jeg samme Aften cirka 2 Mil til Skottemarke, hvor jeg sov nogle faa Timer; derfra om Morgenen til Vejleby for at hente nogle Papirer, jeg skulde bruge samme Dag i Skiftesamlingen i Rødby, som var en stiv Mil fra Vejleby. —

Denne Beretning viser Billedet af en Mand, der ikke *vil* give op.

Efter at Ole Nielsen har talt med Københavner-Sagførerne, kommer der Gang i Sagen. Det myldrer med Erklæringer, Vidneførsel, Skrivelser til Amt og Ministerium, Injurier og Injuriesager, foruden de to Hovedsager om Skifterettens Behandling af Boet og den sidste Auktion.

Ole Nielsen klager over, at der var paaført Boet urimelig store Udgifter baade ved Salærer og ved overdrevne og meningsløse Udlæg fra den indsatte Gaardbestyrers Side, saa det tog sig ud, som om man derigennem vilde udmatte ham og gøre det vanskeligt for ham at fremskaffe de fornødne Penge. Men især hæfter han sig med Voldsomhed mod et svagt Punkt i Modpartens Indlæg. Ole Nielsen var nemlig kommet til Byfoged Smith den 6. Maj og havde meddelt, at nu havde han faaet Løfte paa de fornødne Penge, og at han derfor vilde have Raadighed over Boet igen. Heroverfor havde Smith imidlertid stillet sig afvisende, og

han havde tilmed fremskaffet en Erklæring fra den Mand, der skulde have lovet Nielsen Penge, om at han ikke havde lovet ham noget, og han havde yderligere tilføjet i sin Skrivelse, at det var om Formiddagen, O. N. havde været hos ham og givet Meddelelse om Pengeløftet, medens det først var om Eftermiddagen, han skulde have faaet Løftet om Pengene, Nielsen havde med andre Ord fareet med Usandhed. Nu kunde Ole Nielsen bevise hele sin Færd nævnte Dag, og Smith maatte da ændre det stærkt understregede Formiddag til, »at det var før den Tid paa Dagen, da dannede Folk almindelig spiser Middag«. Med formeilig Vellyst borer Nielsen sig nu ind i denne Blottelse fra Modpartens Side. Han skriver:

»I mit Indlæg for Underretten i en Injuriesag med Smith ser jeg, at jeg har anført, at som en Sømand, der ikke tager Solens Deklination Middag Kl. 12, og som desuden ingen Tidsregning havde, saa at han kunde faa Solens Deklination for den rette Dag, upaatvivlelig vilde fare vild paa Verdenshavet, — saaledes kunde man nu lignelsesvis næsten fristes til at tro, at Byfoged Smith sejler hid og did og ved snart ikke mere, hvor han er, og kommer til kort derved, at han ej tager Sandhedens Deklination Middag Kl. 12 og ingen ordentlig Tidsregning har til sine Embedsforretninger, men sejler alligevel — varslende Uvej og Forlis« ... »Hør, du fattige, dersom et Vidne havde afgivet Vidneforklaring om, at du — maaske af Nød og Trang — havde befattet dig med noget af mindre Værdi, som du skulde tilbagegive, og du for at bortvende denne Beskyldning havde paaberaabt dig en Mands under Tilbud af Ed afgivne Erklæring eller opgivet en understreget Formiddag, hvor du havde været, da Handlingen skete, men det senere oplystes, at du i denne Henseende havde været lige saa uheldig som Byfoged Smith, — tror du da, at det lod sig gøre, at vande Stregen ud under din saa særdeles betegnede »Formiddag« og henskyde dig under, at Formiddagen varede til din Middags Spisetid? Tror du ikke, at du saa fik din varme Middagsmad?! Men, der er jo rigtignok Forskel — det vil jeg dog forbeholde mig — paa hvad der er privat, og hvad der sker i Embedsmedfør«. —

Den 30. April 1867 indgav Ole Nielsen Ansøgning til Justitsministeriet om fri Proces. Han medsendte en Anbefa-

lingsskrivelse, han selv havde forfattet, og som han havde faaet 12 Mænd i Tirsted og Vejleby Sogne til at underskrive. Han betegnes heri som redelig, af en bestemt Karakter, godgørende, tjenstvillig, fredelig, gæstfri, behjertet, hjælpsom, dygtig og flittig. Smith søgte at svække denne fine Anbefaling ved at sende Fuldmægtig Storm og Politibetjent Rasmussen rundt til Underskriverne, og det lykkedes at faa nogle af disse — og det var de mest ansete paa Egnen, paastod Smith — til at skrive nye Erklæringer, hvori de meddelte, at de havde underskrevet Ole Nielsens Anbefaling for at hjælpe ham til en Stilling eller Rejse til Amerika, men at de virkelig ikke mente, at han havde nær alle de gode Egenskaber, de havde skrevet under paa. I Særdeleshed havde de da slet ikke tænkt, at Anbefalingen skulde bruges til Klage til Ministeriet over Smiths Embedsvirksomhed. En af Underskriverne, Chr. Carstensen, Sognefoged i Vejleby, vilde ikke underskrive Smiths Erklæring. Da han senere blev ført som Vidne, spurgte Smith ham, om han havde underskrevet den omtalte Anbefaling til Brug ved Ansøgning om fri Proces. Smith har vel ikke tænkt, at hans Sognefoged i hans høje Nærværelse turde besvare dette Spørgsmaal bekræftende. Men Chr. Carstensen svarede: »Saa vidt Vidnet erindrer, ytrede Nielsen, at den omspurgte Anbefalingsskrivelse mulig skulde forelægges Hans Majestæt Kongen selv, men i øvrigt overlod Vidnet Nielsen at benytte den til, hvad han vilde, uden at Vidnet erindrer, om det blev omtalt, at den skulde benyttes til Ansøgning om fri Proces mod Kancelliraad Smith«.

Andragendet om fri Proces blev afslaaet, men det lykkedes Ole Nielsen at faa begyndt paa Sagen alligevel. Under denne Retssag rejste Parterne fæle Beskyldninger mod hinanden: Ole Nielsen blev fremstillet som en ondsindet, bedragerisk og uhæderlig Person »og det bliver bestandigt mere tydeligt, at han i aandelig Henseende befinder sig i abnorm Tilstand«. Endvidere var han 6. Novbr. 1866, da der var Auktion over hans Løsøre, om Morgenens »halvt beskænket og blev det aldeles inden Aften«. Senere blev det ved Vidneførsel godtgjort, at Ole Nielsen var gaaet hen til Gdr. Hans Brusen i

Brandstrup om Aftenen og laa over der den Nat, og Brusen havde ikke mærket nogen Beruselsestilstand hos Ole Nielsen. Men der var ogsaa lidt at udsætte paa Smith. Han beskyldes for Embedsmisbrug, forvanskede Tilførsler til Retsprotokollen og for at anvende Tortur mod Fattigfolk i Form af Arrest, Hug og Slag. Endvidere skal han have lokket Folk til at underskrive Erklæringer, de ikke kendte, idet der stod mere, end der blev læst op før Underskrivningen. En Mand har »efter hvad der er mig meddelt«, skriver O. N., »inde paa Rødby Raadstue i Overværelse af de andre indstævnte Vidner saa temmelig drøjt læst Politibetjent Rasmussen Teksten og beklaget, at der her i Fuglse Herred var et Politi, der forledede Folk til at underskrive paa noget, som de ikke kunde svare til«. Disse Beskyldninger affødte igen Injuriesager.

Selv om Ole Nielsen har været noget af en Kværlant, har Sagen dog næppe været helt gunstig for Smith, idet det to Gange skete, at hans Sagfører ikke vilde have mere med Sagen at bestille. Det blev saa i Reglen Prokurator Møller, der mødte for Smith, og det ser ud til, at nu var det drevne Lovtrækkere, der var i Ilden paa begge Sider. Møller førte Kampen paa den Maade, at han protesterede mod enhver Vidneafhøring, da Spørgsmaalene var Sagen uvedkommende, og ellers trak Tiden ud og hæftede sig i formelle Fejl, saaledes at de kunde udmatte Ole Nielsen, der langtfra var økonomisk stærk. Alle Andragender om fri Proces eller Fritagelse for Retsgebyr blev konstant afslaaet af Ministeriet. I 1869 indsendte han igen et Andragende om fri Proces, og hermed fulgte en Anbefaling, underskrevet af 34 Beboere i Fuglse Herred. Smith erklærer herom, at disse 34 ikke vejer stort i Anseelse blandt Herredets Beboere, og at Ole Nielsen er gaaet fra Dør til Dør i hele Fuglse Herred for at samle Underskrifterne, og de fleste Steder blev han afvist.

Det er troligt nok, at Smith har været i god Tro, naar han Gang paa Gang her omtaler Ole Nielsen som en ilde anset Person. Man maa huske paa, at Ole Nielsens Omdømme mange Steder har været et helt andet nu, da han var en

fattig Mand, der maatte traske rundt og bede om Pengelaan, som der ikke var synderlig Udsigt til, at han kunde betale tilbage, eller tigge Folk for Underskrifter, der kunde skaffe dem Ulejlighed ved at skulle møde i Retten, end dengang han var den velhavende Mand, som Folk kunde søge Raad og Hjælp hos. Ole Nielsen paastaar, at han hverken i 1869 eller senere kom i Fuglse Herred. Han skriver herom: »I Juli Maaned 1871 var jeg i en lille Lystkutter, jeg havde bygget herinde, sejlet fra København til Rødby Fjord, i hvis Nærhed er min Fødeby og tidligere Bopæl. Næppe var jeg ankommen dertil, før Byfoged Smith til Sognefogderne i Tirsted, Skørringe, Vejleby skal have udstedt skriftlig Ordre til at anholde mig, under anført Grund, at jeg vandrede om uden Erhverv. Da Ordren ikke blev efterkommet, og jeg desuden gik til Søs i Kutteren, skal han vel efter Sigende ved sin Politibetjent Rasmussen have udstedt mundtlig Kontraordre ...; men dette bøder ingenlunde paa den skriftlige Ordre eller ophæver den Hensigt, dermed kunde have. Venner have raadet mig fra at komme i hans Jurisdiktion, og jeg har hidtil fulgt dette deres Raad. Jeg har til Justitsministeriet beklaget mig derover; men saa vidt mig bekendt, er der ikke foretaget noget Skridt imod ham i denne Henseende«.

Det med at han stak til Søs igen, betyder, at han sejlede over til den vestlige Side af Fjorden, saaledes at han kom ind i Sønderherred og dermed uden for Smiths Jurisdiktion. Naar han derfor laa ovre under Hoby Skov, kunde Smiths Politistyrke ikke forulempe ham, men maatte nøjes med at titte til ham. Det har dog ikke været en ret stor Lystkutter, naar den skulde sejle i Rødby Fjord, og han maa have haft godt Kendskab til Baadbygning, siden han kunde bygge en lille Sejlbaad, der var sødygtig nok til at sejle fra København til Kramnitze, og han maa ogsaa have haft en Del Øvelse i at sejle, siden han kunde foretage den Tur. Han havde engang lavet sig et Par lange Støvler af Zink, men om han havde disse paa ved denne Lejlighed, skriver han ikke noget om.

Naar han saaledes omtaler sin Skræk for at komme ind i Fuglse Herred, er det nok nærmest for paa sine Medmen-

nesker at gøre Indtryk af at være som et jaget Vilddyr. Slet saa ræd, som han giver det Udseende af, var han ikke, og Faren for at blive angivet, har næppe været stor. Han opholdt sig imidlertid engang i disse Aar nogle Dage hos en Slægtning i Gerringe, og ved denne Lejlighed kunde det dog nemt være kommet til at se sort ud for Ole Nielsen, da der nemlig gik Ild ved en utæt Skorsten, som dog hurtigt blev slukket ved egen Hjælp. O. N. blev ved den Lejlighed helt ude af sig selv: »Var Gaarden brændt, havde jeg skudt mig«; »ellers var jeg bleven arresteret for Ildspasættelse«. Hvis han var bleven sat fast, var han næppe sluppen ud foreløbig; den gamle Retsplejelov var ikke ligefrem hyggelig for Byfogdens Uvenner at stifte nærmere Bekendtskab med.

Ved Overretten tabte han sin Sag; men til sidst efter mange Besværligheder lykkedes det Ole Nielsen at faa fri Proces til Højesteret, og Sagen var da lige ved at skulle for i 1880, men saa døde Smith, og dermed blev Sagen henlagt.

Det hed sig vel nok blandt Befolkningen paa Rødbyegnen, at Smith havde taget Gift paa Grund af Højesteretssagen, men Smith var dog en ældre Mand, som meget vel kunde ventes at dø en naturlig Død. En anden Ting er, at denne Sag meget vel kan have skadet hans Helbred og indirekte have været Aarsag til hans Død.

Det synes, som om der var noget vaklende og usikkert over Smiths hele Fremgangsmaade. Det er troligt nok, at hans Raad til Ole Nielsen om at erklære sig fallit har været velment nok, men senere er en sætrkere Mand, Prokurator Møller, traadt ind i Spillet og har taget Føringen. Det tragiske ved hele denne usalige Sag var, at O. Nielsen rimeligvis slet ikke har været i Stand til selv at skaffe sig de Penge, der skulde til for at løse Tirstedgaard. Det praktiske Resultat af, at Ole Nielsen havde undgaaet Tvangsauktionen dengang, var nemlig ikke blevet saa stort. Efter hans egne Opgivelser om Jordens Drift, sammenholdt med Udbyttet af en Gaard i samme Sogn med omtrent samme Hartkorn, vilde Høsten kun lige have dækket de 3000 Rdl., han opgiver at skulle skaffe for at undgaa Tvangsauktionen. Men naar hele Høsten blev solgt straks, vilde det formodentlig være blevet

lige saa galt igen næste Foraar. Selv om det var lykkedes Ole Nielsen at blive hængende ved Gaarden, var det trods stigende Priser rimeligvis blevet som en forgældet Mand, der havde maattet laane det ene Sted for at klare det andet.

Man tør dog maaske sige, at det var ikke saa heldigt, naar der troligt nok var sket Uregelmæssigheder, at Justitsministeriet nægtede ham fri Proces, og at Domstolene nægtede ham Vidneførsel. Dette var et Led i den Tids Regeringsskik, at Ministeriet mente sig forpligtet til at forsvare sine Embedsmænd (se Kl. Berntsens Erindringer II S. 185). Det bedste Forsvar for den duelige og samvittighedsfulde Embedsmand er dog, at en Klage over ham bliver undersøgt straks i fuldt Dagslys.

Man maa dog ikke tro, at Ole Nielsen var den Mand, der sænkede Kaarden ved sin Modstanders Baare. Han sagde senere: »Naar jeg er død, vil jeg have min Egespirsstok med i Kisten, og naar jeg saa træffer Byfoged Smith, vil jeg bruge den til at strigle den Æsel, og det skal Abraham, Isak og Jakob være Vidne til«. Naturligvis har disse Ord ikke været sagt i fuldt Alvor, men de viser hans usentimentale Uforsonlighed.

Sine sidste Aar ernærede han sig ved at skrive Dokumenter o. l. for Folk og ved Bøsemageri. Han lavede mange gamle Forladere om til Bagladere, og han var ogsaa en ivrig Jæger, der saamænd heller ikke under sine skiftende Kaar gik af Vejen for Krybskytteri en Gang imellem.

Han opholdt sig de sidste Aar til sin Død omkring Aarhundredskiftet i Fattighuset i Tirsted. Saa megen Stolthed var der dog tilbage i den gamle Storbonde og Sogneraadformand, at hans Bolig ikke maatte kaldes Fattighus. Han lavede et Skilt, som han satte over Døren, hvorpaa stod: »Asyl for alderdomsunderstøttede Personer«.

Note.

1) Denne Levnedstegning er optagen i Aarbogen, fordi den kaster lidt Strejflys over Retstilstanden for et Par Menneskealdre siden og tillige omhandler en mærkelig Personlighed. Men man maa

tage Forbehold overfor Ensidigheden i Skildringen, idet Artiklens Hovedskikkelse selv er Part i Sagen og Modparten — saaledes bl. a. en vistnok efter Datidens Omdømme anset og samvittighedsfuld Embedsmand — *ikke høres*. Angrebene paa denne Modpart turde da have mindre Interesse, naar de gælder vedkommende bestemte *Person*, end naar de gennem denne rammer en *Embedsmandstype* under et Retssystem, der udstyrede sin »Retsbetjent« baade med Dommer- og Politimesterbeføjelser og i det hele med en Magtfuldkommenhed, som maatte finde Kritik fra en Underklasses Menigmand ganske formastelig og Udtryk for en Opsætsighed, der maatte slaas ned med alle til Raadighed staaende Midler — ikke mindst naar han drevent gik de beskikkede Jurister i Bedene.

Red.

Søslaget under Falster og Møn 1677.

Et samtidigt Digt.

Ved S. Skov.

Det var i den skånske krigs tid. I maj 1677 stod en svensk eskadre ud fra Göteborgs havn, den kommanderedes af admiral Erik Sjöblad og bestod af 11 skibe med 424 kanoner. Admiralskibet var »Admiranthe«, hvoraf en smuk model findes paa Sjöhistoriska museet i Stockholm. Formaalet var at hindre overførelsen af en dansk hærstyrke fra Holsten til Skåne. Sjöblads eskadre stod ned gennem Storebælt, og den 31. maj fik han den danske flaade i sigte, som under Niels Juel krydsede ved Gedser. Niels Juels eskadre var noget større end den svenske, paa 13 skibe med 671 kanoner¹). Kampen blev baade haard og langvarig og afsluttedes først næste morgen under Møn, hvorhen begge flaader var drevet langs Falsters kyst. Sjöblad maatte overgive sig med fem skibe, medens de øvrige seks forsøgte at undslippe op gennem sundet, dækket af krudtrøgen; heraf blev dog to, »Venus« og »Diana«, taget af den danske fregat »Svenske Falk« under kaptajn Schinkel.

Om dette søslag under Falsters og Møns kyster udsendes kort efter, som skik var, en beretning paa vers. Disse smaatryk, lidet paaagtede som de var, naar de ikke længere havde nyhedens interesse, er nu overordentlig sjældne²). Titelbladet gengives her i original størrelse. Titlen er baade lang og omstændelig, af den type som Holberg parodierede paa titelbladet til 1. udg. af Peder Paars. Som illustration er brugt et par tarvelige træsnit forestillende skibe, som staar meget uskarpt paa det daarlige papir. For at gøre rigtig lykke maatte en saadan beretning kunne synges, der er derfor angivet en melodi, »Phillis sad udi en Skøyte«, hentet fra hyrdepoesien.

Søe-Slag

Jmellem

Den Kongl. Danske Flode

Under

Herr Admiral

Niels Quels

Commando,

Den Svenske Flode/

Commenderet aff

Herr Admiral Gøeblat /
 Hvorudis. Svenske skibe ere fange-
 ne/de andre med Flucten undrendis/
 som udi Wisen er at eracte,

Under den Melodie:

Phillis sad udi en Skytte/ete;

Tryckt i Kiøbenhavn.

1.

Løffver Gud i Danmarcks Rige/
 Hæder, Pris oc Tack ham sige
 For sin Godhed mangelund/
 Som han Eder mon bevise/
 Hvorfor I ham stedse prise/
 Ja endoc paa denne stund.

2.

Hand til Lands, til Vands Hielp sender/
 Fienden aldsteds Ryggen vender/
 Som man hører hist oc her/
 Nys Søslectning haffver været/
 Os Victori Gud foræret/
 Som os er aff Hiertet kiær.

3.

Gottenborg³⁾ hun mon udsende/
 Fiorten Skib⁴⁾ som skulle rende
 Giennem voris klare Belt/
 Mens Admiral Juul dem sictet/
 Mandtlig mod dennem fictet/
 Som en tapper Søe-Helt.

4.

Svensk Admiral lagd omborde/
 Om han sig vel verge torde/
 Admirante heed det Skib/
 Juul saalænge det mon bryde/
 At det lenger ey kund flyde/
 Svensk Admiral kom Knib.

5.

Skibet monne hand undrømme/
 Til en anden monne svømme/
 Som aff Rose haffde Naffn/
 Admiranth ey kund beskytte
 Men det bleff vor Juul til Bytte/
 Gud da teede Danmarcks Gafn.

6.

Tapperlig sig Juul mon voffve/
 Svensken lod hand icke soffve/
 Tvingde straxen Skibe to/
 sig for hannem maatte giffve/
 Længer ey mod ham tord kiffve/
 Thi han gaff dem ingen Ro.

7.

Calmer Castel Bielck⁵⁾ mod sette/
 Kom saa hart med den i trætte/
 At den oc maatt giffve sig/
 Dog den førde Støcker mange⁶⁾
 Kunde han den dog indlange/
 Bleff hans Bytte priselig.

8.

En Captein sig ocsaa svingde/
 Udaff voris hand oc tvingde
 Under sig et Svenske Skib/
 Hefftig Striden da sig teede/
 Svensken effter Raad mon leede/
 Thi de alle var i Knib.

9.

Admiral Søeblat strax vende/
 Med de øffrige bortrende/
 Der sex Skibe fangne var/
 Sig med Flucten at salvere/
 Om hand kund sig retirere
 Undgaa eget Liffvis Far.

10.

Schinckel paa sin Falck mon flyfve
 Effter dem som ey vild stryge/
 To indfangte hand ved Hveen/
 Venus een/ Diana anden/
 Hand om Midnat fick forsanden/
 Slict vel giører *Suecus* meen.

11.

Schinckel passer paa hver stunde
 At de andre findis kunde/
 Giffver hand fuld nøye Act/
 Et Svensk Brand-Skib staar paa Grunde/
 Uden omkring Dragøes Runde/
 Hvor det hviler sig saa sagt.

12.

At ey flere løb paa Grunde/
 Derpaa tviles ingenlunde/
 Udi saadan Fuir oc Iil/
 Thi saa som Sanct Mortens Katte
 Dem i Flucten mand kund skatte/
 Sligt var for os lystig spil.

13.

Gud i Himlen høyt vær æret
 Seyer som os har foræret/
 Staa os endnu trolig bi/
 At vi for vor Fiendes svencker/
 Oc hans falske snid oc Rencker/
 Engang maatte bliffve fri.

Digtet synes blevet til i stor hast, det maatte jo frem, mens begivenheden endnu var aktuel; derfor halter versene et enkelt sted, ligesom der er indløbet et par fejl. Det er saaledes ikke rigtigt, at den svenske admiral maatte overgive sig om bord paa »Rosen«, da netop dette skib — under engelsk flag — var et af de faa det lykkedes at undslippe.

Noget større digterisk sus er der naturligvis ikke over disse vers, selv om optakten er ganske pompøs, men det har man heller ikke forlangt. Digtet er et øjeblikksprodukt, journalistik om man vil, blevet til og blevet grebet med begejstring under indtryk af den nye store søsejr, og som et saadan spejlbillede har det sin værdi. Der er i digtet ikke tale om nogen larmende triumffølelse, som tidens barokstil ellers nok kunde have fundet udtryk for, men nok en

glæde over sejren, for hvilken man ikke glemmer at lade takken gaa mod det høje, en for Kingotiden ganske selvfølgelig tanke. Heller ikke findes der særlig grove eller hadske udfald mod svenskerne, derimod et vist lune, der i stedet for at sige rent ud, at de løb som harer, bruger den spøgefulde Omskrivning »Sanct Mortens Katte«, og i sidste vers dæmpes udtrykkene af det suk efter fred, hvori verset og dermed digtet munder ud.

For at vise, hvorledes den samme Begivenhed tager sig ud i en virkelig digters gengivelse i heroiske alexandrinere med brammende ordsammenstillinger anføres følgende strofer af Kingo:

Den kiece Juel fick og Hr. Siöblad digt i Knibe,
 Der Hand med Elleve Søprægtig Orlogs-Skibe
 Fra Gottenborrig vil med Vindens yndist gaae,
 Igiennem Belt, hvor Juel med Ti⁷⁾ ham paste paae,
 Og undfik Hannem med Kartover fulde skaale
 Af Død og Dræbe Ild, men Siöblad stod at maale
 Ham Skaalen fuld igien med Magt og ald Forstand,
 Men Juel bemestred Ham, dog i det stolte Vand.
 Selv Siöblad med sit Skib, der brav Hand havde fægted
 Blev fangen. Fem dertil af Floden sig bemægted
 Hr. Juel og bragte dem ind i Monarkens Havn
 Til Hands Søe-Vaabens Roes, Sig selv til ævigt Navn.

Noter.

¹⁾ H. G. Garde: Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700, p. 278 (Klhn. 1861). — ²⁾ Det her omhandlede digt findes ikke i Bibliotheca Danica. — ³⁾ Gøteborg. — ⁴⁾ I virkeligheden kun 11 skibe og en brander. — ⁵⁾ Viceadmiral Chr. Bielke. — ⁶⁾ Calmar Castel var det svenske skib, der havde det største antal kanoner, ialt 74 »støcker«. — ⁷⁾ I virkeligheden 13 skibe.

Fra Sprogets Verden.

Østlollandske Ord. (Fortsat*).

Af J. Jørgensen.

Kraas (kras'i): Fuglekraas. Hvis man som Barn tabte et Stykke Mad eller andet, man spiste paa, paa Gulvet eller Jorden, og man tog det op og saa lidt betænkelig paa det vedhængende Sand, blev der blot sagt: „Det gør ikke noget; det renser Kraasen“.

Krage (Kra'æ - æn): en Slags Stige, som Tækkemanden anvender; Træbul med en Pig til at stikke ind i Taget. Er i visse Tilfælde nemmere at bruge end det store Tækkelad.

Kragelæg (kra'læg - i): Primula, Kodriver (Plantenavn).

krank (kra'ng): utilpas, lidt syg. „Jeg er lidt krank i Dag“.

kratte (kradæ): kradse, klø, pirre, pille ved, kratte sig i Hovedet. „Han kratte(de) i Vestelommen og hitte(de) en Tokrone, som han gav mig“.

krejlet (kræjlæ): ubehændig, klodset til noget.

kreppe (kræbæ): slide, anstrenge sig for Udkommet. „Han maatte svært kreppe omkring for at faa Udkommet“.

krighaard (krihæ'ær): stridslysten. „Du er altid saa krig-haard“.

Krigsæble (Krisgæ'wlæ - æ): stort, holdbart Vinteræble med en udpræget syrlig Smag. Den lollandske Udtale var altid den med Lydskrift anførte.

kringsætte (kre'jsædæ): indeslutte, lukke inde i en Kreds.

kroppe sig (krøb sæ): tage til i Huld, komme sig efter en Sygdom.

krutte (krødæ): skrutte, krybe sammen, f. Eks. paa Grund af Kulde; skrante, være svagelig. „Sikke du krutter; fryser du?“ „Han gaar og krutter; mon han lever ret længe i det hele taget?“

*) Se Aarbøgerne 1930—39 undtagen 1934.

krybe (*krø.ωə*): Ordet bruges bl. a. i Forbindelsen: „gaa og krybe“, skranter, ikke være rask. „Han har gaaet og „kro-və“ et helt Aar“.

krænge (*krä;ə*): bruges almindeligt i Udtrykket: „krænge paa“, hænge paa, tigge, trygle. „De, der bare rigtig kan krænge paa, skal nok faa noget“.

Krænger (*krä;ərə - i.*): siges om en Principal, der forlanger meget og for meget af sine undergivne. „Han er en værre Krænger“.

kræve (*krø.ωə*): „kræve sig“ siges om Smaabørn, der melder sig, siger til, naar de skal forrette deres Nødtørft.

Krøgl (*kröjl - ə*): bruges om smaa, levende Væsener, baade Mennesker og Dyr, f. Eks. et spædt Barn. „Sikke et lille, hjælpeløst Krøgl“. „Saadan nogen Kyllinger er noget værre Smaakrøgl“.

krøgle (*kröjlə*): kravle rundt (om noget smaat). „Der krøgl(er) et lille Dyr paa din Hals“.

Krøltarme (*krölta;rmə*): de store Tarme i Grisen; anvendes til Blodpølse.

krøse op (*krø;sə əb*): Naar en ny Bund indsættes i en Balje, krøses den op, d. v. s. der laves en Fure forneden paa Indersiden af Stavene.

Krøsgang (*Krø.sga, - ri.*): Kanten, Falsen, hvor Bunden paa et Kar sættes ind.

Kukker (*kugər - i.*): ¹⁾ Gøgefuglen, ²⁾ Planten Orchis, jfr. Gøgsgrød.

Kulde (*kulə - i.*): at faa Kulde vil sige at blive forkølet. „Jeg fik saa meget Kulde paa Turen“.

Kul (*kyəl - i.*): stærk, kortvarig Regnbyge. „Nu kommer der en Kul igen“.

kuldfrossen (*kulfrøsən*): kuldskeer, forfrossen. „Jeg har været saa kuldfrossen hele Dagen“.

Kumpen (*kombən*): Mellemting mellem Dreng og Karl, jfr. Halvkumpen.

Kuntehas (*kø.ωdəha's - i.*): en, som tager kantet, kejtet fat paa noget, Klodsmajor; kaldes ogsaa Kuntemikkel

Kunteknude (*kø.ωdəknøvə - ən*): Kællingeknude, en knyttet Knude, der kan trækkes op igen. jfr. Knytknude.

kuntet (*køwdə*): kluntet, kejtet, klodset. „Vær dog ikke saa kuntet paa Fingrene“.

kure (*kywrə, kəwrə*): ¹⁾ glide, rutsche, ²⁾ Hønen kurer Kyllingerne (for at varme og beskytte dem).

Kurrenegl (*korənəjl - i*): vanskabt Negl, fremkommer ved en Beskadigelse af Negleroden, naar Neglen er blevet klemt eller slaaet.

kvabset (*kvabsə*): overdreven fed, lasket.

Kvalster (*kvalsdər - ə*): Tykt Slim fra Halsen. „Kvalstret var lige ved at kvæle den gamle Mand“.

kvidre (*kvi'rə*): Ordet bruges ogsaa om smaa Børn, der piber, klynker, naar der er et eller andet i Vejen med dem. „Jeg synes, den lille ligger og kvidrer henne i Vuggen“.

Kvikrod (*kvəgrow - ən*): Kvikgræs, vanskeligt udryddeligt Ukrudt.

Kvindestue (*kvə'sdowə - ən*), Barselsstue. „Vi var to Nabokoner med i Kvindestuen“.

Kvist (*kvesd - i*): ¹⁾ Lille Gren, Podekvist o. s. v., ²⁾ Tagkammer, ³⁾ Rende, der forekommer, naar to Længer støder sammen; her maatte tækkes særlig forsvarligt med Halm. Zink var tidligere ukendt.

Kvistling (*kvesle.j - i*): lille Gren, Kvist. „Her har jeg nogen Ligusterkvistlinger til at plante“.

kvægne (*kvəjnə*): kvæge, forfriske. „Det var noget, der kvægnede“, gjorde godt (om Mad og Drikke).

Kvægstykke (*kvəj'sdøgə - ə*): bruges vist kun som Skældsord; Fæhoved, med Bibetydning af Trevenhed og Særhed. Han er dog et grovt Kvægstykke.

Kvægtøj s. (*kvəjtöj*): „det Kvægtøj (dumme, uopmærksomme Fæhoveder) kunde ikke engang overkomme at gratulere til vort Sølvbryllup“.

Kværmørke (*kvərmørgə - ə*): gammel Udtale for: Tværmørke (Tusmørke).

Kyleklemme (*kyləkləmə - en*): en Slags Drengekastevaaben, dannet af en Kæp, der flækkes lidt i den ene Ende; i Revnen anbringes en mindre Sten, der ved et kraftigt Slag kan slynges ud i Luften eller efter et bestemt Maal.

Kælde (*kælə - ən*): Vandingssted paa Marken; et af Naturen dannet Kildevæld.

Kælke (*kelgə - ən*): løse Kanemeder, f. Eks. til at anbringe under en Vognfading.

Kællingeknude (*kæle.əknøwə - ən*): en knyttet Knude, som let trækkes op.

Kællingevind (*kæleəvej, kæleəve - ən*): den siges at have Kællingevind, som har Modvind baade paa Ud- og Hjemturen.

Kæltring (*kældre.j, kældri, - i.*) ¹⁾ Snyder og Bedrager, Skurk, ²⁾ en lille Kringel.

Kæmpe (*kæmbə - i.*): ¹⁾ Drengen er en ren Kæmpe af sin Alder, ²⁾ Kæmper, Vejbred, Plantenavn (plantago); samles til Fuglefrø.

Kænearbejde (*kænəarbə.ə - ə*): egentl. Tjenearbejde; et Arbejde, der kun daarligt lønner den Møje og Besvær, det fører med sig. „Det er saamænd Kænearbejde at sanke (samle, pille) Hindbær ude i Skoven“ (man skal traske viden om, rive Tøj og Hænder i Stykker for at faa samlet f. Eks. et Par Pund).

Kæp (*kæb - i.*): Kæp eller Støtkæp var det sædvanlige Ord for en Spadserestok.

Kæprum (*Kæbråm - ə*): kaldtes ogsaa Stokrum; Udtryk fra Legen at „trille Hjul“, nemlig at standse Spillet et Øjeblik. Naar man igen var klar til at spille, raabtes: Hjulkom.

kær (*kær*): I Rigsmaalets almindelige Betydninger bruges Ordet ikke meget; det er væsentlig indskrænket til Udtryk af følgende Art: være kær af, holde af, sætte Pris paa. Han er meget kær af en Snaps, og hun er lige saa kær af Kaffe. Jeg er ikke kær af at skulle bede ham om en Tjeneste. Baade Manden og Konen er kær af at komme bort (ud, i Selskab). Solen er ikke kær af at skinne i Dag (vil ikke rigtig komme frem).

Kærlighedsgræs (*kærlihe.sgræs - ə*): Hjertegræs, Bævregræs.

Kærning (*kærne.j, kærni, - i.*): almindelig Form for: Kærne, Frugtsten, Nøddekærne.

kærve (*kær.ə*): *kær.ə samən*, kærve sammen, med Riven samle saa meget af det afmejede sammen til en lille Bunke,

der kan udgøre et Neg. Dette Arbejde udføres ofte af større Børn eller mindre arbejdsdygtige voksne.

kæve (*kæ'və*): banke de sidste Skæver af Hørren, banke den fin, færdig til Hegling. „Jeg skætter ikke, jeg kæver“.

Kævla (*kævlə - i*): stor Træblok, bestemt til Gavntræ.

Kævning (*kæ'wne.j, kæ'wni, - ən*): den sidste, fine Afbankning af Hørren ved Skætningen.

Købetøj (*køwətöj*): Tøj, der købes, i Modsætning til de hjemmelavede Gangklæder.

Kødblomme (*köbləmə - ən*): stor, mørk Blomme (prunus domestica).

Kød(e)brød (*kö'brə*): et Stykke Smørrebrød med Kød som Paalæg, jfr. Ostebrød.

Kødhoved (*köho'wə - ə*): Skældsord om en dorsk og dum Person, Fæhoved.

køge (*kö'ə*): kigge i Vejret, glo op af Nysgerrighed, knejse. „Hvad staar du der og køger efter?“

køjse (*köjsə*): stikke Næsen i Sky, knejse. Han køjs(er) li'som en Kat med et Aalehoved.

Kølk (*kölg - ən*): Kværke, Strubehoved.

Kølne (*kölnə - ən*): lille Hus (Kølnehus) med Rum til Tørring af Malt. Af Hensyn til Brandfare laa det ofte lidt fra Gaardens andre Bygninger.

kørne (*kö'rnə*): med Plejlen tærskede Bygstakkene af.

Laad (*lə - ən*): Ulden, der klippes om Foraaret. Den er sejt, fedtet og ubehagelig at spinde. Den korte, bløde Uld, der klippes om Efteraaret, kaldes Ulden.

laadden (*lo'wən*): ¹⁾ som er besat med Haar, Uld, Dun, Skimmel, ²⁾ upaalidelig, lumsk, træsk. Han er en laadden Hund (Fyr).

Laage (*lo'wə - ən*): den runde kartede Uldrulle. Laagerne anbragtes i en Uldvogn, en lille Tremmekasse.

Laagkiste (*lowkisdə - ən*): stor Kiste til Opbevaring af Tøj og desl.

Laagkurv (*lowkorə - i*): stor Torvekurv med Laag. Han er rigtignok for fin til at gaa med en Laagkurv paa Gaden.

Laar (*lə'ər - ə*): lə'er - ə. „Kan du sige Luks med Laaret?“ „Jeg synes, du sagde det med Munden“. Skræderlaar, en Klejne.

Laarkage (la'ærkaə - ən): Skoger af Gødning paa Kreaturerne Ben og Laar.

Ladeport (la'po'wrd, ældre: la'pu'rd - i.): Ordet bruges spøgende om Børns Mund, naar den spiles vidt op. „Luk saa Ladeporten godt op“ (naar man har noget at putte i Munden paa Barnet).

Lag, Lav (law - ə): „lægge i Lav sammen“, siges f. Eks., naar to Husmænd med hver en enkelt Hest lægger denne Arbeidskraft sammen ved Pløjning, Høst o. s. v. (Plov-makker). „Høre til Lavet“: ved Oldermændsvæsenet eksisterer endnu mange Steder forskellige Lav inden for samme By, saaledes i Toreby Bylavet, Iglekærlavet. Gildeslag (jilslaw) er den Kreds, der i selskabelig Henseende kommer til hin-andens Gilder og Festligheder („vi hører ikke til deres Gildeslag“). „Løbe Bruden af Lavet“: naar ved Brylluppet Gæsterne havde spist, slog alle Pigerne Kreds om Bruden, mens Konerne dannede en anden Kreds. Konerne søgte da at snappe Bruden og løbe ind i Stuen med hende for at give hende Konehuen med de sorte Baand paa. Som Pige bar hun Korsklædet med de hvide og røde Baand.

lakke (lagə): „Har Katten lakket (labbet) sin Mælk?“ Ordet bruges ogsaa om Børn, der idelig skal drikke, smaa-drikke. „Du render dog ogsaa og lakker hele Tiden“.

Lakkehans (lagəhå,ns): siges om Børn, der løber og lakker, drikker (til Dels af Vane) hele Tiden. „Du er dog en rigtig Lakkehans“.

Lammeprime (laməgrimə - ən): et stegt Lammehoved.

Lammepatte (laməpadə - i.): Mælkeflaske med en Skind-sut paa Halsen, brugtes til Dæggelam.

Lampevægle (lambəvæjlə - i.): ældre Benævnelser for Lampevæge. Ordet bruges endnu.

langelig (la,lə): længselsfuld, inderlig. Han sendte et langeligt Blik efter hende.

langendelig (la,æ'lə) overvættes lang (om Tiden). „Det er en langendelig Tid, siden jeg saa ham sidst“.

Langfredagspiske (la,frə'dawspisgə): Skik, der for længst er gaet af Brug. Pigerne tog Karlene paa Sengen, løftede Dynen i Vejret og piskede dem med et Ris.

Langhalmklippe (la, halmskløbə - ə): Knippe Langhalm.
Langleden (la, le'ən): maale efter Langleden, efter den lange Led.

Langpels (la, pæls - i,): hellang Faareskindspels; modsat: Stumpels.

Langrumpe (la, råmbə): „rende Langrumpe“; ved et Bryllup løbe gennem alle Gaardens Rum for at fange Bruden og faa hende ud af Pigelaget.

langstranglet (la, sdra, lə): langstrakt, med Betydning af noget for tyndt og leddeløst; „en langstranglet Hest“, langstranglede Urter, Blomster, som løber uskønt i Vejret.

Langvegle (la, væjlə - i,): det Stykke Træ, der paa en Langvogn (Høstvogn) forbinder For- og Bagvogn.

Lasning (la, se, j, la, si, - i,): Las, Pjalt, Klud. „Mit Forklæde er mesten bar Lasning“.

lasket (lasgə): ¹⁾ lasket Kød (hængende og slasket); et lasket Ansigt (kvabset). ²⁾ Hvor ser han dog lasket (laset) ud (i Tøjet).

Lasking (lasge, j, lasgi, - i,): ¹⁾ Las, Trævl, ²⁾ Slimklump. Tøjet hænger i Laskinger paa ham. Tag mig en bitte Lasking (Klud) til at tørre det sorte af med. Benet var maset, Kødet hængte i Laskinger. Han kaster store Laskinger op (Slimklumper eller den tuberkuløses Opspyt).

Smaastykker.

Galgebakken i Holeby

ligger i den vestlige Del af Sognet. Fra Landevejen mellem Sæddinge og Holeby fører en lille Bivej mellem nyopførte Parcelejendomme Nord paa og ud til Landevejen mellem Sæddinge og Hillested. Vest for denne Bivej ligger nær Holebylandevejen Tinghuset, en gammel, trelænget lille Gaard, som er ombygget for ca. 100 Aar siden. Her laa indtil 1798 Fuglse Herreds Tinghus, og ca. 100 Meter længere mod Nord findes Øst for Bivejen Galgebakken.

Bakkens højeste Punkt er ca. 9 Meter og dens Areal ca. $\frac{1}{2}$ Hektar. Dette Areal er gennem Tiderne bevaret ubeskaaret. Bakken er i Nordsiden begrænset af Naaetræsskov og

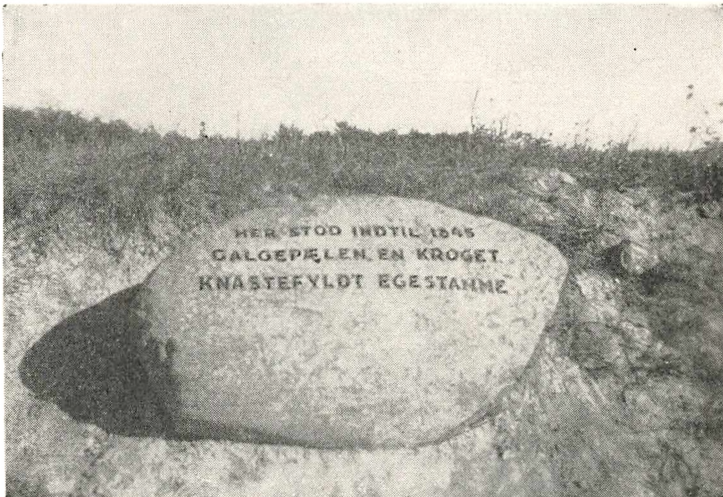

Fig. 1. Her stod indtil 1845 Galgepælen, en kroget knastefyldt Egestamme.

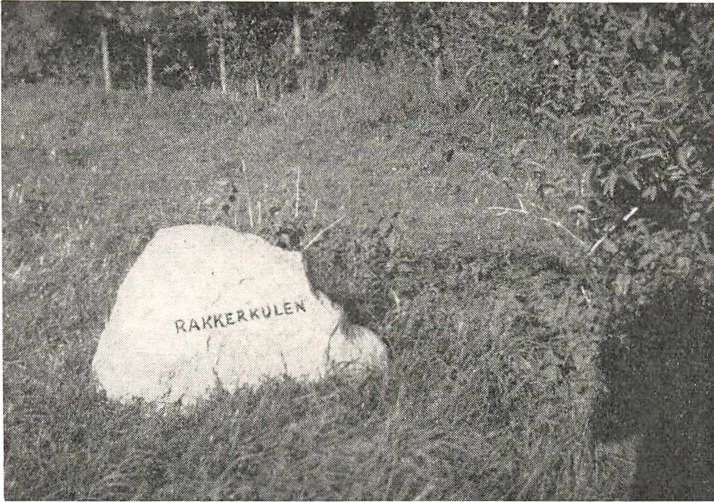

Fig. 2. Rakkerkulen.

Mose med Ellekrat, i Østsiden og Sydsiden ved en Jordvold og i Vestsiden af nævnte Bivej.

Paa Bakken ud mod Vest nær Vejen stod indtil 1845 Galgepælen, efter ældre Folks Udsagn en knastefyldt knortet (ujævn), meget kroget Egestamme, ved Opstillingen dybt nedgravet i Bakkens Sand og Ler. Paa det i 1796 til Udsiftning udarbejdede Kort over Holeby Sogn er Størstedelen af Bakken betegnet som dækket af Kratskov. Ved Udsiftningen 1798 blev Bakken sammen med Mosen udlagt til Gaarde under Højbygaard med en Syvendedel til hver, Raahavegaard to Syvendedele, Græsningen tillagdes Bernt Hansen, som senere overtog baade Bakke og Mose mod at udlægge bredere Vej til Skovene i Vesterby. Hansen opdyrkede Bakken, og hans Søn Rasmus Berntsen lod en Del af Bakkekammens Ler køre ned ved Mosen, saa en Del af Bakkekammen, der strækker sig i Retning Vest til Øst, fik en stor Sænkning fra dens oprindelige Højde.

Fra 1880 var Bakken i ca. 50 Aar bevokset med Naaletræsskov, men er nu dyrket til Mark.

De ovenfor afbildede Mindestene er rejst paa Galgebakken af Artiklens Forfatter Gaardejer Jens Wolsing, Holeby.

Marken Syd for Galgebakken hedder Stejlerne. Her har de dømte været lagt paa Stejle. Terrænet Nord for Galgebækken hedder Rakkerkulen, Stedet, hvor Rakkeren henkastede de dømtes Hænder, Fødder og Hoveder.

Terrænets Skraaning ned mod Mosen Nordøst for Galgebakken hedder Troldkrogen. Her boede Trolde i Bakkens Skraaning. Troldkrogen var ved en af Sognets mest befærdede Veje, idet en Vej før Udskiftningen førte fra Højbygaard ad Sønder Holeby (gl. Holeby) og Øst for Galgebakken og videre forbi Binnitze til Hillested og Maribo.

En Bakke, der ligger i Marken Vest for Galgebakken, har været Begravelsesplads for Henretterstedet. Ved Grusgravning for ca. 100 Aar siden i denne Bakke afdækkedes tre Menneskeskeletter uden Hoved.

Ved Tørvegravning for ca. 30 Aar siden i Mosen ved Rakkerkulen fandtes velbevarede smaa Benrester og to Kranier af Menneskehoveder, men intet af Menneskeskelet. Det ene Kranie var afgivet til Forpagter Rye-Clausen, Raahavegaard. Det andet Kranie havde Finderen taget med til sit Hjem, hvor det var forsvundet. Hans Kone syntes ikke om at have det i Huset, og det var vistnok forsvundet ved Fyring under Vaskekedelen.

Hovederne har været sat paa Stage, da Begravelsen fandt Sted.

Jens Wolsing.

Den sidste.

Hvor langt tilbage i Tiden Ønslev Galgebakke har været benyttet som saadan, kendes vel ikke, og hvem der her maatte lade Livet, fremtræder nu som Sagnfigurer.

Bakkens Beliggenhed er endnu velkendt af Egnens ældre Befolkning, men for fremmedes Skyld vil jeg her stedfæste den.

Arealet hører nu under Boderupgaard, og selve Bakken ses tydelig fra Gaabense-Landevejen, i Udkanten af den sydligste af de til Gaarden hørende Smaaskove. For ca. hundrede Aar siden laa her, ved den nordre Side af Bakken, en mindre Gaard, som hed Ludvigslund, og Skoven kaldtes dengang Ludvigslunds Bodehauge.

En Rest af denne Gaard var, efter gamle Folks Beretning, den i 1890 nedbrændte »Galgekro« eller, som den paa Falstersk hed, Galekrøuinj, og den har vel nok i sin Tid været benyttet som Kro — der kunde jo nok tiltrænges en Hjertestyrkning baade før og efter, at Bakken var passeret. Dengang gik nemlig Landevejen her forbi, men blev flyttet til sit nuværende Sted i Begyndelsen af forrige Aarhundrede.

Hvad her skal berettes er ikke Uddrag af Retsprotokoller, men hvad der endnu i min Barndom levede i Folkemunde, og er efter den daværende Sognefogeds Beretning.

Aarstallet kan være det samme, og Navne skal ikke her nævnes, men det har været omkring Midten af Fyrreerne i forrige Aarhundrede.

En Henrettelse var jo i de Tider offentlig, og efter Øvrighedens Tilsigelse mødte Egnens Bønder med Sognefogden i Spidsen for at afspærre Retterstedet. Tilsigelsen lød paa at møde med Høtyve til Indkredsning af Pladsen. En Gaardmand misforstod denne Ordre og mødte med sin Høkrog*) — der blev — til Forklaring heraf — i daglig Tale aldrig sagt Høtyv men Jærtyv (Jerntyv). Dette vakte — vel nærmest bagefter — almindelig Munterhed.

Delinkventen — en temmelig ung Kvinde — saas bleg, men rank og fattet, staaende mellem de stedlige Øvrigheds-personer. Hendes Brøde? Den i de Tider ikke helt sjældne, at skille sig af med en vel sagtens af Faderen paatvunget Mand — og Hjertet havde saa valgt en anden. Men nok herom. Manden var dræbt ved hendes Haand — Loven kendte dengang ingen anden Straf end Døden paa Skafottet.

Iført en sort Silkedragt og med et hvidt Lommetørklæde i Haanden træder hun hen og knæler ved Blokken, hvor Skarpretteren staar med Øksen sammen med Haandlangeren — Rakkerknægten.

Hun hører en Bemærkning om, at hun laa ikke rigtigt, og stadig ved fuld Bevidsthed spørger hun: »Skal jeg højere op!« — —

I næste Nu er Dommen fuldbyrdet...

*) Et Redskab til at trække Høet ud med paa Høstænget.

Det hvide Tørklæde faldt hende i samme Øjeblik ud af Haanden.

Hun ligger — sammen med mange andre — begravet i Mosen ved Siden af Bakken.

En saadan Begivenhed som en Henrettelse blev i hine Tider betragtet som en Slags Adspredelse i det ellers noget triste og ensformige Arbejde.

En større Skare Mennesker var da ogsaa til Stede, og Skolebørnene havde faaet fri, — vel nærmest for at Skolelæreren ogsaa kunde være med.

Selv om det nok ikke kan siges at have været et Skue for Børn, kunde de største af Drengene dog ikke bare sig for at være med.

Nogle klatrede op i de nærmeststaaende Piletræer for bedre at se, og den stedlige Betjent vilde jage dem bort, men en af Knægtene svarede ham rapt, at han vel nok havde Lov til at sidde i sin Faders Pil.

Synet af den blodige Begivenhed blev dog alligevel en af Drengene et Nummer for slemt — han besvimede og faldt ned og slog sig til Krøbling for Livstid.

Omtrent et Aarhundred er forløbet, siden den her skildrede Begivenhed fandt Sted — den sidste paa Ønslev Galgebakke. Ingen Dødsdom er efter den Tid blevet fuldbyrdet paa Falster.

Nedskriveren af disse Linier erindrer fra min tidlige Barn-dom den saa meget omtalte og omskrevne Henrettelse af Anders Sjællænder paa Sølvbjerghøj paa Vestlolland i November 1882 — den allersidste i Maribo Amt, og den sidste offentlige her i Landet. Den sidste her i Landet foregik i Horsens Fængselsgaard ti Aar senere. —

En idyllisk Fred ligger nu over Bakken ved Bodehaven — Ploven vender den Muld, som i sin Tid vædedes af Forbryderes Blod. Vinden leger med Løvet i Skoven og Fuglenes Sang toner ud herfra, og kun faa af vor Tids Ungdom kender Stedet og langt mindre til den Grufuldhed, der i fordums Tider hvilede derover.

L. Larsen Eske.

Den falsterske Dragons Sorg og Sange fra 64.

(I Krigen 1864 deltog en falstersk Dragon fra Systofteegnen. Medens han laa indkaldt, døde hans unge Kone, og nogle Breve og Sange, som han har skrevet under Indkaldelsen, er nu opbevaret paa »Falsters Minder«. Af disse gengives følgende:)

I Dag jeg sidder hen i dybe Tanker,
 Jeg tænker paa min unge, smukke Brud,
 Om hun for Tiden nu i Sorgen vanker —
 O Gud, lad hendes Hjerte finde Ro.
 Lad Sorgen ikke hende nu nedtrykke.
 Fordi hun mistet har en trofast Ven.
 Men gid, at hun snart føle maa den Lykke,
 At jeg kan komme sund og rask igen.

Mit Hoved mangan Gang af Længsel svimler,
 Naar Hjælmen trykker om min Pande fast,
 Og hver Gang Øjet lukkes da, o Himmel!
 Ser jeg min Brud paa Sygdomsleje kast.
 Og hvis at jeg min Kone skulde miste,
 Den Sorg forvindes aldrig nej af mig.
 Da ønsker jeg, mit Øje snart maa briste,
 Saa jeg i Graven stedes kan som Lig.

Dog helst jeg ønsker hjem igen at vende
 Til Venner, som jeg haver her saa kær.
 Gud lad mig aldrig skilles mer fra hende,
 Men lad mig altid blive hende nær.
 Thi dybt jeg føler, jeg ej kan undvære
 Den Ven, som jeg min Haand og Hjerte gav.
 Lad os tilsammen Sorg og Glæde bære
 Og finde os i Skæbnen, som vi bør.

Hvis Kongen ud til Kamp os alle kalder,
 Da skal jeg slaas vel som en rask Dragon,
 Og ikke svigte, hvor det Æren gælder,
 Og ingen sige skal, jeg var Kujon.
 Men hvis du tror, jeg stander udi Fare,
 Da send til Himmelen en Bøn, min Brud,
 Og gid at du dog stedse maa bevare
 En trofast Tanke for din Mand og Gud.

Og hvis i Kampen at jeg skulde falde,
 Styrk hendes Sind — jeg ved, hun sørger dybt,
 Og hende giv en anden tro Forsørger,
 Men heller Døden, hun nu elsker højt;
 Thi førend hun udi en Niddings Arme
 Henslide Livet skal saa kummerfuld,
 Da ønsker jeg, at Døden hende fører
 Alt op til mig, alt hos vor fælles Gud.«

(Digtet i Store Dannevirke paa Manøvren i 1863. Dragon M. Eriksen).

Ærede Svoger!

Dette er det haardeste Stød, der kunde ramme mig at miste den, hvem jeg elskede højest paa Jorden; og jeg kan endda ikke komme til at følge min elskede Brud til det sidste Hvilested, hvor gerne jeg end vilde; thi Brevet modtog jeg for sent. En Anelse har sagt mig, hvad der skulde ske. Sønnen har i lange Tider vejet fra mit Leje, og i Drømme har Tusinder af Rædselsbilleder vist sig for mig. Jeg syntes, at jeg forgangen Nat favnede min lille Søn, men min elskede Kone kunde jeg ikke finde. Tilgiv mig, min Haand sitrer, saa Skriften er næsten utydelig, og mine Øjne ere fyldte med Taarer; thi for Øjeblikket er Hjertet nær ved at sprænge mit Bryst. Dog skal jeg vide at fatte mig som en Mand bør; men hjem til den fastsatte Tid kan jeg ikke komme¹⁾, og hvad Boet angaar, giver jeg dig og mine Brødre ubetinget Fuldmagt til at handle det paa den Maade, at I først skriver til mig, hvorledes Betingelserne ere; dog tror jeg ikke, at Øvrigheden eller nogen andre kan foretage sig stort, da jeg er fraværende paa denne Maade. — Naar jeg faar et andet Brev, er jeg maaske mere fattet til at skrive igen. Jeg haaber, I gør en hæderlig Begravelse. Jeg kan ikke skrive mere. Lev alle vel.

M. Eriksen.

Udskrift. Til Gaardejer H. Skaftø i Bjørup. Bedes aflagt hos Hr. Købmand Rode, Nykøbing paa Falster.

(Melodi: »I Flensborg paa Lazarettet«).

En lille Sang jeg vil skrive
 At lette mit Hjertes Sorg;
 Thi ingen Ven i min Nærhed
 Jeg har at lette den for.
 Saa mangen en søvnløs Time
 Omkaster jeg mig paa Straa
 Og beder — gid Natten har Ende,
 Jeg kunde igen opstaa.

Og naar jeg om Morgenens vaagner,
 Er Verden mig tom og mørk,
 Min elskede Ven hun er borte,
 Nu Livet er for mig en Ørk.
 Det var dengang Krigen begyndte,
 Jeg fik dette Sorgens Bud,
 Jeg ilte til Hjemmet og fulgte
 Til Graven min elskede Brud.

Med dig svandt min sidste Glæde —
 Jeg ilte til Slesvig igen
 Og søgte i Kampens Bulder
 At glemme min elskede Ven.
 Thi den, som Gud haver henkaldet,
 Vi bør ikke sørge for.
 Tilgiv mig — jeg kan ikke andet,
 Med sønderknust Hjerter jeg gaar.

I Kampen jeg ilte med Glæde,
 Det var nu min eneste Lyst,
 Naar Kuglerne Dødsangen synger,
 da lød i mit Indre en Røst:
 Højt hisset en Ven paa dig venter
 Med Længsel og Bøn til sin Gud,
 Men Døden synes at sky mig,
 Jeg maa ikke skue min Brud.

Da Øen Als den blev taget
 Den rædsomme Morgenstund,
 Som Ordonnans jeg mon ride
 Med Oberst Faaborg²⁾ en Stund,
 En Kugle til Jorden ham strækker,
 Den ramte hans modige Bryst,
 Haardt saaret jeg selv monne slæbes
 I Fangenskabet saa trist.

Dog dette som alting fik Ende,
 Den Tid svandt med Snegleskridt,
 Ved andre saaredes Smerte
 Jeg glemte min egen saa tit.
 Mørk synes mig kommende Dage,
 Dog Gud styrer alting vel.
 Til Hjemmet jeg vil dog tilbage,
 Skønt saaret paa Legem og Sjæl.

M. Eriksen.

Helene Strange.

1) Begravelsen blev dog udsat, saa Eriksen naaede at følge sin Hustru til Graven.

2) Oberst Th. C. Faaborg dødeligt saaret 29. Juni 1864, død 2 Dage efter. R e d.

Brev fra 64.

Kære Veninde! Tandslet paa Als, 26de Maj 1864.

Dit kære og meget ventede Brev af 17de Maj haver jeg meget rigtig modtaget den 20de dennes. Du skrev, om jeg vilde lade dig vide, hvorledes det gik mig ved Dybbøl, og det er min Glæde at fortælle dig det. Den 10de April var vi paa Forpost; hvorfor jeg nøjagtigt berører den Dag er af den Grund, at det den Dag var min Geburtsdag, og tillige ser jeg, at du den Dag haver modtaget mit forrige Brev, men den Dag traf det sig meget heldig, vi havde en ganske god Dækning, det vil da sige, saa Fjenden ikke kunde se os, for fri for Fjendens Granater kunde vi rigtignok ikke være, da det er ikke til at beregne, hvor vidt den kaster sine Stykker, naar den springer. Bombardementet var rigtignok meget heftigt paa Skansen Nr. 6 den Dag, men da vi var lidt til højre derfor, saa slap vi godt; tillige blev Dybbøl Mølle stærkt beskudt, hvilket det lykkedes Fjenden at nedskyde; imedens de morede dem med det, forslog vi, som til saa mange andre Tider, Tiden med at spille Kort. —

Kære Veninde, det skriver jeg kun for at give et Begreb om, at Krigen dog ikke er saa rædsom for Soldaterne, som man der hjemme forestillede sig, for naar man først er kommen deri, saa tænker man ikke over det, uden man tager det ogsaa, som det bedst kan. Vi var nu bleven saa vant til det Bulderi, saa det næsten forekom os, at det ikke kunde være anderledes, endskønt derfor var Faren jo lige saa stor; men det er, som man siger for et gammelt Ord, Vanen gør meget. At fortælle, hvorledes det gik os fra den 10de til den 17de April vilde være for vidtløftigt, men den 17de vare vi igen i Løbegravene, og den Dag mistede vi 8 Mand ved vort Kompagni, Natten i Forvejen havde nemlig Fjenden benyttet til at køre Kanoner saa nær til vore Skanser, at de kunde beskyde os med Granatkardæsker, og de var langt farligere end selve Granaten, da de i Luften splitter sig ad til alle Sider, og tillige kan man ikke høre dem, førend de er der med det samme, medens man godt kan høre Granaten, imens den endnu er saa langt borte, at man mangelig kan faa Tid til at dække sig, hvis man befinder sig paa

saadanne Steder, hvor saadan findes, og derinde er man ikke udsat uden for Stumperne fra dens Sprængning. Den 17de om Aftenen Kl. 10 bleve vi afløste af 2det Regiment; saa trak vi os tilbage til Brohovedet ved Sønderborg, som vi besatte i Forening med 3dje Regiment for i paakommende Tilfælde, at vore skulde blive angrebne og slagne tilbage, da at tage den sidste Dyst med dem paa Slesvigs Grund, mens de andre Regimenter marcherede over Broerne, som ligger over Alssund over til Sønderborg. Kl. omtrent 10 blev Bombardementet stærkere end almindeligt, og deriblandt blandede sig stærke Geværsalver, uden at vi anede, at Dybbølstillingen var sin Overgivelse saa nær. Kort efter blev vi kaldte til Gevær, og førend at hver Mand havde indtaget sin Plads, hvor han skulde staa, saa man flere tyske Faner at være plantede paa vore Skanser. Saa vidt var de kommen; men nu gjaldt det for dem at komme over paa Als i samme Tur, men det lykkedes imidlertid ikke for dem. Flere Gange slog vore dem tilbage og nødte dem til at tage Forstærkning, men til sidst maatte vore trække sig tilbage for Overmagten, og snart saa man Fjenden køre Kanoner tæt bag Dybbøl Mølle, og nu kom Turen til os, som havde besat Brohovedet. Noget i Forvejen havde vort Artilleri begyndt at aabne Ilden imod Fjendens fremrykkende Kolonner, og nu blev den igen besvaret fra dem med en Heftighed, som var noget mageløs; desuagtet holdt vi os dog der i saa lang Tid, som var fornøden til de andre Regimenters Overgang. Da de vare kommen over, blev der stukket Ild i Halmen, hvormed de Skibe var fyldte, som vare lagte til Underlag for Broen, hvorved denne og brændte. Da det skete, var der kun vort Kompagni tilbage. Vi havde mistet 4 Underofficerer og en Aspirantløjtnant og 8te menige. Nu kom vi da ogsaa over den Bro, som endnu var tilbage, og derefter blev den ligeledes brændt, og dermed var Fjendens Overgang forhindret. Nu marcherede vi igennem Sønderborg ind paa en Mark, hvor vi straks fik travlt med at grave Volde til vor Dækning om Natten, og om Aftenen kom vi paa Strandvagt, og det har vi været hele Tiden siden hvert andet Døgn indtil for nogle faa Dage før Pinse, da vi nu er bleven indkvarterede i en Landsby

nede tæt ved Høruphav. Vi eksercerer nu 3 Timer hver halve Dag paa Grund af, at det er Bestemmelsen, at vi skal til København om nogle faa Dage og der have en stor Revy for Kongen. Ja, kære Veninde, kunde det bare ske, det vilde vist blive en morsom Tur, da det er Mening, at vi skal med Dampskibet til Korsør og derfra med Banetoget til København; men jeg frygter for, at det ikke sker, hvis ikke Vaabenstilstanden bliver forlænget, men vi gaar ogsaa i Haabet om, at det vil ske. Nu ikke videre denne Gang. —

Christian Madsen ved 18. Infanteriregiment
(6te Kompagni Nr. 492).

Instruktion for Skovfogder under Krenkerup.

1.

1736 Marts 19. Skal Skovfogden altid tidlig og sildig være udi Skoven, saavidt hans anførte Distrikt strækker sig, og passe paa, at intet udi Skoven, enten udi Herskabets Ene-mærker, Foderskoven, eller udi Bøndernes Skovparter bliver hugget eller afsavet enten af Herskabets egne eller af fremmede Bønder, og lige saa lidt af nogen anden, ihvo det være kunde, det maatte være lidet eller stort, i hvad Navn det have kan; være sig Ege, Bøge, Asketræer, Birk, Elle, Baandstokke, Jahe (?), Væggevander (?), Lysespid, Grene, Gærdsel, Tjørne, Stavrer eller anden Underskov, medmindre samme maatte være lovlig udvist, og af Herskabet eller hvem de dertil beskikket approberet, som dog ikke maa hugges uden Skovrideren er hos og i hans Overværelse, ellers intet, og haver han da straks at angive det, medmindre han selv vil staa til Rette derfor.

2.

Skulde det hænde, at noget Træ, Skov eller Vindfælde lidet eller stort, af hvad Navn det have kan, Dag eller Nat skulde blive bortstjaalet og bortført af Skoven, da skal Skovfogden straks uden mindste Ophold med tvende Mand flittig og trolig ransage derefter, som de bedst kunne, og i fornødent Fald gøre Ed derpaa inden Tinge, at de har gjort deres ganske Flid for at finde det bortstjaalne, men ej kunnet finde

det. Skulde de hos nogen Mand finde det, som i saa Maade er hugget og bortført, eller det, som mistænkeligt er, skal de gøre Forbud derpaa, at Manden ej maa flytte det, og tillige sætte et vist Mærke til Kendetegn derpaa og saa straks derefter give Fuldmægtigen og Skovrideren til Kende, hvad der er hugget eller afhugget, og af hvem det er gjort. Som Skovfogden og er forpligtet straks at anmelde, saa snart han finder det ringeste Skovhug at være begaaet, og saa meget mere det store. Skulde Skovfogden understaa sig ej at gøre slig Anmeldelse straks, men dølge det, skal han selv betale det, som er hugget, og virkelig anses som den, der selv har begaaet slig ulovlig Skovhugst, og derfor lide og tiltales.

3.

Skulde Skovfogden træffe nogen, ihvo han og monne være, med Skovvogn, Økse eller Sav i Skoven, eller uden for Alfarvej i Skoven, som ikke kører for at hente sin lovlige Udvisning, men betrædes der at tage Læs, enten af nedblæste Grene, Stavre, Gærdsel, Vindfælde, Over- eller Underskov, af hvad Navn nævnes kan, da skal Skovfogden, uden Personsanseelse, bringe Heste og Vogn, samt hvis videre han har med at fare, her til Gaarden. Skulde saadanne undvige, skal Skovfogden straks tilkendegive, hvem det var, og hvad han har hugget, ligesom om den skyldige i nogen Maade med Magt opsætter sig.

4.

Skal Skovfogden rigtig og straks angive for Fuldmægtigen og Skovrideren, saa snart nogen Vindfælde er falden, saavel som hvor den er falden, som hvad det er og hvormange Stykker, og flittig tilse, at noget deraf ikke vorder bortstjaalen, saafremt han ikke selv vil lide og betale derfor, som for anden Skovhug.

5.

Skal Skovfogden ogsaa have flittig Indseende med, at andet bortbliver, reven af Træer eller Underskov, som enten staar og gror eller er falden, fornemlig af faldne Ege og

Naurtræer, saasom om de er falden i den Tid, at Barken gaar af Træer, skal det Herskabet refereres, hvorledes dermed skal forholdes. Desligeste skal Skovfogden flittig efterse og passe paa, at der intet vorder hugget i noget Træ, eller sat Ild paa Skoven. Betrædes nogen i saa Maade, skal han straks angive det for Fuldmægtigen eller Skovrideren og give Gerningsmanden til Kende, og hvis han ej findes, skal det alligevel angives, saafremt Skovfogden ej selv vil lide, hvis som Loven og den kgl. allernaadigste Skovforordning byder og befaler.

6.

Skal Skovfogden flittig og nøje give Agt paa, at Enemærkerne i hans Distrikt bliver fredede for fremmede Kreaturer og Jorden ej overrendt af Svin. Saa snart han forefinder saadanne Kreaturer, skal han tage dem op og straks give det til Kende for Fuldmægtigen. Desligeste skal han have Indseende med, at ingen Age- eller Kørehuller er i Gærderne omkring Herskabets Enemærker, fornemlig til Ydersiderne, men straks give det til Kende, naar saadant skulde befindes, saasom Herskabets Enemærker altid bør være i Fred og indelukket. Ligeledes skal Skovfogden have nøje Tilsyn, at Skelstenene efter Skelbogen ikke bliver forrykkede eller flyttede eller paa anden Maade forkomne; og om saa befandtes eller skulde ske, skal Skovfogden det straks tilkendegive.

7.

Videre har Skovfogden at passe paa, at ingen, ihvo det være kunne, sig indsniger og bruger Jagt med Skyden og Jagthunde, enten udi Herskabets Enemærker eller andre Steder udi Herskabets tilhørende Vildtbane i hans Distrikt, ligesom og at Bønderne eller andre Krybe-Skytter ikke bruger nogen Skyden enten i By eller paa Mark; skulle I saadant overkomme eller fornemme, skal I det straks anmelde for Fuldmægtigen eller for Skovrideren. Og saafremt Skovfogden dermed skulde dølgge, skal han tiltales og anses efter Jagtforordningen, samt Herskabets øvrige Ordination. Og forbydes herved, at Skovfogden aldeles ingen løse Hunde maa holde med højeste Straf.

8.

Saa strengt det nu er forbuden, at ingen, ihvo det er, maa hugge noget i Skoven, lidet eller stort, saa alvorligt forbydes Skovfogden at hugge eller hugge lade eller save noget i Skoven, det maatte være i hvad Navn nævnes kan, ondt eller godt, lidet eller stort; skulde han hermed betrædes, skal han ikke alene betale efter Skovforordningen, for hvis han haver hugget, men endog lide og undgælde, hvis den næst paafølgende 9de Post omformelder. I det øvrige skal Skovfogden og være Skovrideren hørig og lydlig og rette sig efter, hvis han ifølge Indhold af hans Instruks befales.

9.

Skulde det befindes, at Skovfogden skulde se igennem Fingre med Bonden eller andre, hvo det være kan, naar han nogen ulovlig Skovhug træffer, eller styrke Bønderne eller andre til saadant at gøre, enten udi vort eller andet Skoven til Skade, eller stridende imod ovenstaaende Poster, eller og lade sig ved Penge eller anden Vare bestikke for at lade følge Benægtelser, give eller bortsælge noget af Skoven, enten af Over- eller Underskov, Vindfælder eller andet, under hvad Navn det have kan, lade jage og skyde uden at angive det, med videre foranstaaende Posters Indhold, da skal Skovfogden ikke alene miste sin Skovfogedplads, men endog lide og undgælde efter Loven og Skov- og Jagtforordningerne, samt efter det højgrevelige Herskabs Foranstaltning, men endog være Straf skyldig efter Forordningen om utro Tjenere dateret 4. Maj 1690. Hvorefter Skovfogden haver at rette sig og i alle Maader at efterleve, til hvilken Ende han paa ligelydende af denne Instruktion forbinder sig.

Krenkerup, 2. Jan. 1733.

Limkilde.

(Af Overgartner paa Hardenberg, Chr. Jørgensens Papirer).

Præstebillederne i Vindeby Præstegaard.

Den 1. Februar 1833 udnævntes Kandidat i Teologien Carl Ludvig Ehrenreich til Sognepræst i Vindeby. Ved denne

Udnævnelse faldt den endelige Afgørelse, hvorved Vindeby blev adskilt fra Købelev og blev selvstændigt Sogn. Som saadant havde det eksisteret indtil 1690, da det blev annekteret til Købelev. Annekstiden varede til 1816, da det blev bestemt, at Embederne atter skulde skilles, men der gik dog nogle Aar, før Adskillelsen blev virkeliggjort. Da Sognepræsten i Købelev-Vindeby i 1831 kaldtes til Biskop over Stiftet, var det at vente, at Vindeby havde faaet sin egen Præst, men der skulde gaa endnu et Par Aar. Kirken ejedes dengang af Grevskabet Hardenberg-Reventlow, som derfor var medbestemmende ved Embedets Besættelse, og da Godsinspektørens Søn C. L. Ehrenreich stod lige foran sin afsluttende Eksamen, blev han udset til Kandidat til Embedet. Han fik Eksamen Januar 1832, men manglede da næsten et Aar i den kanoniske Alder, under hvilken han ikke kunde modtage Præstevielse. 17. December 1832 fyldte han 25 Aar, og 1. Februar næste Aar faldt saa Udnævnelsen. 1933 — 100 Aar efter — lykkedes det at skaffe Billeder af de 8 Præster, der i denne Periode var Præster i Vindeby. To afgaaede levede endnu, og der fandtes — til Dels ved et Tilfælde — Slægtninge til alle de afdøde. Billederne er udført af Fotograf Buch, Nakskov, Egetræsrammerne af Tømrer E. Møller, Vindeby. Under Billederne er Præsternes egne Navnetræk blevet overført fra de gamle Embedsbøger. Billedernes Anskaffelse er bekostet af de nulevende Præster og de afdøde Præsters Familie.

Det var min Hensigt med Billederne at paabegynde en lokal, kirkehistorisk Billedsamling med Billeder fra Vindeby Kirke og Præstegaard. Adskillige Billeder af Interesse for Sognefolket vil endnu kunne skaffes, f. Eks. et Billede af den gamle Præstegaard (et Maleri med Interiør fra den gamle Præstegaards Køkken er lovet Samlingen af Pastor R. S. Sønder, Hjortshøj), gamle Billeder af Kirken o. s. v. Af tidligere Tidens Præster vil med Lethed kunne skaffes Billeder af Rasmus Møller og Digterpræsten Nicolai Bierfreund Søtoft.

Billederne er overdraget til Menighedsraadets Varetægt og Videreførelse, d. v. s. dersom Sognepræsten ikke vil have

med Billederne at gøre, skal Menighedsraadet sørge for passende Anbringelse af dem samt for, at Billedrækken videreføres og bevares.

A. Gunnersø, Vindeby 1938.

(Originalen til ovenanførte i Vindeby Præstegaards Arkiv).

Falsterske Talemaader.

Man maa ikke sy paa de højhellige Dage og Aftener, for saa faar man bulne Fingre.

Man maa ikke lade Vask hænge ude Juleaften.

Man maa ikke have noget smudsigt Tøj Nytaarsaften.

Man maa ikke sove 2 Aar sammen; derfor skal man altid være oppe Nytaarsaften til efter Klokken 12.

Man maa ikke laane eller give Salt bort.

Lige saa mange Saltkorn man spilder, lige saa mange Taarer skal man fælde.

Man skal helst have Penge i Haanden eller Lommen, naar man ser Nytaarsnyet, for saa kommer man ikke til at mangle Penge det Aar.

Hvis man taler om en Ting, man har haft Held med, skal man banke under Kanten af Bordet og sige: »Lad mig sige det i en god Tid«, ellers risikerer man at rammes af Uheld.

Hvis man spejler sig, naar man spiser, bliver man »tryk« (tungnem) til at læse.

Hvis man knapper eller hægter sit Tøj forkert, faar man fremmede.

Hvis man »trækker i Hælen« (stikker Tærne i Hælen), naar man trækker en Strømpe paa om Morgenens, saa vil man blive plaget af Uheld Dagen igennem.

Hvis man faar sine Strømper avet paa, spørges der nyt.

Hvis en Kvindes Kjöleskoning vender op, bliver hun gal inden Aften.

Hvis en Pige faar brændt et Hul i sit Tøj, bliver hun snart gift.

Hvis der »synes Hænder«, spørges der fattigt Ægteskab.

Hvis en Kniv ligger paa Ryggen, spørges der Dødsfald.

Hvis man drejer en Kniv, der ligger paa Ryggen, frelser man en Sømand fra at drukne.

Hvis en Saks falder paa Gulvet, bliver der Spektakler i Huset.

Hvis man stikker sig, naar man syr paa et Stykke Tøj, vil man faa Kys, naar man faar det Klædningsstykke paa.

Hvis man finder en Skilling, skal man spytte paa den, før man tager den op.

Hvis man gnider sine Støvler med en hvid ulden Klud, kommer man til at gaa nøgen i sin Grav.

Helene Strange.

Helligtrekongersdrengene.

Førend jeg kom i Skole, husker jeg, at Helligtrekongersdrengene kom med store Stokke i Hænderne og sang for at faa Æbleskiver og saadan noget. Jeg kan ikke huske, om de sang Salmer, men det har de nok gjort; der har jo nok været noget helligt ved det, siden det var saadan en gammel Skik. Hunden, som stod bundet ude ved Husgavlen, blev saa gal over, at de drillede ham, saa min Fader maatte staa op af Sengen for at jage dem bort. Han var ellers Vægter paa Knuthenborg, og derfor maatte han jo sove om Dagen, da han skulde vaage om Natten. Hvad de skulde lave med Stokkene, det ved jeg ikke, men de havde dem med — det var ikke »Støttekæppe«, men de lignede nærmest »Stavre«. Jeg kan ikke huske, om der var nogen Stjerne derpaa.

(Medd. d. 22. Maj 39 af Fru Julie Juul, fh. Abed, født i Hunseby Sogn 1860). *Vict. Juul Petersen.*

Morfar.

Min Morfar var en interessant gammel Mand. Naar Moder var ude, passede han gerne os Børn, skønt han havde en lang Vej at gaa. I Mørkningen sad han saa gerne i Kakkellovnskrogen og røg paa sin Sølvpipe, og saa fortalte han saa meget for os Børn om sine Oplevelser i *Krigen*; for han var længe med i *Krigen* og kom mange Steder. Han kunde

baade Fransk og Tysk, og vi syntes, det var saa morsomt at høre. Jeg spurgte ham saa, om han ikke kunde lære mig det; og jeg fik da ogsaa lært at sige mange Ting. Jeg kan endnu huske, saa mange Aar efter, fra dengang: »ein, zwei, drei«. Der kom tit fremmede for at høre ham fortælle om Krigen.

(Medd. af Fru Julie Juul, Abed, f. 1860).

Den omtalte gamle Mand var med i den Hærafdeling, som i 1813 sendtes til Hamburg under Prins Frederik af Hessen for under Marskal Davouts Kommando at dække den franske Hærs venstre Fløj under Napoleons sidste Felttog i Tyskland. Dette medførte senere det kortvarige Felttog i Holsten i December 1813 (Sehested). — At den gamle Mand var kendt med baade Fransk og Tysk er forstaaeligt ud fra dette Forhold. Det skal i øvrigt bemærkes, at de danske Soldater med Hæder kæmpede i begge de nævnte Felttog — først sammen med Franskmændene, senere alene.

Vict. Juul Petersen.

Aarsberetning.

Paa Lolland-Falsters historiske Samfunds Generalforsamling d. 27. Nov. 1939 i Nykøbing F. aflagde Formanden, Amtsforvalter *A. Holck*, Aarsberetning.

Vort Samfund havde i det forløbne Aar fortsat Udgivelsen af Aarbogen — den 28de i Rækken — i Forbindelse med Haugners »Maribo Historie«, II. Del. Der vilde nok gaa nogen Tid, inden vi igen kunde møde op med Ekstragaver til vore Medlemmer; ganske vist var Udgivelsen af de middelalderlige Breve nu i fuld Gang, men det vilde vare længe, inden det lolland-falsterske Udsnit af dem kunde foreligge helt færdigt; Udarbejdelsen af dette Udsnit maatte nemlig følge Trit arkvis med hele Danmarksværket, som det vilde tage en Arrække at faa færdigt. Det vilde da blive et Fremtids- og Hensigtsmæssighedsspørgsmaal, hvordan man skulde ordne sig med Medlemmerne, om vi efterhaanden skulde sende de udkommende Ark til Medlemmerne, eller holde dem tilbage, til de forelaa som samlet Hele. Høsten af middelalderlige Breve fra Lolland-Falster havde imidlertid vist sig langt under Middel, saa at de maatte udgives sammen med de fynske. Naturligvis maatte man være klar over, at disse Breve, selv om de nu blev oversat til Dansk, just ikke vilde blive Morskabslæsning for Menigmand, men de vilde have megen Interesse for dem, som sysselsatte sig med lolland-falstersk Middelalder, og være et uvurderligt Gode for stedlig historisk Forskning.

Der havde hvilet en uheldig Stjerne over vore Møder i den sidste Tid. Forrige Aar havde Mund- og Klovesygen og en Foredragsholders Død væltet vore Møder. I Aar havde vi dog faaet gennemført to offentlige Møder — Nakskov-Slotø-mødet med Museumsinspektør *Hugo Matthiessen* og Redak-

tør *Haugner* som Talere, og Mødet med Afsløring af Hoby-Stenen, hvor Museumsinspektør *Broholm* var Foredragsholder — men et Efteraarsmøde paa Falster strandede paa Grund af Verdenskrigen og Benzinrationeringen.

Paa sidste Generalforsamling blev der efter Opfordring fra Historisk Fællesforening slaaet til Lyd for Opsporen af gamle Udskiftningskort i vor Landsdel, f. Eks. ved Rundspørge til stedkendte Tillidsmænd i hvert Sogn. Det viste sig imidlertid ved Forhandlinger paa rette Sted, at vi maaske bedst kunde skyde Genvej til Maalet uden om vort Samfund. Stiftsmuseet i Maribo havde nemlig allerede for Aar tilbage eftersøgt saadanne Kort og særlig ved Henvendelse til Landinspektør *Jungersen* faaet anlagt en ikke ringe Samling, som i Forbindelse med Landinspektørens egen ret godt dækkede Midtjylland og Østjylland, og det var Tanken at arbejde videre. Landinspektør-Vejen vilde nok fremdeles her være den mest farbare, men Historisk Samfund vilde paa forskellig Vis kunne gøre sit til Sagens Fremme, saa at saa mange som muligt af disse for historiske Sognebeskrivelser saa vigtige Kort kunde bevares.

Vi havde som nævnt i Sommer rejst en Mindesten for det berømte Hoby-Fund, og vi haabede at kunne fortsætte, efter Raad og Lejlighed, i Overensstemmelse med det tidligere skitserede Program. Vi havde for Aar tilbage foretaget Rekonstruering m. H. t. den landskendte Kippinge-Helligkilde til Paavisning af Beliggenhed og til mulig Rekonstruktion; her laa maaske en lille Fremtidsopgave for vort Samfund.

Vi maatte ogsaa med Glæde hilse Foretagender uden for vort eget Initiativ og Virkekreds, til Bevarelse eller Rejsning af historiske Mindermærker, de var kærkomne Vidnesbyrd om vaagen historisk Sans. Der var saaledes bl. a. Rejsningen for nylig ved en Privatmand af Mindesten ved Holeby Galgebakke og Bevarelsen af den prægtige Kappel Stubmølle, som Historisk Samfund iøvrigt paa et tidligt Stadium havde sat et Arbejde ind paa, men som nu var kommen ind under andre betryggende og gode Hænder. Endvidere det Reventlow-ske Museum paa Pederstrup; der kunde være delte Meninger baade om, hvor dette Mindemuseum helst burde have ligget,

og hvordan den ydre Ramme for det burde have været. Det væsentlige var dog, at vi her paa Lolland omsider havde faaet det savnede Reventlow-Mindemuseum; nu havde vi det allerede som en Kendsgerning, støttet af stærke Magter i Hovedstaden, og alle gode Kræfter maatte samle sig om det for at give det en god Medbør. Endelig havde Stiftsmuseet reddet og paa Frilandsmuseet genrejst den gamle Reventlow'ske Skole, som var ved at falde i Ruin.

Medlemstallet var nu 784.

Formanden bragte en Tak for Tilskud til Amtsraad, Lollands Spare- og Laanebank, Det Classenske Fideikommis, Landbostandens Sparekasse i Nykøbing og Landmandsbanken, Nykøbing.

Kassereren, Førstelærer *Sv. Jørgensen*, fremlagde Regnskabet, der godkendtes (se S. 159).

De efter Tur fratrædende Bestyrelsesmedlemmer, Førstelærer *Fr. Hansen*, Bregninge, Redaktør *Haugner*, Sogneraadformand *Knudsen*, Birket, og Rektor *Willesen* genvalgtes. I Stedet for Amtsforvalter *A. Holck*, som nu var flyttet fra Landsdelen, valgtes Stiftamtmand, *Grev Reventlow*. Som Revisorer genvalgtes Skolebestyrer *Jørgensen*, Maribo, og Direktør, Købmand *V. Knudsen*, Maribo.

A. Hk.

Bestyrelsen havde i et forudgaaende Møde enstemmigt udpeget Stiftamtmand, *Grev Reventlow* til Formand, og Amtsforvalter *Holck* bød nu sin Eftermand Velkommen.

Stiftamtmanden takkede for Valget og udtalte Ønsket om, at det maatte lykkes ham at føre Arbejdet videre. Sluttelig udtalte Redaktør *Haugner* med Tilslutning fra Forsamlingen en varm Tak til Amtsforvalter *Holck* for hans Arbejde for Foreningen fra dets Stiftelse til denne Dag.

Efter Generalforsamlingen talte Arkivar ved Rigsarkivet, Dr. phil. *H. Hjelholt* om »Lensmand Christoffer Lindenov og hans Virksomhed paa Falster under Karl Gustavs 2. Krig mod Danmark«. Vi haaber — uden dog at turde love det — senere at kunne bringe det interessante Foredrag i Aarbogen.

Sluttelig samledes en Kreds af Foreningens Medlemmer i Hotel Baltic's Selskabslokaler til en Afskedsfest for Amtsforsvalter Holck.

Ved den festlige Middag holdt Redaktør *Haugner* Hovedtalen for Samfundets Stifter og utrættelige Formand gennem en Menneskealder: Af det spæde Frø, der saaedes i 1912, er spiret et stort og smukt Træ. Amtsforsvalter Holck efterlader sig ved sin Bortrejse fra Lolland-Falster en Række enestaaende historiske Mindesmærker: vore Aarbøger, de mange Ekstrapublikationer, vore Mindestene, Stiftsmuseet, Frilandsmuseet og Udgravningen af Maribo Klosters Ruiner. For alt dette siger vi Dem Tak, og vi vil gerne vise vor Taknemmelighed ved at udnævne Dem til Æresmedlem af Historisk Samfund.

Amtsforsvalter *Holck* takkede for de smukke og anerkendende Ord og for Æresbevisningen. Han ønskede at lade Takken gaa videre til en lang Række gode Medarbejdere og motiverede en Skaal for Historisk Samfund med Ønsket om en god og lykkelig Fremtid for det.

Lærer *Svend Jørgensen* talte for den nye Formand, i hvis Hænder man nu roligt lagde Samfundets Styre.

Bestyrer *Kolbye* talte for Fru Ida Holck.

Dr. phil. *H. Hjelholt* bragte en Hilsen og Tak fra Dansk historisk Fællesforening.

Stiftamtmand Grev *Reventlow* takkede for det ærefulde Hverv som Formand og udtalte, at han gik til Arbejdet med Glæde og stor Interesse.

Amtsforsvalter *Holck* mindedes en lang Række Medarbejdere og udbragte et Leve for sin Eftermand.

Der blev endvidere talt af Fru *Ida Holck*, Viceskoleinspektør *Kring* og Lærer *Bendsen*, ligesom der ind imellem Talerne blev sunget to fortrinlige Sange af Lærerne *Bendsen* og *K. Ancker-Jensen* (se S. 156 ff.).

Efter Middagen fortsattes Samværet endnu nogen Tid, og alle var enige om, at det var en Dag og en Festlighed, der betegnede en Mærkedag i Historisk Samfunds egen Historie.

Sv. J.

Melodi: Som en rejselysten Flaade —

Amtsforvalter! Dem til Ære
vi beredte denne Fest.
Tak, fordi De vilde være
vor Forenings Hædersgæst!
Megen *Tak* vi skylder Dem;
med Begejstring drog De frem
Lolland-Falsters Minder.
Viden, Forskertrang og Mod,
Kærlighed til Sagen god
end os sammen binder.

Det blev Deres Kald at værne
svundne Tiders »Guld« med Flid.
— Liden Sans for Sagens Kærne
fandtes i en rastløs Tid. —
De gik ud til Muld og Mand,
Skovens Dysse, Højens Land,
lærte Folk at frede,
hæved' Røsten myndig, stærk:
»Vogt de gamles ædle Værk,
hjælp mig med at lede!«

Der, hvor stolte Borge knejste,
og hvor Stormænd Lyset saa,
Mindestene smukt De rejste,
for at Slægten skal forstaa:
Fortids Arv er rig og stor,
frede skal vi Fædres Jord,
Danefæ, den gemte!
Halsted, Hoby, Hanenov,
Errindlev og Vestenskov!
— Intet Sted De glemte.

Stiftsmuseum, Klosterhave,
Gammel Skovnæs, »Frilandsby«.
Hver en mindekranset Gave
vil befæste Deres Ry!
Sommermøder, store, smaa
under Sommerhimlen blaa
straaler for vor Tanke:
Bønned, Guldborg, Krenkerup,
Baunehøj og Pederstrup,
Ravnsborg Kæmpebanke!

Saks og Pen De svang med Snilde,
 naar vor Aarvog Stof De gav.
 »Lødigt og af renest Kilde«,
 var et ubetinget Krav.
 — Mindets Krans er rig og skøn,
 skaber Glæde tit i Løn.
 — Muntre Hjemstavnstævne! —
 Tak, for hver en Sejr, vi saa!
 Gid De endnu længe maa
 eje Kraft og Evne!

A. H. Bendsen.

Melodi: Langt højere Bjerge —

Af Isfiden født og i Sænkninger døbt
 steg Danmark af Kridthavets Vande,
 og snart stod i mægtige Skove da svøbt
 de nyskabte Øer og Lande.
 Her kom vore Fædre og stred deres Dyst,
 de bygged' sig Bo ved den skovklædte Kyst.

Og Lolland og Falster omskyttet af Strand
 var ret efter Fædrenes Tykke,
 og Dysser og Gravhøjes kuplede Rand
 end Kyster og Bakkedrag smykke.
 De kaared' sig Landet fra Sund og til Hav,
 de leved' og virked' og fandt sig en Grav.

Men Seklerne skifter med Glæde og Sorg,
 og Middeldertiden oprinder
 med Kirker og Klostre og Herremandsborg
 bag Voldgrav med Taarne og Tinder.
 Mod Adel og Gejstligheds prangende Pragt
 stod Borger og Bonde i Fattigmands Dragt.

Dog Stavnsbaandet løstes, og Nutiden kom
 — Maskinernes Mand han var sikker —
 og saa gik det fremad for Landbruget som
 for Videnskab, Handel, Fabrikker.
 Og Tvillingeøernes frugtbare Muld
 gav Svingkraft til Hjulet i klingende Guld.

Et Folk, der er rundet af urgammel Rod,
bør ære Historiens Skrifter;
thi hvert lille Fremskridt, hvortil vi fik Mod,
sig støtter paa Fortids Bedrifter.
Og vi, som nu synes, at Tiden er klog,
er selv blot en Fortid i Fremtidens Bog.

I Dag er vi samlet at hylde den Mand,
hvis Værk blev at lede og samle.
En Menneskealder han stred i vort Land
at vække vor Sans for »det gamle«.
En *Høvding* han blev for Museet med samt
historisk Forening for Maribo Amt!

K. Ancker-Jensen.

Uddrag af Regnskabet for 1938—39.

Indtægt:	Kr. Ø.	Udgift:	Kr. Ø.
Formue 1/4 1938.....	6658 62	Administration	858 10
Renter	240 61	Aarbogen og Maribo Histo- rie II	4917 55
Tilskud	1230 00	Møder	28 01
Medlemsbidrag	3545 00	Andre Udgifter.....	11 00
Salg af Aarbøger.....	146 63	Formue 31/3 1939.....	6006 20
	11820 86		11820 86

Nye Medlemmer (indtil 1. April 1939).

Smedemester Th. Hansen, Lundegaarde.	Husejer H. P. Vinding, Vejringe.
Lærerinde Frk. Jensen, V. Kippinge.	Lærer Robert Pedersen, Ryde.
Kippinge-Brarup Sognebogsamling.	Fru Johanne Lund, Stubbekøbing.
Parcl. Peter Petersen, Olstrup.	Sognefoged R. P. Petersen, Ø. Kippinge.
Overinspektør Damsager, Nyk. F.	Uddeler Georg Funch, Ø. Kippinge.
Rentier Th. Jørgensen, Søllested.	Gdr. Hans Jakobsen, Ø. Kippinge.
Gdr. Rs. Sværke, Skerne.	can. mag. Frk. Ellen Bang, Nakskov.
Bernhard Jonsen, Kbh.	can. mag. Marius Hansen, Nakskov.
Postkontrolør J. O. Hansen, Kbh.	Sognepræst N. Lund, Stubbekøbing.
Førstelærer Knud Jacobsen, Aarre pr. Varde.	Gdr. Alfr. Jacobsen, Riserup.
Gdr. H. Sværke, Gunslev.	Barber Henmansen, Maribo.
Amtskommissionsformand Chr. Madsen, Rørbæk.	Bogholder Petersen, Holeby.
Gartner Fr. Olsen, Oreby.	Vejringe Sognebogsamling.
Bødker Chr. Jørgensen, Oreby.	Entreprenør Chr. Lundgreen, Tillitze.
Lærerinde Frk. Meta Jensen, Oreby.	Skrædenmester Schiøtz-Nielsen, Rødby.
Lærer Christensen, Langesø.	Lærer Ahrnung, Vester Ulslev.
Gdr. Hans Andersen, Taarup.	Nysted Folkebibliotek.
Gdr. L. P. Frimand, Gunslevmagle.	Redaktør Reslow Olsen, Stubbekøbing.
Lærer Volsing, Alstrup.	Fru Justesen, Rosenvænget, Nyk. F.
Gdr. Oskar Hansen, Alstrup.	Postmester A. Knudsen, Rødby.
Lærerinde Frk. Bjerregaard, Alstrup.	Postbud Svend Jensen, Maribo.
Uddeler N. V. Nielsen, Alstrup.	Enkefru Bertha Nielsen, Helsingør.
Gartner Svend Frandsen, Hillested.	Postbud Børge Jensen, Maribo.
Lærer Fredslund Hansen, Vaalse.	Postbud Leonhard Jørgensen, Maribo.
Gdr. Ove Nielsen, Vaalse.	Gdr. Axel Madsen, Ringsebølle.
Gdr. Hans Raa, Vester Kippinge.	Gdr. L. Juul-Jørgensen, Bjerremark.
Gdr. P. Sommer, Øster Kippinge.	Gdr. Bernth Svendsen, Albæk pr. Ran- ders.
Stationsforstander Andersen, Stubbe- købing.	Parcl. Vilhelm Hansen, Bregninge, Ket- tinge.
Smedemester Strange, Killerup.	Lærer Tambour, Falkerslev.
	Gdr. Rs. Bedske, Bregninge, Kettinge.

Arkitekt Johs. Holck, Nysted.
Lærerinde Frk. Wille, Nysted.
Gdr. Johs. Clausen, Skørringe, Ryde.
Fru Rejnhold Hansen, Eskildstrup.
Gdr. Hans Hare, Sørup, Eskildstrup.
Lærer Henriksen, Oure.
Gartner Ebbesen, Næsgaard.
Gdr. L. S. Larsen, Aastrup.
Trafikassistent Kaj Nielsen, Maribo.
Mejeribestyrer Beck, Tingsted.

Sognepræst H. A. Møller, Bandholm.
Viceinspektrice Frk. J. Christensen,
Nakskov.
Lærerinde Frk. Katrine Hansen, Nak-
skov.
cand. mag. P. Falkenberg Andersen,
Nakskov.
Musikdir. Winchler-Hansen, Maribo.
Kommuneassistent Holger Jensen, Vor-
dingborg.

„Fortid og Nutid“

(udgivet af Dansk historisk Fællesforening).

12. Bind Hæfte 3—4: Knud Fabricius: Studiet af Danmarks Historie før og nu. Sigurd Jensen: Det 18. Aarhundredes Bondeskifter og deres Kildevæld. Gunnar Knudsen: Dansk historisk Fællesforenings Registrering af Udskiftningskort. Ella Jensen: Spørgeliste vedrørende Træsko og Træskomageri. Anmeldelser m. m.

13. Bind Hæfte 1: Gunnar Olsen: Klima og Historie. Fridlev Skrubbeltrang: Bondeskifter og Foldudbytte. Johan Hvidtfeldt: Stavnsbaandslitteratur. Anmeldelser m. m.

Medlemmer af Lolland-Falsters historiske Samfund kan faa Tidsskriftet for halv Pris (2.50 Kr.) ved Henvendelse til Kassereren.